

RUIMTELIJKE PLANNING
en
CRIMINALITEIT

P.M. de Savornin Lohman
P. van Soomeren
(met medewerking van
F. ter Bruggen)

Bureau Criminaliteitspreventie
Amsterdam

In opdracht van:
De Rijks Planologische Dienst
's-Gravenhage

November 1986

COLOFON

De verantwoordelijkheid voor de inhoud van de studierapporten van de Rijksplanologische Dienst berust bij de auteur(s). De weergegeven opvattingen zijn dus niet noodzakelijk die van de Rijksplanologische Dienst.

Dit rapport is verkrijgbaar door overmaking van f 23,50 op ABN-bankrekeningnummer 51.88.27.666 of op gironummer 751 ten name van Distributiecentrum Overheidspublicaties, postbus 20014, 's-Gravenhage, onder vermelding van ISBN-nummer: 90 346 12600. Het rapport kan ook schriftelijk of telefonisch worden besteld (telefoonnummer: 070-789527).

Tekstverwerking: Bureau Criminaliteitspreventie, Amsterdam
Lay-out : afdeling Grafische Beeldvorming, RPD
Omslagontwerp : Freek Welink
Druk : Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke
Ordering en Milieubeheer

MET DANK AAN .....

De onderzoekers hebben bij de uitvoering van het onderzoek van vele kanten stimulerende medewerking gekregen van diverse personen. Hier past dus een woord van dank.

Allereerst aan de leden van de begeleidingscommissie van het onderzoek:

- Mevr. E. J. E. Modderman (RPD); voorzitter
- Mevr. N. C. van Buuren (RPD; secretaris
- Mevr. C. E. v/d Werf-Zijlstra (RPD)
- Mevr. J. van Wijk (Dienst RO, Amsterdam)
- De heer J.J.M. van Dijk (Wetenschappelijk Onderzoek en Documentatie Centrum van het Ministerie van Justitie), halverwege de rit vervangen door:
- Mevr. J. Junger-Tas (zelfde instituut)
- De heer A.H. Hövelmann (Directoraat Generaal van de Volkshuisvesting).

Verder danken wij in het bijzonder de diverse door ons geïnterviewde ruimtelijke planners:

- De heer J. Beerenhout (Amsterdam)
- Mevr. G. Dekker (Amsterdam)
- De heer J. Douma (Amsterdam)
- De heer H. Gastkemper (Amsterdam)
- De heer A. de Groot (Amsterdam)
- Mevr. A. Hellinga (Hoofddorp)
- De heer E. Klusman (Amsterdam)
- Mevr. I. Kok (Amsterdam)
- De heer E. Meijer (Amsterdam)
- De heer H. Priemus (Delft)
- De heer A. Ravenstein ('s-Gravenhage)
- De heer W. Röling (Haarlem)
- De heer J. Rothuizen (Amsterdam)
- De heer J. Vahl (Culemborg)
- De heer E.F. van Vollenhoven (Amsterdam)
- De heer F. van Zuijlen ('s-Hertogenbosch)

INHOUDSOPGAVE

	pagina
INLEIDING	11-19
Eerste begripsafbakening	11
Ruimtelijke aspecten van criminaliteit	12
Relevantie	14
Doel	15
Probleemstelling	16
Onderzoeksopzet	17
Leeswijzer	19
 DEEL 1: RUIMTELIJKE ASPECTEN VAN CRIMINALITEIT: DE LITERATUUR	 20-96
Inleiding deel 1	21-28
Opbouw en inhoud van de delictplaatjes	21
Gegevens over de omvang van delicten	22
De ruimtelijke spreiding van criminaliteit	25
 1. Vandalisme	 29-46
Omschrijving	29
Omvang	29
Daders	33
Plaatsen waar vandalisme gepleegd wordt	34
Samenvattend over de pleegplaatsen van vandalisme	41
Ideeën voor verder onderzoek	43
Planologische en bouwkundige maatregelen	44
 2. Inbraak	 47-68
Omschrijving	47
Omvang	48
Daders	50
Tijdstip en modus operandi	52
Plaatsen waar de inbraak plaatsvindt	53
Spreiding van inbraken over de stad/gemeente	55
Ideeën voor verder onderzoek	63
Planologische en bouwkundige maatregelen	65
 3. Geweld	 69-82
Omschrijving	69
Omvang	70
Slachtoffers	74
Daders van geweld buitenshuis	75
Plaatsen waar geweld buitenshuis plaatsvindt	76
Spreiding van geweld buitenshuis over de stad/gemeente	78
Ideeën voor verder onderzoek	80
Planologische en bouwkundige maatregelen	81

4. Sexueel geweld	83-96
Omschrijving	83
Omvang	84
Slachtoffers en daders	88
Plaatsen waarop sexueel geweld gepleegd wordt	89
Ideeën voor verder onderzoek	93
Planologische en bouwkundige maatregelen	95
5. Functiemenging	97-103
Inleiding	97
Functiemenging en differentiatie	98
Functiemenging: kritiek en empirisch onderzoek	99
Samenvatting	102
6. Conclusies	104-108
 DEEL 11: GESPREKKEN MET ENKELE RUIMTELIJKE PLANNERS	 109-134
Inleiding deel II	110-114
Onderscheid uit- versus inbreien	110
Procedure bij de gesprekken	112
De gesprekken algemeen	113
Leeswijzer	114
1. Streek- en structuurplan	115-117
2. Uitbreidingsnieuwbouw	118-125
Inleiding	118
Algemeen	119
Reacties op de preventie-tips	121
Conclusies	124
3. Binnen de bebouwde kom	126-134
Inleiding	126
Aard van de problematiek	127
Organisatiestructuur	127
Planologisch instrumentarium	127
Criminaliteit	130
Criminaliteit(spreventie) en ruimtelijke planning	131
Praktische tips	131
Conclusies	133

DEEL III: CONFRONTATIE EN EINDCONCLUSIES	135-148
Centrale vraag, opzet en afbakening	136
De preventietips per delict	137
Gebrek aan basiskennis	140
Lokale kortsluiting ontbreekt	141
In het land der blinden	142
Beheer en criminaliteitspreventie: een model	144
Drie triestmakende kanttekeningen	146
Maar er is hoop	147
 Samenvatting	 149-151
 LITERATUUR	 152-155
 BIJLAGE: AANDACHTSPUNTEN GESPREKKEN	 156-162

INLEIDING

Eerste begripsafbakening

De toenemende belangstelling voor het onderwerp criminaliteit vindt ongetwijfeld zijn oorzaak in de sterke toename van de criminaliteit in de laatste jaren.

Nu dient hierbij direct aangetekend te worden dat criminaliteit een verzamelbegrip is: van de drie-voudige moord tot het door vandalen gesloopte bushokje, van verkrachtingen tot fietsendiefstallen.

Praten over de criminaliteit is dan ook weinig verhelderend, omdat oorzaken, achtergronden, daders, slachtoffers, pleegplaats en preventie mogelijkheden per delict grote verschillen vertonen.

In dit onderzoek hebben we het begrip criminaliteit mede daarom tot de volgende delicten beperkt: **vandalisme, inbraak, geweld, en sexueel geweld.**

Met deze serie delicten worden in ieder geval die delicten bij de kop gepakt die de toename van de criminaliteit in niet geringe mate verklaren. Een tweede reden om deze serie delicten te nemen, is dat deze delicten via ruimtelijke maatregelen beïnvloedbaar lijken, omdat ze -in meerdere of mindere mate- in de openbare sfeer plaatsvinden.

Daarnaast is nog een belangrijke afbakening noodzakelijk: in de discussies rond het begrip criminaliteit dient men steeds een duidelijk onderscheid aan te brengen tussen de werkelijk plaatsvindende criminaliteit enerzijds en de angst/onrust gevoelens die (mede) ten gevolge van deze criminaliteit onder de bevolking ontstaan.

Om zowel inhoudelijke als pragmatische redenen (tijd/geld) hebben we ons in dit onderzoek beperkt tot de **werkelijk plaatsvindende criminaliteit.**

Een derde en laatste belangrijke afbakening is hier tenslotte nog op zijn plaats. Criminaliteit blijkt verreweg het meeste voor te komen in stedelijke gebieden. Na dit aangetoond te hebben, zullen we ons daarom verder in deze rapportage beperken tot **stedelijke milieus.**

Ruimtelijke aspecten van criminaliteit

Het zal nauwelijks verwondering wekken als we stellen dat de vormen van criminaliteit waar we ons hier toe beperken ook door een geografische component gekenmerkt worden. De ruimtelijke spreiding blijkt per delict ongelijkmatig. Er zijn gebieden en plekken met veel criminaliteit en gebieden en plekken met weinig criminaliteit. Zo zullen we in deze rapportage zien dat er per delict duidelijke verschillen zijn naar:

- regio en urbanisatiegraad,
- binnen een regio zijn er bij dezelfde urbanisatiegraad kleine verschillen tussen steden,
- binnen steden zijn er verschillen tussen diverse wijken en buurten,
- tenslotte blijken er verschillen naar plekken binnen buurten.

De ruimtelijke spreiding van delicten blijkt op de verschillende schaalniveaus dus kennelijk niet door het toeval bepaald te worden. Er zijn bepaalde variabelen die van invloed zijn op deze spreiding.

Dit gegeven heeft met name in het buitenland onderzoekers ertoe gebracht verklaringen hiervoor te zoeken. De motivatie en relevantie van deze onderzoeken ligt voor de hand: als men de determinanten van de ruimtelijke spreiding van criminaliteit zou kunnen achterhalen, zou dit de mogelijkheid scheppen om deze determinanten te beïnvloeden en daarmee zou men dan waarschijnlijk tevens het soort en de omvang der criminaliteit kunnen beïnvloeden.

Allereerst kunnen hier de voor de tweede wereldoorlog uitgevoerde onderzoeken naar jeugddelinquentie van de Chicagoschool genoemd worden (Park, Burgess, maar vooral Shaw en McKay).

Na de tweede wereldoorlog ontstaat in de zestiger en zeventiger jaren in de USA een -tot op heden doorgaande- hausse van publikaties en onderzoeken die dieper ingaan op de relatie tussen de gebouwde omgeving en criminaliteit c.q. angst voor criminaliteit. Auteurs als Jane Jacobs en Oscar Newman zijn ook in Nederland niet onbekend. Daarnaast mogen hier ook de namen van Elisabeth Wood, Ray Jeffery en Paul en Patricia Brantingham genoemd worden. In de UK ontstaat iets later een vergelijkbare stroming die zichzelf siert met het etiket Situational Approach. Hierbij spelen vooral een aantal onderzoekers van het Home Office een centrale rol (Ron Clarke en Pat Mayhew).

Het belangrijkste kenmerk van de naoorlogse publikaties en onderzoeken is dat men daarbij op een zeer pragmatische wijze tracht uit te vinden welke variabelen in een concrete situatie van invloed zijn op de ter plekke plaatsvindende criminaliteit. In veel gevallen blijkt het -soms zelfs eenvoudig te manipuleren- fysiek ruimtelijke variabelen te betreffen zoals bijv. de controle mogelijkheden op een bepaalde plek, aan en afvoer routes, de ruimtelijke planning van voorzieningen, de toegankelijkheid van bepaalde gebieden en plekken en/of de fysieke zwakte van materialen (vandalisme), deuren, ramen en sloten.

Met dit soort uitkomsten in de hand, is het nog slechts een minimale stap naar een pleidooi voor het doen van gerichte ingrepen in de omgeving om daarmee criminaliteit te voorkomen.

Door veel van de genoemde auteurs is deze stap dan ook genomen. Aanvankelijk nog vaak in de vorm van vrij naïeve checklisten die nauwelijks specificeerden naar het soort delict en het schaalniveau waarop men actie moest ondernemen. Later ook in de vorm van publikaties die meer recht deden aan de complexiteit van het onderwerp.

Op al deze meer of minder diepzinnige theorieën zullen we in deze rapportage niet ingaan. We zullen ons zoveel mogelijk beperken tot feitelijke onderzoeksresultaten en de Nederlandse planningspraktijk. Voor een overzicht van bestaande literatuur (theorieën, ideeën en onderzoeksuitkomsten) op het terrein "gebouwde omgeving en criminaliteit" verwijzen we naar een boek dat het Directoraat Generaal voor de Volkshuisvesting (afd. Onderzoek en kwaliteitsbewaking; Zoetermeer) begin 1987 uit zal brengen (Van Soomeren, 1987).

Vreemd genoeg was er in de jaren zestig en zeventig in Nederland nauwelijks enige interesse voor al het buitenlandse onderzoeks- en experimenteerwerk. De reden daarvoor moet waarschijnlijk gezocht worden in het feit dat in die tijd criminaliteit in Nederland nog nauwelijks als een serieus te nemen probleem gezien werd. Aan het eind van de zeventiger jaren valt hierin een kentering te constateren. Op het moment dat men begint in te zien dat de sterke toename van de criminaliteit in Nederland voor een groot deel aan "de kleine criminaliteit" is toe te schrijven, breekt ook het besef door dat een louter repressief reageren op deze criminaliteit (daders pakken en straffen) niet langer de enige methode van aanpak kan zijn. Het gevolg is tweeledig:

- de preventie (het voorkomen) van criminaliteit wordt hoger in het vaandel geschreven (voorkomen blijkt nog altijd beter dan genezen)
- de traditionele "criminaliteitsbestrijders" (politie/justitie) beginnen voorzichtig hulpzoekend om zich heen te kijken; criminaliteit is immers een probleem dat meer mensen en instanties raakt en waar ook andere mensen en instanties wat aan zouden kunnen doen.

De preventieve maatschappelijk geïntegreerde aanpak doet zijn intrede en het begrip "bestuurlijke (criminaliteits)preventie" wordt geboren.

In navolging van het buitenland beginnen meerdere mensen zich de vraag te stellen of -en in hoeverre- via de fysiek ruimtelijke omgeving een bijdrage aan de preventie van criminaliteit kan worden geleverd. Planologen, stedenbouwers, architecten, en beheerders en exploitanten van de gebouwde omgeving (o.a. corporaties) worden daarmee met zachte drang aangezet om na te gaan denken over criminaliteitspreventieve mogelijkheden die zij op hun terrein zouden kunnen inbouwen.

Daarnaast lijken de ruimtelijke planners, bouwers en beheerders ook uit een interne motivatie meer aandacht aan het probleem van de criminaliteit te gaan besteden. De reden hiervoor moet gezocht worden in het al genoemde feit dat criminaliteit meerdere mensen en instanties raakt. Zo blijkt bijvoorbeeld dat:

- per jaar voor miljoenen guldens vernield wordt aan het woningbezit van corporaties (NWR onderzoek: Van Wees en Lammertink 1984),
- bepaalde gebouwen -mede door de al dan niet terechte angst voor criminaliteit- moeilijker verhuurbaar worden,
- bepaalde gebieden minder gewild en soms zelfs gemeden worden,
- van voorzieningen minder gebruik gemaakt wordt dan het geval zou kunnen zijn ten gevolge van criminaliteit en de angst voor criminaliteit.

Zelden kan men bij elk van deze gevallen criminaliteit als de doorslaggevende factor aanwijzen. Een rol speelt het wel, dat is zeker.

Relevantie

In de voorgaande paragraaf is in feite al een onderbouwing gegeven van de relevantie van kennisvermeerdering over de relatie tussen de ruimtelijke planning van de gebouwde omgeving enerzijds en het verschijnsel criminaliteit anderzijds. Deze onderbouwing is drieledig: maatschappelijk, professioneel en met betrekking tot de produktkwaliteit. We werken deze punten in deze volgorde uit.

Maatschappelijke relevantie

De buitenlandse onderzoeks- en experiment ervaringen leren dat ingrepen in de gebouwde omgeving effect kunnen hebben op de plaatsvindende criminaliteit.

Daarbij moeten de effecten zeker niet overschat worden en men dient zich goed bewust te zijn van de mogelijke complicaties die bestaan bij het uitvoeren van zulke ingrepen.

Ingrijpen is in Nederland in principe mogelijk op verschillende planniveau's. Dit soort ingrepen zijn ook noodzakelijk omdat criminaliteit immers gezien kan worden als een verschijnsel dat de leefkwaliteit van de bevolking negatief beïnvloedt. Uit een onderzoek van de vakgroep Theorie en Methodologie van de Sociologie (RU Utrecht) komt naar voren dat mensen veiligheid als een essentiële kwaliteit van het leefmilieu beschouwen. Het is een basisvoorziening vergelijkbaar met een tocht- en vochtvrije, redelijk onderhouden woning met voldoende ruimte. Afwezigheid van zo'n basisvoorziening leidt tot ontevredenheid met het leefmilieu en als mensen daartoe in staat zijn, trekt men uit het gebied weg*. Dit wetende is het dus duidelijk maatschappelijk relevant om de mogelijkheden die in Nederland bestaan voor het verminderen van criminaliteit via ruimtelijke planning nader te onderzoeken.

Professionele relevantie

Planologen, stedenbouwkundigen en architecten (korthedshalve: ruimtelijke ordenaars) zullen in de toekomst ongetwijfeld een steeds grotere druk ondervinden vanuit andere beleidsterreinen om via ruimtelijke planning te komen tot oplossingen voor de toenemende criminaliteit. Zoals in het verleden wel vaker gebeurd is, zal de buitenwacht weinig oog hebben voor de complexiteit van een en ander en voor de onmogelijkheden en randvoorwaarden die de ruimtelijke ordening in zo'n geval ondervindt.

Enigszins ongenueanceerd gesteld, zal van buitenaf aan planologen, stedenbouwkundigen en architecten de vraag voorgelegd worden: "waarom weten jullie via ruimtelijke planning niet een substantiële vermindering van de criminaliteit te bereiken?".

Indicatief is hier dat men in het in mei 1985 door het kabinet aan de Tweede Kamer aangeboden beleidsplan "Samenleving en criminaliteit" als eerste hoofdlijn die binnen het bestuurlijk preventiebeleid inzake de kleine criminaliteit onderscheiden kan worden, noemt:

"de ontwikkeling van een bebouwde omgeving die qua planologische en bouwtechnische kenmerken zo min mogelijk gelegenheid biedt tot het plegen van delicten". (Samenleving en criminaliteit, pag. 9).

---

*= F. Tazelaar: De kwaliteit van het stedelijk leefmilieu (Utrecht, 1985); zie ook het eerste deel van dit onderzoek van Driessen en Beereboom (1983).

In een lezing die de Minister van Justitie Korthals Altes op 10 juni 1986 op een NIROV/SPRO studiedag over Sociale Veiligheid hield, wordt de toon al iets minder vrijblijvend. We citeren:

"De commissie Roethof heeft er, (...), op aangedrongen dat bij de opstelling van streek- en bestemmingsplannen en bouwverordeningen, advies wordt ingewonnen bij de politie over criminaliteitsaspecten. Naar mijn mening zou aan de vrijblijvendheid waarmee dit soort adviezen worden ingewonnen een einde moeten komen. Het lijkt mij gezien de op het spel staande belangen niet overdreven om een dergelijke consultatie verplicht te maken. Overwogen zou tevens moeten worden om de Woningwet op dit punt aan te passen. De Woningwet verplicht de gemeenten om in hun bouwverordeningen met een scala van belangen rekening te houden. Laatstelijk is hier de verplichting aan toegevoegd om voorschriften op te nemen in verband met de geluidshinder. De preventie van criminaliteit wordt in de Woningwet echter niet genoemd. Mijns inziens zou de Woningwet de gemeenten ten minste expliciet moeten toestaan om bijzondere eisen te stellen in verband met de sociale veiligheid.

In de subsidieregels voor de sociale woningbouw zou verder meer ruimte moeten komen voor het aanbrengen van technopreventieve maatregelen." (Korthals Altes, 1986).

In het licht van de toenemende druk die uit dit soort citaten blijkt, lijkt het derhalve relevant dat de hier aangesproken beroepsgroep der ruimtelijke ordenaars en volkshuisvesters beschikt over goede kennis van de mogelijkheden en onmogelijkheden van criminaliteitspreventie op hun vakterrein. Hierdoor zouden zij ten eerste goed onderbouwd weerwoord kunnen geven aan te hoog gespannen verwachtingen en te zware claims van anderen. Ten tweede zouden ze daardoor beter in staat zijn reëel de mogelijkheden die wél bestaan uit te proberen en aan te geven.

Product kwaliteit relevantie

Tenslotte betekent criminaliteit ook een aanslag op de kwaliteit van de uitgevoerde ruimtelijke plannen. Het leefmilieu van de bevolking wordt er negatief door beïnvloed: vernielde objecten, mensen die zich -zeker 's avonds- opsluiten in de eigen woning .... het zijn voorbeelden van de gevolgen van criminaliteit die er voor zorgen dat de kwaliteit die door ruimtelijke ordenaars in hun plannen is neergelegd niet tot zijn recht komt. In dit opzicht is criminaliteit één van de factoren die -misschien wat zwaar uitgedrukt- een bedreiging vormt voor de producten van planologen, stedenbouwkundigen en architecten.

Doel

Met de publikatie van de resultaten van het onderzoek in deze eindrapportage beoogden we drie punten:

- Door middel van deze publikatie kan de doelgroep ten eerste haar kennisachterstand over het onderwerp criminaliteit inhalen (zie voor de argumenten hierachter de tweede en derde relevantie).
- Ten tweede hopen we met deze publikatie te bereiken dat de doelgroep meer oog krijgt voor de vraag hoe het verschijnsel criminaliteit middels ruimtelijke planning beïnvloed wordt, of kan worden.

- Tenslotte willen we trachten een aantal witte plekken in kaart te brengen die bestaan in de huidige kennis over het onderwerp "ruimtelijke planning en criminaliteitspreventie". Waar mogelijk doen we daarbij gelijk suggesties om deze witte plekken met behulp van onderzoek en/of experimenten op te vullen.

Probleemstelling

De probleemstelling van het onderzoek waar we in deze rapportage verslag van doen, luidde als volgt:

In hoeverre blijkt uit binnen- en buitenlandse literatuur dat de aard en omvang van bepaalde vormen van criminaliteit op de verschillende niveaus van ruimtelijke planning beïnvloed kunnen worden?

Welke mogelijkheden en onmogelijkheden zien ruimtelijke planners voor zo'n beïnvloeding in de Nederlandse situatie?

Allereerst vereisen de samenstellende delen van de bovenstaande probleemstelling een korte uitleg en toelichting:

"bepaalde vormen van criminaliteit"

Al eerder merkten we op dat praten over de criminaliteit weinig verhelderend is. Men zal steeds moeten specificeren naar bepaalde delicten. In dit onderzoek hebben we ons op vier vormen van criminaliteit gericht: vandalisme, inbraak, geweld en seksueel geweld.

Met de zinsnede "aard en omvang" wordt ten eerste het aantal malen dat een delict (ergens) plaatsvindt bedoeld (de kwantiteit), terwijl het woord "aard" de zwaarte van een bepaald delict indiceert: er zijn zware en lichte gevallen van vandalisme, geweld, etc.

"de verschillende niveaus van ruimtelijke planning"

In concreto kunnen hier vijf niveaus onderscheiden worden: rijksnota's, streekplannen, structuurplannen, bestemmingsplannen, het geheel van (projectgebonden) planning "onder" het bestemmingsplan niveau.

De ruimtelijke planning op rijksniveau (RPD nota's, PKB) is naar zijn aard dermate globaal en dat er o.i. van een directe beïnvloeding van het verschijnsel criminaliteit nauwelijks sprake kan zijn. Het rijksniveau zien we eerder als richtinggevend voor de lagere planniveaus. Rijksplanning is daarom direct al buiten de onderzoeksopzet gehouden. De mogelijkheden van streek- en structuurplannen maakten wel deel uit van het onderzoek, maar -zoals we nog zullen zien- zal onze aandacht zich met name op het lokale niveau vanaf het bestemmingsplan richten.

"in hoeverre kan criminaliteit beïnvloed worden"

Met opzet is voor deze formulering gekozen en wordt er bijvoorbeeld niet gesproken over "het voorkomen" van criminaliteit. O.i. zou deze laatste formulering namelijk direct al veel te hoog gegrepen zijn.

In Nederland is er over dit onderwerp thans nog zo weinig bekend dat we er vanuit mogen gaan dat in sommige gevallen door de ruimtelijke planning juist meer gelegenheid voor criminaliteit ontstaat. Als dat soort -uit criminaliteitspreventief oogpunt gezien- planningsfouten vermeden kan worden is al veel gewonnen.

"Welke mogelijkheden en onmogelijkheden zien ruimtelijke planners voor zo'n beïnvloeding"

Heeft het eerste deel van de probleemstelling nog een vrij algemeen karakter (literatuuronderzoek), in dit tweede deel van de probleemstelling wordt als het ware een vertaalslag gemaakt naar de praktijk situatie van de Nederlandse ruimtelijke planners.

Op deze tweedeling die dit onderzoekt kenmerkt, gaan we in de volgende paragraaf nader in.

Onderzoeksopzet

De essentie van de onderzoeksopzet is uitermate simpel. Eerst is uit diverse bronnen kennis bijeen gebracht over ruimtelijke aspecten van criminaliteit en op basis daarvan zijn een aantal theoretische aanbevelingen (c.q. tips) voor ruimtelijke planners geformuleerd. Gewapend met deze tips konden de onderzoekers achter hun bureau en de stoffige boeken vandaan komen om al dat papieren denkwerk aan enkele ruimtelijke planners voor te leggen. In één zin samengevat: feiten, theoriën en ideeën verzamelen en die onder dompelen in de ruimtelijke planningspraktijk. Aan deze twee tableaux werd door de begeleidingscommissie van het onderzoek nog een derde toegevoegd: een vliegende start in de vorm van een aantal oriënterende gesprekken.

Daarmee was het drieluik compleet:

Oriënterende gesprekken

Het onderzoek is gestart met een viertal oriënterende en richtinggevende interviews met sleutelpersonen. Deze interviews hadden nog een vrij algemeen karakter en zouden omschreven kunnen worden met de vraag "waar liggen de beste kansen voor criminaliteitspreventie via ruimtelijke planning".

Het was met name in dit stadium dat zich in het onderzoek een koerswijziging voordeed. Uit de brainstorm die tussen de respondenten en onderzoekers plaatsvond, kwam als meest zinvolle richting het lokale niveau naar voren. Hiermee deed het (nogal vage) begrip "stedelijk beheer" zijn intrede in het onderzoek en werd de rol van streek- en structuurplannen gerelativeerd. Om die reden zal men het streek- en structuurplan in deze rapportage vrij weinig tegenkomen.

De stand van zaken na de oriënterende gesprekken werd neergelegd in een "eerste voortgangsverslag" (d.d. 11 april 1986).

Literatuur-onderzoek

Na de oriënterende gesprekken werd het tijd om een duik in de literatuur te nemen. In deze literatuur-studie werd ingegaan op de kenmerkende ruimtelijke componenten van bepaalde delicten, hetgeen resulteerde in vier uitgebreide 'delictplaatjes' waarin per delict alle relevante ruimtelijke aspecten van dat delict werden gepresenteerd. Het is vooral deze literatuur-studie die de dikte van dit eindverslag verklaart. In het eerste deel van deze eindrapportage vindt men de resultaten*.

Het literatuuronderzoek was in haar concept-vorm ("tweede voortgangsverslag"; extern gepubliceerd op 5 september 1986) echter ook een opstap naar de volgende fase van het onderzoek.

Interviews met ruimtelijke planners

Deze interviews met een tiental in de praktijk werkzame ruimtelijke planners hadden allereerst ten doel een -overigens niet persé representatief- beeld te krijgen van de huidige stand van zaken met betrekking tot het onderwerp criminaliteit en ruimtelijke plannen (wat doet men er thans al aan; hoe belangrijk vindt men het). Het belangrijkste aan te snijden punt betrof echter de vraag welke mogelijkheden en onmogelijkheden planners zien om het verschijnsel criminaliteit middels ruimtelijke planning te beïnvloeden. Bij de interviews is een onderscheid gemaakt naar "nieuwbouwwijk-planners" (de uitbreiers) en "stadsvernieuwing en beheer planners" (de inbreiers en beheerders). De te interviewen personen kregen voorafgaande aan het gesprek de uitkomsten van het literatuur onderzoek toegestuurd. O.a. op basis van hun commentaren kon het concept literatuuronderzoek verbeterd en aangevuld worden tot de versie zoals die in deze eindrapportage is opgenomen. De gespreksuitkomsten vindt men in het tweede deel van deze eindrapportage.

---

*= Het was een gelukkig toeval dat toen deze literatuur-studie gereed was, binnen een ander onderdeel van het Ministerie van VROM definitief de knoop doorgehakt werd om een ter tafel liggende rapportage van een ander onderzoek dat door Bureau Criminaliteitspreventie was uitgevoerd in boekvorm uit te brengen onder de titel 'Criminaliteit en Gebouwde Omgeving'. De in het kader van dit RPD-onderzoek gemaakte delictplaatjes zijn vervolgens (in iets andere vorm) ook in het boek 'Criminaliteit en Gebouwde Omgeving' (Van Soomeren 1987) opgenomen.

Leeswijzer

In deze eindrapportage hebben we de opzet van het onderzoek (eerst literatuur, daarna gesprekken en lest best een confrontatie van deze twee) terug laten komen.

Er wordt dan ook een onderscheid gemaakt in drie hoofddelen:

- Deel I: Ruimtelijke aspecten van criminaliteit: de literatuur.
- Deel II: Gesprekken met enkele ruimtelijke planners.
- Deel III: Confrontaties en eindconclusies.

Deze drie delen zijn verder als volgt opgebouwd:

Deel I bestaat grotendeels uit vier overzichtshoofdstukken waarbij per hoofdstuk de ruimtelijke aspecten van een bepaalde vorm van criminaliteit op een rijtje gezet worden. In deze 'delictplaatjes' komen achtereenvolgens aan de orde: vandalisme, inbraak, geweld en seksueel geweld.

Het vijfde hoofdstuk in dit deel heeft een ander perspectief. Aldaar wordt ingegaan op een punt dat door veel ruimtelijke planners vaak te berde wordt gebracht als het onderwerp ruimtelijke planning en criminaliteit besproken wordt: functiemenging.

Vervolgens wordt dit eerste -en langste- deel van deze rapportage besloten met conclusies (pagina's 94 - 98).

Deel II bevat de uitkomsten van de gesprekken die -op basis van het literatuurdeel- met een aantal ruimtelijke planners gehouden werden. Nadat in het eerste hoofdstuk het streek- en structuurplan kort besproken is, wordt een onderscheid gemaakt tussen uitbreiders (nieuwbouw buiten de bebouwde kom) en inbreiers (stadsvernieuwing en beheer). Deze beide hoofdstukken zijn voorzien van conclusies (pagina's 114 - 115 en 123 - 124).

In deel III worden literatuur en gesprekken in de vorm van een samenvattende eindconclusie geconfronteerd.

De gehaaste lezer

Zo'n persoon schijnt 'van achteren naar voren' te lezen. We raden hem of haar daarbij de volgende route aan:

Prioriteit	Onderwerp/hoofdstuk	Pagina
1	Deel III Confrontatie en conclusies	~~125 - 138~~
2	- Conclusies deel I	~~94 - 98~~
	- Conclusies uitbreiders gesprekken	114 - 115
	- Conclusies inbreiers gesprekken	123 - 124
3	Samenvatting functiemenging	92 - 93
	De vier slotparagrafen van elk delictplaatje	84-86/55-58/ 81-82/86

Degene die met name geïnteresseerd zijn in criminaliteitsfeiten verwijzen we naar de delictplaatjes, waarbij we nog aantekenen dat enkele belangrijke landelijke cijfers van de vier delicten tesamen gepresenteerd worden in de inleiding van deel I.

DEEL I:
RUIMTELIJKE ASPECTEN
VAN CRIMINALITEIT:
DE LITERATUUR

INLEIDING OP DEEL I

Het nu volgende deel van deze rapportage is merendeels aan vier 'delictplaatjes' gewijd. Aan de orde komen de volgende delicten:

- 1 *vandalisme*: vernieling aan privé en openbaar bezit;
- 2 *inbraak*: met de nadruk op inbraak in woningen;
- 3 *geweldpleging*: fysiek geweld en bedreiging jegens personen in de openbare sfeer;
- 4 *sexueel geweld*: ongewenste intimiteiten en seksuele delicten in de openbare sfeer.

Na deze vier delicten volgt nog een hoofdstuk waarin we de zaak voor de afwisseling eens niet delictspecifiek benaderen. In dat hoofdstuk gaan we in op een onderwerp dat vaak als oplossing wordt aangedragen, in 'planologenland' als het onderwerp criminaliteit wordt aangesneden: *functiemenging* (hoofdstuk 5).

Opbouw en inhoud van de delictplaatjes

Elk delictplaatje begint als het ware op nul. We hebben getracht om alles wat er -met name in Nederland- bekend is over het desbetreffende delict nu eens met een ruimtelijke bril op de neus op een rijtje te zetten.

De delictplaatjes kennen derhalve een standaard-opbouw, die er kortweg als volgt uiziet:

- . eerst wordt kort het delict omschreven,
- . vervolgens wordt ingegaan op de omvang en ontwikkeling van het delict,
- . daarna wordt de ruimtelijke spreiding van het delict beschreven, en wel op de volgende schaalniveau's: het gehele land, steden/gemeenten en (zo mogelijk) stadsdelen/straten/gebouwen,
- . vervolgens worden witte plekken in de huidige kennis gesignaleerd en suggesties voor verder onderzoek gedaan,
- . lest best worden aan de hand van spreidingsgegevens aanbevelingen ('tips') voor preventie van criminaliteit via ruimtelijke maatregelen geformuleerd.

Het gedeelte met aanbevelingen/tips is soms wat magertjes. De reden daarvoor is simpel. We hebben welbewust niet mee willen doen aan de grote mode om te zwaaien met allerlei grootse, doch niet of nauwelijks op feitenkennis gefundeerde, ideeën. We hebben ons dus beperkt tot feiten: wat is er bekend, wat is onderzocht, welke reikwijdte hebben deze onderzoeksresultaten en welke conclusies kunnen we daaruit wel (èn niet) trekken?

Als er geen betrouwbare gegevens voor handen waren, als geraadpleegde bronnen onbetrouwbaar, tegenstrijdig of multi-interpretabel waren, dan werden aan de gegevens of geen conclusies of aanbevelingen verbonden of slechts met zeer veel voorbehoud. Bovendien is het inhoudelijk zwaartepunt gelegd bij Nederlands onderzoek en Nederlandse gegevens.

Buitenlands onderzoek is zeker ook in de beschouwing betrokken (vaak uit pure noodzaak, omdat Nederlandse kennis ontbrak), echter met de kanttekening dat buitenlandse onderzoeksresultaten en de daaruit voortvloeiende aanbevelingen niet zonder meer overgeplant kunnen worden naar de Nederlandse situatie. Buitenlands onderzoek wordt als het ware behandeld als 'circumstantial evidence'.

Voordat we overgaan tot het beschrijven van de delicten verdienen een aantal zaken nog even apart aandacht.

Gegevens over de omvang van delicten

Statistische gegevens over de omvang van een bepaald delict kunnen -in Nederland- ontleend worden aan twee verschillende bronnen, namelijk:

- 1 de politieregistratie
- 2 de nationale slachtofferenquêtes die het CBS (Centraal Bureau voor de Statistiek) sinds 1980 jaarlijks heeft gehouden.

Beide bronnen geven een bepaald -beperkt en vaak vertekend- beeld van de omvang van de criminaliteit in ons land. Daarom staan we hieronder even stil bij deze beide bronnen.

Ad 1: politiegegevens

De politie houdt een registratie bij van de delicten, die aan hen gemeld worden door slachtoffers of andere betrokkenen (getuigen). De politie (gemeente/rijkspolitie) geven deze registratiegegevens door aan het CBS, die voor het gehele land maandelijks een overzicht maakt van de aantallen gemelde delicten*.

Eens per jaar publiceert het CBS een jaaroverzicht van alle in dat jaar aan de politie gemelde delicten. Dat ziet er allemaal erg degelijk en betrouwbaar uit. Er schuilt echter een forse adder (of: een nest adders) onder het gras.

Het is namelijk zo dat lang niet alle *feitelijk* gepleegde delicten bij de politie worden aangegeven door de slachtoffers. Slachtoffers geven een delict soms niet aan, bijvoorbeeld omdat ze het gebeurde te onbelangrijk vinden (bijv. een afgebroken autospiegel), omdat ze denken dat de politie toch niets doet of kan doen (fietsendiefstal), omdat ze bang zijn dat de dader represailles zal nemen als ze aangifte doen (de boze buurman) of omdat ze zich schamen voor het gebeurde (bijv. een aanranding).

Dat gedeelte van de *feitelijk* plaatsvindende criminaliteit, dat wel wordt aangegeven bij de politie, wordt het aangiftepercentage genoemd.

---

*= De zgn. Maandstatistiek Politie, Justitie en Brandweer, sinds januari 1986 omgedoopt in 'Maandstatistiek Rechtsbescherming en Veiligheid'.

Overigens heeft men voor de gegevens van 1986 een ietwat afwijkende tellingmethode gehanteerd. Men heeft namelijk alle opgemaakte processen verbaal geteld, terwijl men in de voorgaande jaren óók meldingen meetelde waarvan géén proces verbaal werd opgemaakt. Door deze 'strakkere' telling van de gegevens in 1986 kunnen de cijfers dus lager uitvallen dan de cijfers voor de voorgaande jaren.

Voor alle delicten tesamen genomen ligt het aangiftepercentage momenteel rond de 30%. Het percentage is de laatste jaren fors gedaald: in 1975 bedroeg het aangiftepercentage nog 55%. Om het allemaal nog lastiger te maken: van sommige delicten (bijv. woninginbraken) weet de politie wèl het fijne af (het aangiftepercentage van bijvoorbeeld woninginbraken ligt op ongeveer 90%).

Andere delicten dringen echter nauwelijks tot de politie -en vervolgens tot de CBS politiestatistiek- door. Zo is van alle vernielingen nog minder dan 10% in de politiestatistiek te vinden, voor seksueel geweld ligt dit percentage waarschijnlijk in dezelfde orde van grootte, of (volgens sommige onderzoekers) zelfs nog veel lager.

Maar we zijn er nog niet: ook als er wel aangifte wordt gedaan van een delict, bestaat er nog een goede kans dat de politie zo'n aangifte niet registreert, meestal omdat het 'te onbelangrijk is'. Zo worden vernielingen en vermogensmisdrijven (diefstal, inbraak) met weinig schade (bijv. 50 gulden) vaak niet geregistreerd.

Al met al blijkt de politieregistratie niet erg betrouwbaar, als we een beeld willen krijgen van de omvang van (de meeste) delicten. Om toch een beeld te krijgen van deze omvang is het Ministerie van Justitie (om precies te zijn: het Wetenschappelijk Onderzoeks- en Documentatie Centrum = WODC) in de zeventiger jaren begonnen met het op vrij grootscheepse wijze interviewen van de Nederlandse bevolking van 15 jaar en ouder. We spreken hier van slachtofferenquêtes: de tweede bron, waaruit we kunnen putten als we willen weten hoe vaak bepaalde delicten voorkomen.

Ad 2: slachtofferenquêtes

In de jaarlijkse slachtofferenquêtes wordt aan een representatieve steekproef uit de Nederlandse bevolking van 15 jaar en ouder (ondermeer) gevraagd: "Bent u in het afgelopen jaar slachtoffer geworden van delict 1, 2, 3.....n?".

De uitkomst is een slachtofferpercentage per delict dat aangeeft hoeveel procent van de Nederlandse bevolking (ouder dan 15 jaar) het slachtoffer wordt van het desbetreffende delict.

In 1980 heeft het CBS deze enquêteer-taak overgenomen van het WODC. Doordat de aanpak van het CBS wat anders is dan die van het WODC, zijn de cijfers van vóór 1980 (1975 t/m 1979) niet goed vergelijkbaar met die van na 1980. Hier zullen we dus verder alleen de cijfers vanaf 1980 gebruiken.

Maar ook aan de slachtoffergegevens kleven een aantal problemen. Die hebben vooral te maken met de interpretatie van de gemelde delicten. Het CBS hanteert in haar enquêtes namelijk andere begrippen (delictsomschrijvingen) dan de (formeel strafrechtelijke) begrippen die de politie gebruikt. Dit betekent dat de slachtoffer- gegevens lang niet altijd vergelijkbaar zijn met politie-gegevens. Gelukkig vraagt het CBS wèl of slachtoffers de gemelde delicten hebben aangegeven. Door het aangifte-percentage van het CBS te koppelen aan het aantal aangiftes bij de politie kunnen we ruwweg schatten hoe vaak (een aantal) delicten in werkelijkheid voorkomen.

Een tweede probleem met de slachtoffergegevens is, dat in de slachtofferenquête alleen naar bepaalde delicten wordt gevraagd. Het gaat met name om delicten in de sfeer van de 'kleine criminaliteit' (tasjesroof, fietsendiefstal, e.d.). Naar meer ernstige delicten, zoals bijv. aanranding of verkrachting, wordt in de slachtofferenquête niet gevraagd.

Ondanks deze beperkingen zullen we het -wat de omvang van de criminaliteit betreft- toch moeten stellen met deze twee informatiebronnen. De lezer is nu echter gewaarschuwd: politiegegevens en slachtoffergegevens geven geen van beiden een volledig beeld van de werkelijkheid.

Hieronder geven we een overzicht van de totale criminaliteit in de laatste jaren, zoals die uit politiegegevens (tabel 1) en uit de slachtofferenquêtes (tabel 2) naar voren komt.

Tabel 1: Ter kennis van politie gekomen misdrijven (WvS)

	1970	1975	1980	1985
Totaal aantal	224.054	395.674	610.680	990.332
Waarvan:				
Diefstal dmv braak	43.373	100.193	171.777	345.380
Fietsendiefstal	31 911	84.803	117.511	185.331
Vernieling	10.334	25.322	69.779	98.799
Winkeldiefstal	11.562	17.468	31.206	54.024
Mishandeling	8.602	9.591	13.409	17.231
Sexuele misdrijven	8.263	6.868	8.096	9.331

Bron: CBS

Tabel 1 laat zien dat de omvang en toename* van het totaal aantal misdrijven niet gering is. Voor sommige delicten is de stijging zelfs explosief te noemen, terwijl dat voor andere minder geldt. Duidelijke 'toppers' -wat betreft omvang en toename- zijn diefstal door middel van braak en fietsendiefstal.

---

*= Deze toename wordt niet weggepoetst als we corrigeren voor zaken als bevolkingstoename, of de toename van het aantal politiemensen. Gemakshalve laten we deze exercities dan ook maar achterwege.

Tabel 2: Slachtofferpercentages (CBS-slachtofferenquêtes)

	1980	1981	1982	1983	1984	1986
Inbraak	1.6	1.8	1.2	2.5	2.4	2.7
Fietsdiefstal	4.9	5.1	5.5	6.4	5.7	6.3
Beschadiging van auto	9.0	9.1	9.8	9.2	9.3	8.7
Overige vernielingen	6.7	7.0	6.2	6.5	6.0	6.0
Bedreiging buiten*	3.4	3.2	3.1	3.0	3.6	2.3
Bedreiging binnen	1.6	1.9	2.7	2.4	2.6	2.2
Handtastelijkheden buiten	1.0	0.9	0.8	0.8	1.1	0.7
Handtastelijkheden binnen	0.9	1.1	1.5	1.1	1.9	1.7
Exhibitionisme	1.3	1.6	1.7	1.9	1.8	1.7
Totaal	32.8	34.0	35.5	35.2	36.2	34.2

Uit tabel 2 blijkt dat ruim één derde van de Nederlandse bevolking (boven de 15 jaar) in een jaar tijd slachtoffer wordt van een delict. 'Toppers' zijn met name vernieling (beschadiging van auto + overige vernielingen), fietsdiefstal en bedreiging**.

Inbraak neemt -in tegenstelling tot wat uit de politiecijfers naar voren komt- een beduidend minder prominente plaats in.

Andersom geldt, dat bedreiging en seksuele delicten veel vaker voor blijken te komen dan de politiecijfers doen vermoeden.

Hoe het ook zij, de delicten die we in de delictplaatjes gaan beschrijven (vandalisme, inbraak, geweld en seksueel geweld) maken een fors -en deels snel toenemend- deel uit van de totale criminaliteit in Nederland.

De ruimtelijke spreiding van criminaliteit

De vormen van criminaliteit waar we ons hier toe beperken worden ook door een geografische component gekenmerkt. Alle delicten blijken niet gelijkmatig gespreid te zijn over het land, de stad en/of de buurt. Er zijn gebieden en plekken met veel criminaliteit en gebieden en plekken met weinig criminaliteit.

In deze inleiding op de delict hoofdstukken staan we kort stil bij de spreiding van de delicten vandalisme, inbraak, geweld en seksueel geweld op hogere schaalniveau's: de spreiding over het land (provincies) en de spreiding over steden en gemeenten, ingedeeld naar urbanisatiegraad.

*= Met 'bedreiging' wordt -naast verbale bedreiging- ook een daadwerkelijk fysieke aanval bedoeld.

**= Het delict bedreiging is opgesplitst in twee categorieën (bedreigingen binnenshuis en buitenshuis). De slachtofferpercentages per categorie zijn derhalve lager, dan als men de hele zaak samenneemt.

Dit geldt ook voor seksueel geweld: door de opsplitsing in drie categorieën (handtastelijkheden binnen en buiten + exhibitionisme) zijn de slachtofferpercentages laag, tesamen genomen gaat het om een veel groter percentage slachtoffers.

In de delictplaatjes zullen de landelijke gegevens voor dat delict wederom terugkomen. We doen dus bewust een beetje dubbel werk. De achtergrond daarvan is echter dat we hier willen laten zien dat alle delicten die we bekijken vooral in de Randstad en in (groot-) stedelijke milieus het meeste voorkomen. Daar concentreert de criminaliteitsellende zich met andere woorden. Daar is de aanslag die de criminaliteit op het leefmilieu heeft het zwaarste.

In tabel 3 staan de CBS-slachtofferpercentages* per provincie weergegeven. Het percentage is het gemiddelde over de jaren 1981 tot en met 1984.

TABEL 3 Verdeling van slachtofferpercentages over de provincies**												
(Gemiddelde percentages 1981 - 1984)												
	Frl	Grn	Drt	Ovl	Gld	Utr	N-H	Z-H	Zld	N-Br	Lmb	Land
.Beschadiging auto	7.1	8.4	5.8	8.1	8.4	10.8	11.5	10.1	8.0	9.0	8.0	9.4
.Overige vernielingen	6.4	7.7	4.2	5.9	5.9	7.9	7.2	6.3	4.6	6.1	6.8	6.4
.Inbraak woning	1.0	2.2	0.6	0.8	1.9	3.1	4.0	2.3	1.2	1.8	1.8	2.2
.Bedreiging buitenshuis	2.4	3.5	1.7	2.7	2.2	4.2	4.1	3.9	2.6	2.4	3.2	3.2
.Handtastel. buitenshuis	0.2	0.4	0.5	0.9	0.9	1.2	1.3	1.1	0.8	0.8	0.6	0.9
.Exhibition.	1.3	0.9	0.7	1.5	1.6	2.1	2.5	1.8	0.9	1.6	1.7	1.8

In tabel 3 zijn de drie 'hoogst scorende' provincies steeds gearceerd weergegeven. Het beeld dat hieruit ontstaat is heel duidelijk: de provincies Utrecht, Noord-Holland en Zuid-Holland zijn voor alle delicten*** de toppers.

*= In dit geval zijn de politiecijfers weggelaten: het CBS levert wel gegevens over de landelijke spreiding van aangegeven delicten, de cijfers zijn echter ingedeeld naar politie-regio's en niet naar provincies. Vergelijking met CBS-spreidingscijfers is weliswaar in principe mogelijk, maar vereist een enorme -en kostbare- omreken-campagne.

**= Gebruikte afkortingen: Frl = Friesland, Grn = Groningen, Drt = Drenthe, Ovl = Overijssel, Gld = Gelderland, Utr = Utrecht, N-H = Noord-Holland, Z-H = Zuid-Holland, Zld = Zeeland, N-Br = Noord-Brabant, Lmb = Limburg, Land = landelijk gemiddelde.

***= Met een kleine uitzondering bij 'overige vernielingen': daar scoort Groningen hoger dan Zuid-Holland.

Zoals we uit de tabellen 4 en 5 kunnen aflezen, hangt de concentratie van de delicten in deze drie provincies samen met het feit dat deze provincies veel grote steden, waaronder de 'grote vier' (Amsterdam, Rotterdam, Utrecht en Den Haag) herbergen. In tabel 4 staan de slachtofferpercentages van het CBS nogmaals weergegeven, maar dan gerangschikt naar de urbanisatiegraad* van steden/gemeenten.

TABEL 4 Verdeling van slachtofferpercentages over gemeentes, ingedeeld naar urbanisatiegraad

	(Gemiddelde percentages 1981 - 1984)						Landel. gemidd.
	A1-A4	B1-B2	B3	C1-C2	C3-C4	C5	
.Beschadiging auto	6.2	7.2	10.1	8.9	10.3	11.6	9.4
.Overige vernielingen	4.4	5.9	6.8	6.5	6.9	7.2	6.4
.Inbraak woning	1.1	1.5	1.6	1.8	1.9	4.0	2.2
.Bedreiging buitenshuis	2.2	2.4	3.1	2.7	3.2	4.7	3.2
.Handtastel. buitenshuis	0.3	0.3	0.8	0.8	1.7	1.6	0.9
.Exhibition.	0.7	1.4	1.9	1.1	1.7	2.7	1.8

In tabel 4 valt te zien, dat de meeste delicten toenemen met de verstedelijkingsgraad van de gemeente: hoe meer verstedelijkt een gemeente is, des te meer criminaliteit kan men verwachten. Forenzengemeenten (categorie B3) nemen bij bepaalde delicten een uitzonderingspositie in: met name beschadiging van auto's en bedreiging buitenshuis komen redelijk veel voor in deze gemeenten.

*= Met de 'urbanisatiegraad' wordt de mate van 'verstedelijking' van een gemeente uitgedrukt. Het CBS hanteert daarbij de volgende indeling: A1-A4 = plattelandsgemeenten, B1-B2 = verstedelijkte plattelandsgemeenten, B3 = forenzengemeenten, C1-C2= plattelandsstadjes en kleine steden (minder dan 30.000 inwoners), C3-C4= middelgrote steden (30.000-100.000 inwoners), C5= grote steden (meer dan 100.000 inwoners).

TABEL 5 Verdeling van slachtofferkansen over de vier grote steden
(Gemiddelde percentages 1981 - 1984)

	Amsterdam	Rotterdam	Den Haag	Utrecht	Landel. gemidd.
.Beschadiging auto	12.8	11.5	11.4	11.0	9.4
.Overige vernielingen	7.1	7.4	6.7	8.1	6.4
.Inbraak woning	7.1	3.0	3.2	4.8	2.2
.Bedreiging buitenshuis	5.4	5.0	5.5	4.9	3.2
.Handtastel. buitenshuis	2.2	1.7	1.8	1.8	0.9
.Exhibition.	3.5	2.5	3.1	3.2	1.8

In tabel 5 tenslotte, worden de de slachtofferpercentages voor de vier grote steden apart gegeven. Uit tabel 5 valt af te leiden dat de meeste delicten ongeveer even veel voorkomen in de vier grote steden. Het meest opvallende gegeven uit tabel 5 is, dat inbraak veel meer voorkomt in Amsterdam dan in de overige grote steden. Voor dit fenomeen hebben we op dit moment geen verklaring voor handen.

1 VANDALISME

Omschrijving

Aan het feit dat vandalisme een probleem vormt zal tegenwoordig niemand meer kunnen twifelen. De kranten staan er vol mee en ook plannen- en beleidsmakers worden zich steeds meer bewust van de omvang van het vandalisme en van de materiële en immateriële schade die vandalisme tot gevolg heeft.

Hoewel iedereen wel ongeveer weet waarover we het hebben als we van vandalisme spreken, is het toch nodig om een definitie van het begrip zwart op wit te zetten. Vandalisme is namelijk geen strafrechtelijk begrip: in het Wetboek van Strafrecht zal men er tevergeefs naar zoeken. In het strafrecht wordt vandalisme in feite gedekt door twee andere begrippen, namelijk de overtreding 'straatschenderij' (baldadigheid) en het misdrijf 'vernieling'. Daarnaast kunnen ook in plaatselijke verordeningen bepalingen zijn opgenomen die bepaalde vormen van vernieling strafbaar stellen. De definitie die we in de rest van dit verhaal zullen gebruiken is:

Vandalisme is het opzettelijk en wederrechtelijk vernielen, beschadigen of onbruikbaar maken van objecten, zonder dat dit de vernieler materieel voordeel oplevert.

Eerst zullen we kijken wat er bekend is over de omvang van het vandalisme in Nederland. Vervolgens gaan we in op de daders van vandalisme en op de ruimtelijke spreiding. We besluiten met ideeën voor verder onderzoek en enkele gedachten over de preventie van vandalisme met behulp van ruimtelijke maatregelen.

Omvang

Vandalisme is een verzamelbegrip voor vernielingen die van zeer uiteenlopende aard en ernst kunnen zijn. Zowel het afbreken van een autospiegel als het platbranden van een schoolgebouw vallen onder het begrip vandalisme. Om een goede indruk te krijgen van de omvang van het delict is het dus nodig om naast gegevens over de frequentie (hoe vaak komt het voor) ook naar schadecijfers te kijken (hoe ernstig zijn de vernielingen).

Een probleem hierbij is, dat de beschikbare gegevens verre van compleet zijn. Bovendien zijn gegevens uit verschillende bronnen vaak niet goed met elkaar te vergelijken. Toch zullen we het moeten stellen met deze incomplete informatie. De getrokken conclusies over de omvang van vandalisme zijn daardoor -noodzakelijkerwijs- nogal speculatief van aard.

Uit CBS-gegevens over het aantal bij de politie geregistreeerde vernielingen kunnen we een aardige indruk krijgen over de *ontwikkeling** van het vandalisme in de afgelopen 16 jaar.

TABEL 1 Bij de politie geregistreeerde vernielingen			
	absoluut aantal vernielingen	index vernielingen	index totaal aantal misdrijven
1970	10334	100	100
1980	69775	675	272
1981	75792	733	316
1982	88148	853	365
1983	85208	826	393
1984	95612	925	436
1985	98799	956	442
1986	103678	1003	445

Tabel 1 laat zien dat het aantal door de politie geregistreeerde vernielingen tot en met 1986 sterk stijgt. Daarnaast maakt een vergelijking van de laatste twee kolommen duidelijk dat de stijging van het aantal vernielingen veel sterker is dan de stijging van het totaal aantal geregistreeerde misdrijven. In de periode 1970-1986 is het aantal vernielingen meer dan vertienvoudigd, terwijl het totaal aantal misdrijven ruim is verviervoudigd (wat overigens ook een heel behoorlijke stijging is).

Zoals gezegd geven de politiecijfers eigenlijk nauwelijks een beeld van de werkelijke omvang van vernielingen. Enkele Nederlandse onderzoeken geven daar wel deels een beeld van. Daartoe moeten we een onderscheid maken tussen twee soorten** vernieling, te weten: 1 vernieling aan *privé-bezit*: auto's, fietsen, eigen woning, etc.; 2 vernieling aan (*semi*-)openbaar bezit: scholen, openbaar vervoer, telefooncellen, lantarenpalen, etc.

Vernieling aan privé-bezit

In de slachtofferenquêtes die het Centraal Bureau voor Statistiek (CBS) sinds 1980 jaarlijks uitvoert is gevraagd naar ervaringen met vernieling van privé eigendom. Aangezien het CBS werkt met een representatieve steekproef, gelden de gevonden percentages voor de totale Nederlandse bevolking (ouder dan 15 jaar).

De CBS-gegevens over de periode 1980-1986 staan in tabel 2 vermeld.

*= Over de werkelijke omvang van vandalisme zeggen deze politiecijfers niet zo veel: naar schatting is het percentage werkelijk gepleegde vernielingen dat uiteindelijk in de politieregistratie belandt ongeveer 10%. Met andere woorden: 90% van de gepleegde vernielingen komt niet in de politie-registratie terecht!

**= Overigens kan men nog een derde soort van vernielingen onderscheiden, namelijk vernieling aan bedrijfsbezit (winkels, bedrijfswagens, etc.). Over deze soort van vernieling is echter hoegenaamd niets bekend. Aangezien dit type van vernielingen in het kader van dit rapport niet van groot belang lijkt, wordt het verder buiten beschouwing gelaten.

TABEL 2 Percentage Nederlanders dat slachtoffer is geworden van één of meer vernielingen

	<u>1980</u>	<u>1981</u>	<u>1982</u>	<u>1983</u>	<u>1984</u>	<u>1986</u>
Percentage slachtoffers beschadiging van auto	9.0%	9.1%	9.8%	9.2%	9.3%	8.7%
Percentage slachtoffers overige vernielingen	6.7%	7.0%	6.2%	6.5%	6.0%	6.0%

Omgerekend naar de totale Nederlandse bevolking (CBS, 1987/2) blijkt dat in 1984 naar schatting 934.000 gevallen van 'beschadiging van auto' en 1.000.000 gevallen van 'overige vernielingen' hebben plaatsgevonden. Het aantal bij de politie geregistreerde vernielingen bedroeg in 1984 ruim 96.000 (zie tabel 1). Dat is circa 5% van het aantal door het CBS berekende vernielingen. Hieruit blijkt overduidelijk dat het werkelijk aantal vernielingen veel hoger is dan wat uit de politieregistratie naar voren komt. Van Dijk (1984) komt op basis van gegevens uit de slachtofferenquête tot de volgende schattingen van schade door vernieling aan privé bezit*: in 1983 werd voor f 115.000.000,- aan auto's beschadigd en voor f 155.000.000,- aan overig privé bezit. Ondanks deze vrij indrukwekkende cijfers moet opgemerkt worden dat de toename van het vandalisme aan privé-bezit (zie tabel 2) nogal meevalt, althans in de laatste jaren. De sterkste stijging deed zich voor in de periode 1975-1980: in deze periode verdubbelde het percentage slachtoffers van vernieling zich bijna**.

Vernielingen aan (semi-)openbaar bezit

Het is zeer moeilijk om tot een schatting te komen van de omvang van en schade door vernieling aan (semi-)openbaar bezit.

Overheidsinstanties hebben over het algemeen geen aparte vandalisregistratie, waardoor het onmogelijk is te achterhalen hoeveel schade jaarlijks wordt aangericht door vandalisme aan openbaar vervoer, telefooncellen, straatmeubilair, openbare gebouwen, etc. Dat die schade groot is, lijdt geen twijfel.

Juist (semi-)openbaar bezit is een zeer geliefd doelwit van vandalen. Een vrij recent rapport van de Vereniging Nederlandse Gemeenten (VNG, 1984) biedt enig inzicht in deze verder vrij duistere materie. In 23 Nederlandse gemeenten (kleinere en middelgrote gemeenten, geen van de vier grote steden) werd gedurende een jaar een registratie bijgehouden van de omvang van en schade door vandalisme aan gemeente bezit. In tabel 3 staan de resultaten samengevat.

*= De gemiddelde schade aan auto's bedroeg (nog steeds volgens de CBS-gegevens) fl 194,-. De schade door overige vernielingen bedroeg gemiddeld fl 311,-.

**= Uit de WODC-slachtofferenquêtes (Van Dijk en Steinmetz, 1979) blijkt, dat in 1975 5% van de Nederlandse bevolking (ouder dan 15 jaar) het slachtoffer werd van beschadiging van privé-eigendom. In 1980 is dit percentage 9% (zie tabel 2).

TABEL 3 Vernieling aan gemeente-bezit in 23 Nederlandse gemeenten

Objecten	Aantal vernielingen	Totale herstelkosten
Scholen (openbaar onderwijs!)	4049	f 1.456.492,-
Sportaccomodaties	720	f 232.329,-
Club- en buurthuizen	143	f 178.831,-
Overige openbare gebouwen	525	f 717.020,-
Gemeentelijk energiebedrijf	3020	f 637.276,-
Straatmeubilair	1915	f 466.004,-
Openbaar groen	2630	f 345.269,-
Gemeente woningen	73	f 111.304,-
Gemeentelijk openbaar vervoer	125	f 49.144,-
Straten en wegen	63	f 37.638,-
Overig*	69	f 191.010,-
Totaal	13332	f 4.422.317,-**

Op basis van deze cijfers komt het VNG -overigens ook met zeer veel voorbehoud- tot de volgende schatting voor geheel Nederland: jaarlijks worden er 200.000 vernielingen gepleegd aan gemeentelijk eigendom, met een totale schade van f 60.000.000,-. Betreft men de vier grote steden ook in de berekening (deze waren niet vertegenwoordigd in het VNG-onderzoek) dan komt men op een schade van circa f 100.000.000,- per jaar.

Waarschijnlijk zijn de VNG-cijfers aan de lage kant. Zo zou de schade aan gemeentewoningen, omgerekend naar geheel Nederland, ruim 1,5 miljoen gulden bedragen (berekening van de auteurs). De Nationale Woningraad (NWR, 1984) komt op basis van een enquête onder 95 grote woningcorporaties en gemeentelijke woningbedrijven tot een schatting van circa f 33.250.000,- schade (per jaar) door vandalisme aan corporatie en gemeente-woningen***. Ongeveer het twintigvoudige van de VNG-schatting!

Samenvattend

Het aantal vernielingen is -zo blijkt uit de politiestatistiek- in de loop van de 70er jaren enorm toegenomen. De laatste jaren lijkt er, in elk geval wat de vernieling van privé bezit betreft, een stabilisatie ingetreden te zijn (zie de CBS slachtoffergegevens). Gegevens over de omvang van en de schade door vernieling aan privé en openbaar bezit zijn echter uiterst incompleet.

Met name schattingen van de schade door vandalisme kunnen sterk uiteenlopen, afhankelijk van de wijze waarop het schade-onderzoek opgezet is (zie bijv. de verschillen tussen de onderzoeken van NWR en VNG).

*= Te weten: rijdend materieel en kabelinstallaties.

**= De VNG komt zelf uit op een totaalbedrag van f 4.192.547,-. Simpele optelling van de uitgesplitste bedragen levert echter het in bedrag in de tabel op. Toch een verschil van ruim twee ton. Waarschijnlijk heeft het VNG ergens een reken- of tikfout gemaakt.

***= De woningvoorraad van corporatie- en gemeentewoningen beslaat overigens slechts 40% (!) van de totale Nederlandse woningvoorraad. Overigens zijn we ons er van bewust dat gemeentelijke woningbedrijven (VNG) slechts een deelverzameling zijn binnen het geheel aan corporaties en gemeentelijke woningbedrijven (NWR). Vergelijken en omrekenen van dit soort schattingen kent zo zijn eigen problemen.

Door diverse schattingen te combineren komen van Dijk en van Soomeren (1985) tot de volgende voorzichtige raming van een ondergrens: minimaal anderhalf miljoen vernielingen per jaar aan privébezit, gemeente en corporatiewoningen en (semi-)openbaar bezit tezamen. Deze vernielingen leveren een totale schade op van minimaal 470 miljoen gulden per jaar.

Daders

Uit binnen- en buitenlands onderzoek blijkt dat het overgrote deel van de daders van vandalisme in de leeftijdsgroep van circa 8 tot circa 18 jaar valt. Pubers (12-17 jaar) plegen over het algemeen zwaardere vernielingen dan jongere kinderen (8-12 jaar). Tenslotte is er een kleine groep jong-volwassenen (vanaf 18 jaar) die meestal vrij ernstige vernielingen pleegt.

Jongens plegen meer vandalisme dan meisjes. In Amsterdam heeft 2 van de 3 jongens wel eens een vernieling gepleegd (zie Van Dijk, Van Soomeren en Walop, 1982), maar een vrij grote groep meisjes -nl. één op de drie- maakt zich ook schuldig aan vandalisme.

Vandalisme is overigens sterk groepsgebonden: jongeren plegen vrijwel alleen vandalisme als ze in een groep zijn.

Uit het bovenstaande blijkt, dat het plegen van vernielingen niet in de schoenen geschoven kan worden van een kleine groep 'slecht aangepaste' of 'kansarme' jongeren. In tegendeel: het plegen van vandalisme maakt een integraal onderdeel uit van (delen van) de huidige jeugd- en jongerencultuur.

Een tweede vaak gehoorde misvatting is, dat vandalisme 'ongemotiveerd' of 'zinloos' gedrag is. Onderzoek onder jongeren wijst uit dat er wel degelijk duidelijke gronden of motieven zijn voor vandalisme.

De motieven die ten grondslag liggen aan vandalisme verschillen per leeftijdsgroep. Bij kinderen spelen met name het (speels) verkennen van de fysieke en sociale grenzen ("Kan ik dat?", "Mag ik dat?") en soms woede of wraak een rol.

Pubers plegen vandalisme om uit te testen hoe sterk ze staan tegenover volwassen autoriteitsfiguren (ouders, burens, leerkrachten, politie) en om aanzien in de eigen groep te winnen. Het durven overtreden van regels is -zeker voor jongens- immers 'stoer'.

Hoe paradoxaal het ook mag klinken: onder pubers heeft het plegen van vandalisme in belangrijke mate een *sociale* functie.

Bij jong-volwassenen spelen meer individuele motieven: vandalistisch gedrag van deze jongeren is meestal een uiting van onvrede, veroorzaakt door bijvoorbeeld moeilijkheden op school, werkloosheid, ruzie thuis en dergelijke. Daarnaast kunnen bij deze groep ook het verwerven van aanzien onder leeftijdsgenoten, alsmede het tonen van fysieke kracht een rol spelen.

Het feit dat aan vandalisme wel degelijk motieven ten grondslag liggen, betekent echter niet dat de (potentiële) vandaal domweg aan het vernielen slaat als hij/zij zich daartoe gemotiveerd voelt: een potentiële vandaal kan weerhouden worden van het plegen van vandalisme door *drempels* die in hemzelf en/of de situatie liggen. *Interne drempels* die de dader kunnen doen afzien van zijn daad zijn met name:

- . De maatschappelijke norm dat het vernielen van andermans spullen 'niet hoort'. Deze norm vervaagt meestal als jongeren zich in een groep bevinden: dingen die het kind in z'n eentje nooit zou (durven) doen, lijken minder 'erg' of 'eng' als hij samen met z'n vriendjes is.
- . Betrokkenheid bij het object: vandalen vernielen hun eigen bezit en dat van vriendjes niet. Ook zullen voorzieningen waar ze zelf positief tegenover staan (bijv. het eigen jeugdhonk) gespaard worden. Dit laatste lijkt met name het geval als jongeren zelf wat in de melk te brokkelen hebben in een dergelijke voorziening (actieve betrokkenheid).

Een meer in de situatie gelegen, *externe drempel* is met name:

- . De angst om gezien, herkend en/of gepakt te worden. Naarmate het kind ouder wordt, verlegt deze angst zich waarschijnlijk meer in de richting van formele autoriteitsfiguren (politie). Jonge kinderen zijn vaak nog bang voor ouders, burens etc. Tieners zijn dat niet of minder, zij zijn echter banger voor de politie.

Als we de laatstgenoemde drempel vanaf de andere kant (dus niet vanuit de dader) benaderen, dan hebben we het over is de mate waarin in een gegeven situatie formele of *informele controle* uitgeoefend wordt of kan worden. Met name plekken die aan het zicht vanuit woningen onttrokken en daarmee oncontroleerbaar zijn, zijn over het algemeen vandalismegevoelig. Bij de beschrijving van de kenmerken van vandalisme-gevoelige plekken komen we hierop terug.

Plaatsen waar vandalisme gepleegd wordt

De plaatsen waar vandalisme gepleegd wordt kunnen op drie manieren (of: op drie schaalniveau's) bekeken worden. In de eerste plaats kan gekeken worden naar de ruimtelijke spreiding van vernielingen over het gehele land: hebben bepaalde provincies en/of bepaalde gemeenten meer last van vandalisme dan andere? Ten tweede kan men kijken naar de ruimtelijke spreiding van vernielingen over de individuele stad of gemeente: hebben bepaalde buurten meer last van vandalisme dan andere? Ten slotte kan binnen een buurt, een straat of een gebouw gekeken worden op welke specifieke plekken vandalisme zich concentreert.

De spreiding van vandalisme over het land

Aan de hand van de slachtoffergegevens van het CBS kunnen we een indruk krijgen van de landelijke spreiding van vandalisme (vernieling privé bezit). In tabel 3 staan de slachtofferpercentages per provincie vermeld, gemiddeld over de jaren 1981 tot en met 1984.

TABEL 4 Verdeling van slachtofferkansen over de provincies

	(Gemiddelde percentages 1981 - 1984)											
	Frl	Grn	Drt	Ovl	Gld	Utr	N-H	Z-H	Zld	N-Br	Lmb	Land
.Beschadiging												
auto	7.1	8.4	5.8	8.1	8.4	10.8	11.5	10.1	8.0	9.0	8.0	9.4
.Overige												
vernielingen	6.4	7.7	4.2	5.9	5.9	7.9	7.2	6.3	4.6	6.1	6.8	6.4

Gebruikte afkortingen: Frl = Friesland, Grn = Groningen, Drt = Drenthe,
 Ovl = Overijssel, Gld = Gelderland, Utr = Utrecht, N-H = Noord-Holland,
 Z-H = Zuid-Holland, Zld = Zeeland, N-Br = Noord-Brabant, Lmb = Limburg,
 Land = landelijk gemiddelde.

Uit tabel 4 valt af te lezen dat vernielingen overal in het land voorkomen. Drie provincies liggen echter duidelijk boven 'Nederlands peil', dat zijn: Noord-Holland, Utrecht en (in iets mindere mate) Zuid-Holland. Dit laatste geldt met name voor het delict 'beschadiging van de auto', een delict dat zo'n 40% van de totale schade aan privé bezit uitmaakt. Voor de overige vernielingen is het beeld wat diffuser. Dat in Noord- en Zuid-Holland en in Utrecht relatief meer vernieling van privé bezit voorkomt, is op zich niet zo vreemd. Deze provincies herbergen immers ook de belangrijkste grote steden (Amsterdam, Utrecht, Rotterdam en Den Haag).

Het is aannemelijk dat deze steden meer vandalisme kennen dan kleinere steden of gemeenten. Ook over deze laatste veronderstelling kunnen de CBS-gegevens uitsluitel geven: zie tabel 5 op de volgende bladzijde. Uit deze tabel blijkt inderdaad dat, naarmate de gemeente een meer stedelijk karakter vertoont, de kans om het slachtoffer te worden van vernielingen beduidend toeneemt. Het hoogste risico loopt men als men in één van de vier grote steden woont. Opvallend is, dat de veelgehoorde bewering dat in Amsterdam meer vernielingen worden gepleegd dan in de andere grote steden, niet op lijkt te gaan. In elk geval geldt dit niet of nauwelijks voor vernieling aan privé bezit. Beschadiging van auto's gebeurt wel iets vaker in Amsterdam dan in andere grote steden, maar het verschil is niet erg groot.

Samenvattend kan men zeggen, dat vernielingen (aan privé bezit) overal in het land voorkomen, maar in de provincies Noord-Holland, Utrecht en Zuid-Holland meer dan in andere provincies. Inwoners van de grotere en grote steden lopen meer risico met vernieling van hun eigendom geconfronteerd te worden, dan inwoners van kleinere steden en gemeenten.

TABEL 5 Verdeling van slachtofferkansen over gemeentes,
ingedeeld naar urbanisatiegraad*

(Gemiddelde percentages 1981 - 1984)							Landel. gemidd.
	A1-A4	B1-B2	B3	C1-C2	C3-C4	C5	
.Beschadiging auto	6.2	7.2	10.1	8.9	10.3	11.6	9.4
.Overige vernielingen	4.4	5.9	6.8	6.5	6.9	7.2	6.4
	Amsterdam	Rotterdam	Den Haag	Utrecht			Landel. gemidd.
.Beschadiging auto	12.8	11.5	11.4	11.0			9.4
.Overige vernielingen	7.1	7.4	6.7	8.1			6.4

Tot zover de landelijke spreiding van vernielingen aan privé bezit. Over de landelijke spreiding van anderssoortige vernielingen is nog zeer weinig bekend in Nederland. Wel kunnen we een indruk hiervan krijgen met behulp van het eerder genoemde VNG-onderzoek (vernieling aan gemeente bezit). In tabel 6 staan de vernielingen aan gemeente bezit ingedeeld naar urbanisatiegraad van de 23 onderzochte gemeentes. Let op! De in de laatste kolom genoemde getallen zijn niet vergelijkbaar met de in de vorige tabellen gegeven slachtofferkansen: het gaat hier immers niet om vernieling van eigendom van privé-personen. Wel geeft het een indicatie van de relatie tussen de verstedelijkingsgraad van de gemeente en het aantal vernielingen aan gemeente bezit.

TABEL 6 Verdeling van de gemelde vernielingen over de gemeentes,
naar urbanisatiegraad* (VNG, 1984)

urbanisatie- graad	aantal gemeentes	absoluut aantal vernielingen	gemidd. aantal verniel. per 1000 inwoners
A1 - A4	2	90	9.7
B1 - B2	6	970	7.1**
B3	4	312	3.8
C1 - C2	5	2.509	19.5**
C3 - C4	3	3.154	12.6**
C5	3	6.297	14.1
Totaal	23	13.332	

*= Indeling urbanisatiegraad van het CBS: A1-A4 = plattelandsgemeenten.

B1-B2 = verstedelijkte plattelandsgemeenten, B3 = forensengemeenten.

C1-C2= plattelandsstadjes en kleine steden (minder dan 30.000 inwoners).

C3-C4= middelgrote steden (30.000-100.000 inwoners), C5= grote steden (meer dan 100.000 inwoners).

**= Ongewogen gemiddeldes, dwz. zonder rekening te houden met verschillen in gemeente-grootte. Deze berekening komt voor rekening van de auteurs.

De cijfers in tabel 6 geven een merkwaardig beeld te zien: het gemiddeld aantal vernielingen van gemeentebezit (per 1000 inwoners) is het hoogst in de middelgrote gemeenten. Waarschijnlijk is hier echter sprake van een artefact van het onderzoek. De vier grote steden deden niet mee in het onderzoek, bovendien krijgt men door het kleine aantal gemeenten per categorie al snel het effect, dat één gemeente met uitzonderlijk veel of weinig vernielingen het gemiddelde voor die hele categorie buiten proporties 'opvoert', respectievelijk 'drukt'.

De spreiding van vandalisme over de stad/gemeente

Over de ruimtelijke spreiding van vandalisme over buurten of stadsdelen is in Nederland nog weinig informatie verzameld. Een Nederlands onderzoek waarin deze spreiding wel vrij precies in kaart is gebracht is een Amsterdams vandalismeonderzoek* (Van Dijk en Van Soomeren, 1980). Naast het stadscentrum bleken twee aan de stadsrand gelegen buurten (nl. Amsterdam-Noord en Amsterdam Nieuw-West) zeer veel last van vandalisme te hebben. Deze twee laatst genoemde wijken zijn vrij excentrisch gelegen wijken met voornamelijk een woonfunctie. Het grote aantal vernielingen in het stadscentrum werd gezien als een bijproduct van de uitgaansfunctie van dit centrum: onder invloed van alcohol plegen jongeren nogal wat vernielingen.

Voorts bleek dat in gebieden met veel groen, weinig woonbebouwing en verkeer het aantal vernielingen bepaald niet hoog te noemen was. Uit een onderzoek naar vandalisme in parken (De Paepe, 1981) blijkt eveneens dat vandalisme in deze relatief stille gebieden niet veel voorkomt. Het merendeel van de vernielingen wordt gepleegd in vrij drukke gebieden: het stadscentrum en de woonwijken.

De onderzoekers (Van Dijk en Van Soomeren, 1980) concluderen het volgende.

- . Veel controlemogelijkheden (zicht uit woningen, mensen op straat) hoeft niet altijd te betekenen dat er weinig vandalisme wordt gepleegd. Andere factoren kunnen dit 'doorkruisen': voor het centrum is dit de typische uitgaansfunctie die deze wijk heeft.
- . Weinig controlemogelijkheden (landelijk gebied en hoogbouwgebieden met een lage bebouwingsdichtheid en veel openbaar groen) hoeft niet altijd te leiden tot veel vernielingen: weinig mensen in een gebied betekent ook weinig (potentiële) daders en dus weinig vernielingen. De vernielingen die plaatsvinden zijn echter wel ernstiger: de dader kan ongestoord zijn gang gaan.

De onderzoekers hebben de hoeveelheid vandalisme per stadsdeel ook in verband gebracht met een aantal sociaal-demografische kenmerken van dat stadsdeel**, kenmerken die volgens diverse buitenlandse theorieën samenhangen met vandalisme. De onderzoekers vonden een verband tussen de hoeveelheid vandalisme en slechts één wijkenmerk, namelijk het percentage jongeren (10-19 jaar) dat in die wijk woont.

---

*= Dit onderzoek beperkte zich tot vernielingen aan bepaalde openbare objecten: halteborden, lantaarnpalen en bomen. Over de ruimtelijke spreiding van anderssoortige vernielingen (gebouwen, auto's) is in Nederland (nog) zeer weinig bekend.

**= Te weten: sociale status buurtbewoners, % buitenlanders c.q. rijks-genoten, gemiddelde woningbezetting, verhuisfrequentie, bevolkingsafname c.q. -toename, % stemonthouding, aantal scholen en aantal leerlingen, % jongeren van 10-19 jaar.

Op een wat grovere manier heeft ook het VNG gekeken naar de spreiding van vernielingen aan gemeente bezit binnen de gemeenten. Men vond hier geen concentratie van vernielingen in het centrum. Hoewel het beeld per gemeente sterk verschilde, leek er sprake van een groter aantal vernielingen in niet centraal gelegen wijken, die voornamelijk een woonfunctie hebben. Het VNG verklaart dit uit het feit dat de meeste vandalisme-gevoelige gemeente bezittingen (met name scholen en openbare groen- en sportvoorzieningen) juist in deze woonwijken gesitueerd zijn.

Een andere mogelijke verklaring zou zijn, dat juist in deze wijken relatief veel jongeren wonen. Hoe het ook zij, de bevindingen van het VNG zijn in grote lijnen in overeenstemming met die van het Amsterdamse onderzoek: excentrisch gelegen wijken met een woonfunctie kunnen veel last hebben van vandalisme.

Niet alle woonwijken hebben echter in even sterke mate last van vandalisme. Deels zal dit samenhangen met het percentage jongeren dat in zo'n wijk woont. Voor een ander deel zal het te maken hebben met de 'hoeveelheid gelegenheid' die een bepaalde wijk biedt. Planologische en bouwkundige kenmerken van (delen van) een wijk en het voorzieningenniveau ter plekke hebben allen een invloed op de omvang en het type vandalisme dat men in een specifieke wijk of buurt kan verwachten. Daarmee zijn we aangeland bij het derde en laagste niveau van de ruimtelijke spreiding van vandalisme: het niveau van het buurtje, de straat en het gebouw.

Kenmerken van vandalismegevoelige plekken

Binnen een gegeven wijk kan het ene buurtje, de ene straat en het ene gebouw meer last hebben van vandalisme dan het andere.

Dankzij de inspanningen van diverse onderzoekers en instanties is inmiddels wel het een en ander bekend over de specifieke kenmerken van vandalismegevoelige plekken.

Uit het Amsterdamse onderzoek (Van Dijk en Van Soomeren, 1980) kwam naar voren dat 56% van de vernielingen in woonwijken was gepleegd op slecht controleerbare plekken: plekken uit het zicht van woningen en/of passanten. Bovendien bleek dat vernielingen op deze plekken vaak ernstiger waren dan vernielingen op minder stille plekken. Dat laatste hangt uiteraard samen met het feit dat de vandaal op stille plekken ongestoord zijn gang kan gaan.

De auteurs concluderen:

- . in stadsdelen waar de controlemogelijkheden gemiddeld genomen goed zijn (woonwijken) concentreren vernielingen zich op die plekken die relatief slecht te controleren zijn. Dat wil zeggen plekken waarop geen zicht is vanuit woningen en/of vanaf de openbare weg.

De onderzoekers zijn in een vervolgonderzoek (Van Dijk, Van Soomeren en Walop, 1982) dieper ingegaan op het vandalisme in twee woonbuurten in Amsterdam. Naast vernielingen aan halteborden, lantaarnpalen en bomen werden ook vernielingen aan ander straatmeubilair (afvalbakken, glasbakken, banken, monumenten, verkeersborden en telefooncellen), aan speeltuinen en scholen in de beschouwing betrokken.

De ene onderzoeksbuurt werd gekenmerkt door:

- . een hoge bebouwingdichtheid van middel-hoogbouw (4 bouwlagen),
- . een gespreid winkelarsenaal,
- . een afwisselend straatbeeld zowel architectonisch (veel erkers/balkons) als stedenbouwkundig (haaks op elkaar staande gevelwanden/bochtig stratenpatroon),
- . veel mensen op straat.

De andere buurt daarentegen door:

- . een lage bebouwingsdichtheid,
- . veel flats zonder woningen op de begane grond,
- . een concentratie van winkels in enkele winkelcentra,
- . een weinig afwisselend straatbeeld bestaande uit de typische 60er jaren 'snijkoeken' stijl: rechte bouwblokken zonder 'toeters en bellen' in de vorm van erkers en uitspringende balkons aan de gevelwand,
- . weinig mensen op straat.

De laatstgenoemde buurt had beduidend meer last van vandalisme aan straatmeubilair dan de eerstgenoemde*. De onderzoekers constateren, dat in de wijk met meer vandalisme de *controleerbaarheid* van de woonomgeving veel geringer is dan in de wijk met weinig vandalisme. De bouwkundige opzet van de wijk met meer vernielingen aan straatmeubilair is zodanig, dat de bewoners eenvoudigweg niet kunnen zien wat zich op een groot aantal plaatsen afspeelt.

Een op het eerste gezicht tegenstrijdig gegeven was, dat in de -goed controleerbare- buurt met weinig vernielingen aan straatmeubilair wel zeer veel vernielingen aan scholen voorkwamen (2 x zoveel als in de slecht controleerbare buurt). Volgens de onderzoekers is de verklaring hiervoor, dat deze, zeer dicht bebouwde, buurt zeer weinig (speel)voorzieningen (speelplaatsjes, speeltuinen, buurthuizen, jongerencentra) voor kinderen en jongeren kent. Het gevolg is dat kinderen en jongeren plekken in beslag gaan nemen die daar niet voor bestemd zijn: in dit geval schoolpleinen.

We stuiten hier op een interessant dilemma:

- . Bij een lage bebouwingsdichtheid is er voor jongeren relatief veel (speel)ruimte in de buurt, maar zijn de controlemogelijkheden van bewoners zeer beperkt. De kans op veel vernielingen (gespreid over de gehele buurt) en op zware vernielingen (veel oncontroleerbare plekken) neemt daardoor toe.
- . Bij een hoge bebouwingsdichtheid zijn de controlemogelijkheden van bewoners op de meeste plaatsen groot**. Doordat de speelmogelijkheden echter beperkt zijn, zullen vernielingen zich concentreren op plaatsen die niet als speelplek bedoeld zijn, maar die wel als zodanig worden gebruikt.

---

*= De onderzoekers hebben de uitkomsten gecorrigeerd voor buurtverschillen wat betreft het aantal jongeren en het aantal vernielbare objecten.

**= Zeker als ook andere (steden)bouwkundige aspecten in de richting een beetje meehelpen (erkers, lay out en dergelijke).

De veelgehoorde aanname dat vernielingen zich concentreren rond voorzieningen die regelmatig door (groepen) jongeren bezocht worden, kon door de Amsterdamse onderzoekers overigens niet bevestigd worden. In Amsterdam (gehele stad) was geen sprake van een concentratie van vernielingen rond speeltuinen en jongerencentra. Wel hadden bepaalde sportparken veel last van vandalisme, dit ging samen met veel kleine inbraken in kleedkamers, kantine, e.d.

Uit een recent onderzoek in Zaandam (De Savornin Lohman e.a., 1986) bleek dat er geen sprake was van een concentratie van vandalisme in en rond buurtvoorzieningen (winkels, buurthuizen) zolang deze voorzieningen kleinschalig waren en gespreid tussen de woonbebouwing lagen. Een *concentratie* van voorzieningen (school, winkels en wijkcentrum rond één plein) ging wel gepaard met meer vandalisme aan (en kleine inbraken in) de voorzieningen zelf en de omliggende woonbebouwing. Voorts concentreerde vandalisme zich ook hier rond scholen. Het maakte daarbij weinig uit of die scholen wel of niet op stille plekken -uit het zicht van woningen- lagen.

Of (jongeren)voorzieningen al dan niet veel vandalisme 'aantrekken', heeft dus te maken met ten minste twee factoren:

- 1 Het aantal *alternatieve speelmogelijkheden* in de buurt (zie het Amsterdamse onderzoek);
- 2 De *schaalgrootte* van de voorziening(en): grote voorzieningen en een concentratie van voorzieningen hebben wel het effect dat er meer vernielingen gepleegd worden aan de voorzieningen zelf en aan de omliggende (woon)bebouwing (zie het Zaanse onderzoek).

Over de specifieke vandalismegevoelige plekken in en aan woonbebouwing is inmiddels vrij veel bekend. De uitkomsten van verschillende onderzoeken (o.a. NWR, 1984; De Savornin Lohman e.a., 1986; Van Dijk e.a., 1984) vertonen onderling grote overeenstemming en zijn als volgt samen te vatten.

- . Meergezinswoningen hebben beduidend meer te lijden van vandalisme dan (rijtjes) eengezinswoningen en vrijstaande woningen.
- . Binnen deze meergezinswoningen concentreert het vandalisme zich in semi-openbare ruimtes: entreehallen, liften, trappenhuizen, galerijen, corridors, onderbergingen en kelderboxen.
- . De meest vernielde objecten zijn: ruiten in ramen en deuren, de deuren zelf, schilderwerk, brievenbussen, bedieningspanelen in de lift en verlichtingsarmaturen. Daarnaast komt op alle plaatsen grafitty voor.
- . Binnen een complex concentreert vandalisme zich in die semi-openbare ruimten die uit het zicht van woningen liggen. Jammer genoeg geldt dit laatste overigens voor bijna alle genoemde semi-openbare ruimten (met uitzondering van galerijen).
- . Slecht onderhouden, vervuilde of anderszins verwaarloosde ruimtes en objecten zijn vandalismegevoeliger dan goed onderhouden ruimtes en objecten. Regelmatig onderhoud en direct herstel van aangerichte schade hebben een preventieve uitwerking op vernieling.

De verklaring voor het feit dat vandalisme aan woonbebouwing zich juist in semi-openbare ruimtes concentreert wordt door de meeste auteurs gezocht in twee factoren:

- 1 Doordat semi-openbare ruimtes noch duidelijk openbaar, noch echt privé zijn, voelt niemand zich echt verantwoordelijk voor deze ruimtes. Jongeren kunnen er dus vrij ongestoord hun gang gaan. De betrokkenheid van bewoners bij dergelijke ruimtes is dermate gering (en hun angst voor represailles is soms dermate groot), dat ze meestal niet in zullen grijpen.
Buitenlands onderzoek (o.a. Newman, 1973) heeft uitgewezen dat er een vrij directe relatie is tussen het aantal gebruikers van semi-openbare ruimtes en de hoeveelheid vandalisme (en inbraak) ter plekke. Hoe meer gebruikers, des te meer delicten. In Nederland is deze relatie nog niet -systematisch- onderzocht.
- 2 De meeste semi-openbare ruimtes zijn onttrokken aan het zicht vanuit woningen en/of aan het zicht vanaf de openbare weg. Met name naoorlogse meergezinswoningen zijn zo gebouwd (bergingen op maaiveldniveau met inpandige gangen, corridors etc.) dat het voor bewoners niet mogelijk is om te zien wat er op de begane grond (maaiveld, entree's) en in het gebouw zelf (bergingen, trappenhuisen, lifthallen) gebeurt.

De combinatie van geringe betrokkenheid bij en slechte controleerbaarheid van semi-openbare ruimtes vormt een ideale voedingsbodem voor vandalisme op deze plekken.

Samenvattend over de pleegplaatsen van vandalisme

Vandalisme komt overal voor, maar is niet gelijkelijk gespreid over land, stad of gemeente:

- . Hoe meer verstedelijkt een gemeente is, des te meer vandalisme aan openbaar eigendom en aan privé bezit.
Met name in de vier grote steden komt vandalisme -in al haar verschijningsvormen- relatief veel voor.

Ook binnen de stad of de gemeente is vandalisme niet gelijkelijk gespreid over de stadsdelen of buurten:

- . In het stadscentrum (in elk geval van Amsterdam) komt veel vandalisme voor, naar men aanneemt gepleegd door jongeren die daar uitgaan. Alcoholgebruik speelt daarbij een rol.
- . In stille gebieden (groengebieden, industrieterreinen) komt relatief weinig vandalisme voor. Vernielingen in deze gebieden zijn echter wel ernstiger.
- . In woongebieden hangt de hoeveelheid vandalisme (aan openbaar bezit) direct samen met het percentage jongeren dat in dat gebied woont.

In woonbuurten speelt, naast het aantal jongeren dat daar woont, ook nog een aantal planologische en bouwkundige factoren een rol:

- . Binnen woongebieden zijn niet of slecht controleerbare plekken (onttrokken aan het zicht van weg en woningen) vandalisme-gevoeliger dan goed controleerbare plekken.
- . Dichtbebouwde woonbuurten zijn in principe goed controleerbaar*, maar bieden vaak weinig speelmogelijkheden voor de jeugd. Een concentratie van vandalisme op plekken die onbedoeld als speelplek gaan functioneren (bijv. schoolpleinen) kan daarvan het gevolg zijn.
- . Een woonbuurt met een lage bebouwingsdichtheid is slecht controleerbaar voor bewoners. Dit kan leiden tot veel vernielingen aan straatmeubilair. De vernielingen zijn vaak ernstiger, doordat de vandaal ongestoord zijn gang kan gaan.

Niet alle bouwtypen in een woonbuurt zijn even vandalismegevoelig:

- . Meergezinswoningen hebben beduidend meer last van vandalisme (in/aan de woning en het gebouw) dan eengezinswoningen (rijtjes en vrijstaand).
- . Vandalisme in/aan meergezinswoningen concentreert zich in semi-openbare ruimtes, ruimtes waarvoor niemand zich echt verantwoordelijk voelt.
- . Semi-openbare ruimtes zijn vooral vandalisme-gevoelig als zicht vanuit woningen op die ruimtes ontbreekt. Jammer genoeg geldt dit laatste voor zeer veel semi-openbare ruimtes in de naoorlogse woningbouw.
- . De staat van onderhoud van deze ruimtes en de objecten daarin heeft invloed op vandalisme: door regelmatig onderhoud en snel herstel van schade kan (verdere) vernieling voorkomen worden.
- . Mogelijk heeft ook schaalgrootte invloed: in het buitenland bleek het aantal delicten toe te nemen met het aantal gebruikers van semi-openbare ruimtes. Dit verband lijkt zeer aannemelijk, maar is in Nederland nog niet systematisch getoetst.

Wellicht ten overvloede moet opgemerkt worden dat de hiervoor geformuleerde conclusies vrijwel allen gebaseerd zijn op incomplete informatie. Ten eerste is meestal een beperkt aantal vernielingsobjecten in de beschouwing betrokken (CBS: alleen privé bezit, Amsterdams vandalisme-onderzoek: alleen straatmeubilair, VNG: alleen gemeentebezit, NWR: alleen woningbezit van corporaties en gemeenten, etc.). Ten tweede zijn de meeste onderzoeken, met name onderzoeken waarin de samenhang tussen planologische/bouwkundige factoren en de aard en omvang van vandalisme wordt bekeken, gebaseerd op een beperkt aantal gevallen (een stad, een buurt, een blok woningen). Deze 'gevallen' hoeven natuurlijk niet representatief te zijn voor de Nederlandse situatie.

---

*= De onderzoekers hebben de uitkomsten gecorrigeerd voor buurtverschillen wat betreft het aantal jongeren en het aantal vernielbare objecten.

**= Zeker als ook andere (stede)bouwkundige aspecten in de richting een beetje meehelpen (erkers, lay out en dergelijke).

Ideeën voor verder onderzoek

Terwijl de oorzaken van of motieven voor vandalisme (het 'waarom') de laatste jaren vrij uitgebreid onderzocht zijn, vertoont de Nederlandse kennis omtrent het wat (objecten), hoeveel (frequentie, schade) en waar (spreiding, plekken) van vandalisme nog een aantal opvallende lacunes. Onderzoeksmatige lacunes die met name voor ruimtelijke ordenaars relevant zijn, stippen we hieronder kort aan.

Ten eerste is er in Nederland nog geen systematisch onderzoek gedaan naar:

- . Vernieling in/aan *openbare gebouwen*. Gezien de voorkeur van vanden voor het vernielen van (semi-)openbare bezittingen, valt aan te nemen dat rijks- en lokale overheden jaarlijks behoorlijk wat schade lijden door vernieling aan openbare gebouwen. Landelijke gegevens over omvang, schade, pleegplaatsen en objecten ontbreken momenteel geheel.
- . Vernieling aan *bedrijfsbezit*. Het bovenstaande geldt ook voor vernieling aan bedrijfsgebouwen (fabrieken, winkels, horeca). Interessant zou ondermeer zijn, om na te gaan welke effecten een concentratie van bedrijfsgebouwen (fabrieksterreinen, winkelcentra, uitgaanscentra) heeft op de vandalisme-gevoeligheid van die gebouwen.

Ten tweede is er een duidelijke kennislacune wat betreft de relatie tussen omvang en pleegplek van vandalisme enerzijds en de concrete ruimtelijke omgeving anderzijds. In feite is een dergelijke analyse alleen in het Amsterdamse onderzoek (Van Dijk en Van Soomeren, 1980; Van Dijk, Van Soomeren en Walop, 1982) uitgevoerd. Het meest interessante deel van dit onderzoek is de vergelijking tussen twee woonbuurten, tegen de achtergrond van de spreiding van vandalisme over de gehele stad. Vanuit kennis van de ruimtelijke spreiding van vandalisme op stads-niveau werd als het ware langzaam 'ingezoomd' op vernielingen op lagere schaalniveau's (wijk/buurt/straat/individuele gebouwen).

Bovendien werd een drievoudige invalshoek gehanteerd:

- 1 *vernielingen* aan meerdere typen objecten;
  - 2 kenmerken van de *ruimtelijke omgeving*, in planologische, stedenbouwkundige en architectonische zin;
  - 3 het perspectief van de (potentiële) *daders*, middels interviews.
- Vanuit dit drieluik werd het gehele veld bestreken, dwz. ook de perceptie van de ruimtelijke omgeving door de *daders* zelf. Jammergenoeg was dit onderzoek -als onderdeel van een veel breder onderzoeksproject met betrekking tot jeugdvandalisme- vrij beperkt van opzet. Ons inziens zou het zinvol zijn een dergelijke onderzoeksopzet op grotere schaal toe te passen, waarbij bijvoorbeeld gedacht kan worden aan een onderzoek in een aantal 'typerende woonwijken' (bijv. een wijk met eengezinswoningen, met grootschalige hoogbouw, met na-oorlogse portiekwoningen, het stadscentrum, etc.), gespreid over een aantal Nederlandse steden/gemeentes. Door een dergelijke case-achtige aanpak kan men verbanden leggen binnen de driehoek gebouwde omgeving (controle-mogelijkheden), sociale omgeving (bewoners, ruimtegebruik, functies) en *daders* (vernielgedrag, hun perceptie van gebouwde en sociale omgeving).

Planologische en bouwkundige maatregelen

Het plegen van vernielingen maakt -nu en in het verleden- deel uit van de jeugdcultuur. Het zal derhalve nooit geheel uit de wereld geholpen kunnen worden. Men kan zich overigens ook afvragen of men vandalisme tot nul móet reduceren. Zoals al eerder werd gesteld heeft vandalisme ook bepaalde 'nuttige' of gewoon 'leuke' functies (spelend ontdekken, het verkennen van de fysieke en sociale omgeving, het uittesten van je eigen kracht, etc.).

Dit neemt niet weg dat men maatregelen kan nemen die ervoor zorgen dat de overlast of schade die de gemeenschap lijdt door dit stukje jeugdcultuur tot een minimum beperkt blijft.

We gaan dan in de richting van de *ruimtelijke ordening* van vandalisme. Ruimtelijke ordening van vandalisme kunnen we in twee richtingen uitwerken. In de eerste plaats dient de planoloog rekening te houden met het feit dat veel jongeren in een gebouwde omgeving vrijwel identiek is aan veel vandalisme in die omgeving. Het aantal jongeren kan beïnvloed worden via de woningdifferentiatie. De beherende instantie kan het aantal jongeren bovendien beïnvloeden door maatregelen in de woningdistributieve sfeer.

Met name in omgevingen die 'risicovol' zijn wat vandalisme betreft (grootschalige bouw, veel (semi-)openbare ruimtes, slechte controleerbaarheid van de woonomgeving) moet voorkomen worden, dat er (extra) veel jongeren gehuisvest worden. Daarbij moet men ook niet vergeten dat jonge kinderen (jonger dan 8 jaar) vanzelf ouder worden: een kinderrijke gebouwde omgeving is over 5 tot 10 jaar een vandenrijke gebouwde omgeving.

Het tweede ruimtelijke ordeningsprincipe ten aanzien van vandalisme heeft betrekking op de gebouwde omgeving zelf: richt de gebouwde en onbebouwde ruimte zó in, dat overlast en schade door vandalisme tot een minimum beperkt blijven.

Dit betekent dat men in gebieden en op plekken, waar vandalisme veel overlast veroorzaakt (woongebieden, woongebouwen), maximale controlemogelijkheden realiseert.

Daarnaast dient men echter plekken te creëren waar de jeugd, en met name de wat oudere jongeren (12-18 jaar), ongestoord en onttrokken aan het toezicht van volwassenen kunnen rondhangen, ravotten en keten. We noemen deze aanpak het veiligheidsventiel-principe: een goed controleerbare buurt met als veiligheidsventiel een aantal slecht controleerbare speel-, ravot- en keetplekken voor jongeren. Op de voornaamste ingrediënten van het veiligheids-ventiel-principe gaan we nu nader in.

Controlemogelijkheden

Het in een buurt inbouwen van goede controlemogelijkheden verdient uit vandalisme preventief oogpunt zeker aanbeveling. Met name uit het Amsterdamse vandalismeonderzoeken (Van Dijk en Van Soomeren, 1980; Van Dijk, Van Soomeren en Walop, 1982) kwam naar voren dat puur *fysieke* controlemogelijkheden (bijvoorbeeld het aantal ramen) op zich een belangrijke invloed hebben, *omdat ouders (jongeren) er kennelijk rekening mee houden*. Ze houden er niet alleen in 'absolute' zin rekening mee (door niet te vernielen), maar tevens door hun vernielgedrag geografisch te verplaatsen naar minder goed controleerbare plekken.

Deze resultaten impliceren, dat de gebouwde omgeving *op zichzelf* -los van de vraag of bewoners inderdaad controle uitoefenen- een preventief effect kan hebben ten aanzien van vandalisme.

Op grond van de twee eerder genoemde Amsterdamse vandalisme-onderzoeken kunnen we de volgende aanbevelingen formuleren, gericht op het maximaliseren van de fysieke controlemogelijkheden in een woonbuurt.

- Situeer zoveel mogelijk woningen op maaiveld-niveau.
- Zorg voor zicht vanuit woongebouwen op andere gebouwen en de tussenliggende open ruimte. Hier is stedenbouwkundig iets aan te doen door het haaks op elkaar plaatsen van gebouwen (3 in een U geplaatste blokken is al beter dan 3 evenwijdig aan elkaar geplaatste), verspringingen in het stratenpatroon, het vermijden van omvangrijke stroken of plukken zichtbelemmerend groen.
- Aparte aandacht verdient de situering van *winkels*. Een gespreid winkelarsenaal levert tevens een 'kris-kras-looppatroon' van buurtbewoners op waardoor de kans dat vanuit een bepaalde plek een passant/informele controleur te zien is groter wordt. Bovendien zijn winkeliers zelf waarschijnlijk zeer effectieve controleurs: het is hun directe belang dat de directe omgeving van de winkel er 'netjes' uitziet. Uiteraard beperkt deze informele controle door winkeliers en hun klanten zich tot de winkelopeningstijden (09.00 - 18.00 uur). Aangezien het grootste deel van het vandalisme overdag wordt gepleegd, is deze tijdsbeperking in dit geval geen probleem.
- Straatmeubilair en ander openbaar eigendom, dwz. zaken die over het algemeen zeer vernielingsgevoelig zijn, dienen zo geplaatst te worden dat zij maximaal in het zicht van woningen staan.

Tallose verdere tips zijn hier mogelijk. Belangwekkender is echter het basisprincipe: op zoveel mogelijk plekken in een woonbuurt, moeten -voor iemand die daar staat- zoveel mogelijk ramen zichtbaar zijn. Onlosmakelijk verbonden met het realiseren van goede controlemogelijkheden is het veiligheidsventiel-principe:

Het veiligheidsventiel

Het veiligheidsventiel-principe wordt vreemd genoeg bij vandalisme-preventie nooit genoemd of te makkelijk afgedaan met de kreet dat dit absoluut gezien (qua totaal aantal vernielingen in een buurt of stad) niets helpt. Dit laatste is ons inziens onjuist: uit het Amsterdamse onderzoek bleek immers dat het aantal vernielingen ook in absolute zin werd beïnvloed door de inrichting van de buurt. De voornaamste algemene aanbeveling ten aanzien van het inbouwen van een veiligheidsventiel in woonbuurten is:

- In -of direct aangrenzend aan- een buurt dienen voldoende *speel- en verzamelgelegenheden* voor jongeren te zijn. Een essentieel kenmerk van deze plekken (met name die voor de wat meer zelfstandig opererende oudere jeugd) is nu juist dat ze slecht controleerbaar moeten zijn (door volwassenen!). Op die plekken zullen jongeren zich concentreren en op die plekken zal dus ook vernield worden. Zorg daarom dat de schade aldaar beperkt kan blijven: beperk het aantal potentieel vernielbare objecten, gebruik stevige materialen en/of laat 'beherende' jongeren zelf materialen kiezen, zorgen voor het onderhoud e.d.

Met planologische, stedenbouwkundige en architectonische maatregelen in een gebouwde omgeving valt uit vandalisme-preventief oogpunt dus winst te boeken. In absolute zin (reductie van het aantal vernielingen) en/of door zaken te gaan verplaatsen.

Toch moeten we niet al te hard van stapel lopen.

De gebouwde omgeving is niet de enige factor die de omvang en spreiding van vandalisme beïnvloedt. Zo blijkt er bijvoorbeeld ook een zeer directe relatie te bestaan tussen het aantal jongeren in een bepaalde buurt en de hoeveelheid vandalisme in zo'n buurt*. Dé (enige) oplossing is het dus zeker niet.

Het is dus niet mogelijk om heel exact te omschrijven 'hoe er maximaal vandalisme-preventief gebouwd moet worden'. Hoogstens kunnen evidente blunders vermeden worden.

Verder lijkt ons de strategie van het 'gestructureerd aanrommelen' nog het beste: goed kijken waar het fout gaat, op grond daarvan wijzigingen in de ter plekke bestaande gebouwde omgeving aanbrengen (of eventueel in vergelijkbare nieuwe ontwerpen), kijken wat dat uithaalt, etc. We pleiten dus eerder voor het opnemen van het onderwerp vandalisme-preventie in het praktische buurtgerichte planproces rond het stedelijk beheer, dan dat we hier een pleidooi houden voor het 'alles omvattende draaiboek -met checklist!- voor vandalisme preventie bij planologisch, stedenbouwkundig en architectonisch ontwerp'. Gericht buurt-onderzoek, zoals dat in Amsterdam gedaan is, kan een belangrijke rol kunnen spelen bij dit 'gestructureerd aanrommelen'.

---

*= Ook dit is iets, waarop de planoloog tijdig in kan spelen. Zo kan men bij het ontwerpen van een buurt/straat/wooncomplex van te voren rekening houden met het toekomstig type bewoners. Daarbij moet men zich realiseren dat de bewonerssamenstelling vanzelf verandert, ook al verhuist er niemand. Een woonwijk die nu betrokken wordt door beginnende gezinnetjes is over 15 jaar een woonwijk boordevol baldadige tieners.

2 INBRAAK

Omschrijving

Inbraak staat in het Wetboek van Strafrecht omschreven als 'diefstal door middel van braak'. Deze delictsomschrijving omvat niet alleen inbraak in woningen, maar ook inbraak in openbare gebouwen, bedrijven en scholen, voertuigen en vaartuigen.

Na 'eenvoudige diefstal'* is diefstal door middel van braak het vaakst bij de politie gemelde misdrijf. Zoals de oplettende lezer uiteraard al begrepen heeft, betekent dit laatste niet noodzakelijkerwijs dat het ook één van de meest *gepleegde* delicten is: zoals we straks zullen zien is het aangiftepercentage van inbraak veel hoger dan dat van veel andere misdrijven.

Politiecijfers geven dus een overtrokken beeld van de omvang van het delict inbraak, vergeleken met de omvang van andere delicten.

Daarmee is zeker niet gezegd dat inbraak ook minder serieus genomen moet worden: de materiële en immateriële schade die door inbraak wordt aangericht is vaak zeer groot. Met name inbraak in woningen kan sterke angstgevoelens opwekken bij (potentiële) slachtoffers. Uit de CBS-slachtofferenquêtes (1982/1983) komt naar voren dat mensen die angstgevoelens koesteren over criminaliteit in de eerste plaats denken aan agressieve delicten tegen hun persoon (beroving, mishandeling en aanranding) en vervolgens aan inbraak. Inbraak is van de niet-agressieve delicten dus het eerste delict waaraan mensen denken. Ook uit de nationale slachtofferenquête in Engeland blijkt dat velen zich zorgen maken over inbraak in de woning: 23% van de ondervraagden zei 'zeer bezorgd' te zijn over mogelijke inbraak**. Het idee dat een inbreker in je woning rondscharrelt en je spullen doorzoekt (wellicht terwijl je zelf ligt te slapen) kan een geweldige bedreiging van het gevoel van privacy en veiligheid in de eigen woning zijn. Bovendien leeft bij velen de angst voor een gewelddadige confrontatie met een eventuele inbreker en/of de angst dat de inbreker later nog eens terug zal komen. Een inbraak in de woning kan zelfs een reden voor mensen zijn om te verhuizen.

Al met al lijkt inbraak in de woning zowel getalsmatig als wat betreft de immateriële gevolgen een delict dat speciale aandacht verdient. In dit delictplaatje zullen we daarom met name aandacht besteden aan inbraak in de woning.

Daarbij breiden we de strafrechtelijke definitie wat uit: we verstaan onder inbraak niet alleen diefstal door braak, maar ook diefstal door insluiping of inklimming in de woning.

Immers: ook de insluipbaarheid of inklimbaarheid van de woning is een factor waarmee de bouwkundige rekening zal moeten houden, als hij of zij wil voorkómen dat bewoners ongewenst bezoek krijgen in hun woning.

---

*= Eenvoudige diefstal is bijvoorbeeld: fietsdiefstal, winkeldiefstal en andere vormen van diefstal waaraan geen braak en geen geweld te pas komt.

**=Ter vergelijking: 30% van de ondervraagden (alleen vrouwen) was zeer bezorgd over verkrachting, 20% over beroving (Hough en Mayhew, 1985).

Onze definitie van het delict inbraak luidt dus:

*Inbraak is diefstal door middel van braak of insluiping/
inklimming in woonhuizen.*

Hieronder zullen we eerst weer ingaan op gegevens over de omvang van inbraak, om vervolgens via de daders bij de ruimtelijke aspecten van inbraak te belanden. Tot besluit komen suggesties voor preventie en verder onderzoek aan de orde.

Omvang

Om een indruk te krijgen van de omvang en ontwikkeling van het aantal inbraken in woningen kunnen we weer putten uit twee welbekende bronnen: de politiestatistieken en de slachtoffer-enquêtes van het CBS.

Politiegegevens leveren ons twee -niet geheel vergelijkbare- soorten gegevens, nl. enerzijds het totale aantal inbraken (in alle mogelijke objecten: huizen, bedrijven, boten etc.) en anderszijds het aantal diefstallen uit woningen. Diefstal uit woningen omvat echter ook diefstal zonder braak (insluiping/ inklimming, het gebruik van een valse sleutel, etc.).

Inbraak in woningen zit dus 'verstopt' in de twee eerste kolommen in tabel 1. De absolute aantallen zijn ook geïndexeerd weergegeven, zodat men zich een beeld kan vormen van de toename van deze delicten in de laatste 6 jaar. In de meest rechtse kolom staat de index van het totaal aantal bij de politie gemelde misdrijven.

TABEL 1 Diefstal door middel van braak en diefstal uit woonhuizen: aantal ter kennis van de politie gekomen delicten

	<u>Diefstal dmv. braak</u>		<u>Diefstal uit woonhuizen</u>		Index totaal aantal misdr.
	Absoluut	Index	Absoluut	Index	
1980	171.777	100	53.065	100	100
1981	214.903	125	67.688	128	116
1982	250.574	146	81.981	155	134
1983	280.250	163	85.782	162	144
1984	335.206	195	98.405	186	160
1985	345.380	201	101.671	192	162
1986	403.332	235	103.539	195	163

Uit tabel 1 blijkt dat zowel diefstal door middel van braak als diefstal uit woonhuizen sneller zijn toegenomen dan het totaal aantal misdrijven. Zo maakte in 1983 diefstal door middel van braak 31% van het totaal aantal misdrijven uit, in 1984 was dit gestegen tot ruim 34%. De toename van inbraak in woningen komt ook sterk naar voren uit de jaarlijkse slachtofferenquêtes van het CBS. In tabel 2 staan de slachtofferpercentages over de afgelopen jaren samengevat.

TABEL 2 Slachtofferpercentage inbraak in woningen

	<u>percentage</u> <u>slachtoffers</u>	<u>index</u>
1980	1,6%	100
1981	1,8%	125
1982	2,2%	146
1983	2,5%	163
1984	2,4%	150
1986	2,7%	169

Hoewel het percentage slachtoffers van inbraak in woningen niet hoog te noemen is, gaat het -omgerekend naar de gehele Nederlandse bevolking- nog altijd om zo'n 170.000 inbraken* per jaar in de periode 1982-1984 (CBS, 1987/2).

De gemiddelde waarde (per inbraak) van de bij inbraak gestolen goederen was volgens de slachtofferenquêtes in 1982 f 2500,- en in 1983 f 2300,-. Uit de cijfers voor 1982 blijkt dat dit gemiddelde een samenstel is van een gering aantal grote 'kraken' tegenover een groot aantal inbraken waarbij maar weinig wordt gestolen.

TABEL 3 Verdeling van de gestolen waarde (CBS, 1982)

niets	23%
f1 1,- tot f1 500,-	27%
f1 500,- tot f1 2500,-	25%
meer dan f1 2500,-	25%

Er wordt dus maar in 25% van de gevallen meer dan het gemiddelde gestolen, terwijl bij de helft van het aantal inbraken de schade minder dan f 500,- bedraagt. De schade door braak blijkt niet bijzonder groot te zijn, namelijk omstreeks f 100,- per inbraak.

Volgens Roëll (1984) hangt de toename van het aantal inbraken in woonhuizen samen met vier factoren, te weten:

- 1 Toename van het aantal woonhuizen. Tussen 1960 en 1982 is de woningvoorraad met ruim 60% toegenomen: er zijn dus veel meer potentiële inbraakobjecten.
- 2 Toename van het aantal aantrekkelijke (kostbare) goederen in woonhuizen: door de economische vooruitgang bezit de 'gemiddelde burger' meer dure spulletjes dan vroeger het geval was.

---

*= Voorts blijkt uit de slachtoffer enquête dat het aangiftepercentage van inbraak in woningen hoog te noemen is: 86% van de inbraak-slachtoffers (gemiddeld over 1980-1984) heeft de inbraak aangegeven. Het aangiftepercentage van inbraak is waarschijnlijk zo hoog, omdat verzekeringsmaatschappijen de geleden schade (door braak en/of diefstal) alleen vergoeden, als de verzekeringnemer aangifte heeft gedaan van de inbraak.

- 3 Verandering in leefpatronen: er zijn meer één- en tweepersoons-huishoudens en er werken meer vrouwen buitenshuis. Hierdoor staan meer woningen gedurende grote delen van de dag leeg.
- 4 Banken, winkels, pakhuizen en andere bedrijven worden steeds beter technisch beveiligd tegen inbraak. Hierdoor treedt er een verschuiving van inbraken op naar woningen, die over het algemeen niet of beperkt beveiligd zijn.

Deze opsomming van factoren doet vermoeden dat het inbraakrisico in de komende jaren verder toe zal nemen. Inbraak in woningen staat spijtig genoeg op de criminaliteits-tipparade.

Daders

Informatie over de daders van inbraken kan uiteraard alleen gebaseerd zijn op de daders die door de politie opgepakt zijn. Slechts 10% van alle inbraken wordt echter opgelost, wat betekent dat daders van inbraken voor 90% onbekend blijven aan de politie en aan nieuwsgierige onderzoekers. Bovendien is het mogelijk dat de gepakte daders niet representatief zijn voor de totale dadergroep: wellicht zijn ze minder ervaren (jonger) dan de 'gemiddelde' inbreker. Uitspraken over kenmerken van daders moeten dus altijd met het nodige voorbehoud gedaan worden. Toch valt er, op basis van Nederlands en buitenlands onderzoek, wel het één en ander te zeggen over de daders van inbraak.

Ten eerste dient opgemerkt te worden dat men niet van 'de' inbreker kan spreken. Inbrekers zijn er in alle soorten en maten: jong en oud, ervaren en onervaren, zij die regelmatig inbreken en zij die het slechts één keer doen.

Uit buitenlands onderzoek komt wel vrij eenstemmig naar voren, dat het overgrote deel van de inbrekers zelf woonachtig is in sociaal en economisch achtergestelde stadsdelen. Het is de vraag of dit in Nederland ook het geval is. In elk geval mag niet domweg worden aangenomen dat deze buitenlandse bevindingen ook van toepassing zijn op Nederland.

Voorts wordt vaak een onderscheid gemaakt tussen de 'professionele inbreker' en de 'gelegenheidsinbreker'. De professionele inbreker zou geavanceerd gereedschap gebruiken, zijn doelen na zorgvuldige planning uitkiezen en een hoge buit binnenhalen, terwijl gelegenheidsinbrekers maar wat aan zouden rommelen. In werkelijkheid bevindt het overgrote deel van de inbrekers zich ergens tussen deze twee polen.

Echt professionele inbraken maken waarschijnlijk niet meer dan circa 10% van het totaal uit. Daarvoor bestaan verschillende aanwijzingen:

- volgens buitenlands onderzoek wordt bij 85% van de inbraken van niet meer dan een schroevendraaijer of breekijzer gebruik gemaakt;
- in Nederland is bijna de helft van alle veroordeelden wegens inbraak jonger dan 17 jaar;
- de schadecijfers van de slachtofferenquête laten zien dat er bij heel wat inbraken niet of nauwelijks financiële schade optreedt, terwijl bij een zeer gering aantal inbraken de gestolen waarde juist heel groot is (= professionele inbraken).

Een indeling van daders naar leeftijd biedt meer inzicht dan een indeling naar 'professionaliteit'. Volgens Repetto (1974) plegen jongeren (tot 18 jaar) in hun eigen buurt zonder veel planning inbraken, terwijl 18- tot 25-jarigen deels in en deels buiten hun buurt opereren. Inbrekers boven de 25 jaar bereiden hun inbraken meestal zorgvuldig voor en opereren buiten hun eigen buurt.

Ook de motivatie tot inbreken verschilt per leeftijdsgroep. Bij jongere daders speelt de 'kick' van het inbreken vaak ook een rol, naarmate daders ouder worden wordt geldelijk gewin een belangrijker motief. Door deze verschillende motieven is er ook verschil in de factoren waarop de inbreker let bij de keuze van een inbraakobject: terwijl bij jongeren de toegankelijkheid van woningen (het gemak waarmee men in kan breken) voorop staat, staat bij de oudere inbreker de verwachte buit voorop. In schema 1 wordt leeftijd in verband gebracht met een aantal andere kenmerken van daders (vrij naar Repetto, 1974).

SCHEMA 1 DADERKENMERKEN INBRAAK

	<u>< 18 jaar</u>	<u>18 - 25 jaar</u>	<u>25+ jaar</u>
Planning	Minimaal	Routineus	Zeer zorgvuldig
Motieven	Gemengd*	Financieel	Financieel
Operatieterrein	Eigen buurt	Gemengd	Buiten de buurt
Instrumentarium	Geen of beperkt	Beperkt	Uitgebreid
Doelkeuze	1)Toegankelijkheid** 2)Pakkans 3)Buit	Idem als bij jongeren	1)Buit 2)Pakkans 3)Toegankelijkheid

Overigens zijn de buitenlandse daderonderzoeken niet eenstemmig over (met name) de doelkeuze van inbrekers. Zo vonden Bennet en Wright (1984) in een onderzoek onder (voornamelijk oudere) gepakte inbrekers, dat deze zich primair lieten leiden door de factor 'risico', dat wil zeggen de kans om tijdens of vlak na het plegen van het delict gezien of herkend te worden. Deze 'pakkans' bleek in hun onderzoek dus een meer doorslaggevende factor dan de factoren 'buit' en 'toegankelijkheid'.

*= Naast financiële motieven spelen ook de hang naar spanning, de behoefte om aandacht te trekken, indruk op vriendjes te maken, etc. een rol.

**= We verstaan hieronder fysieke toegankelijkheid: de bouwkundige kwaliteit van deuren en ramen en de kwaliteit van het hang- en sluitwerk.

Hoe het ook zij: de onderzoekers zijn het er over eens dat de factoren 'toegankelijkheid' en 'risico' of 'pakkans' wel degelijk een prominente rol spelen bij alle typen inbrekers. Juist deze factoren zijn door middel van de inrichting van de gebouwde omgeving te beïnvloeden. Planologen, bouwkundigen en architecten kunnen dus in principe hun steentje bijdragen aan de preventie van inbraak in woningen. Op de vraag hoe dat dan moet komen we later nog terug.

Tijdstip en modus operandi

De meeste inbraken (55%) worden in de uren van de avond (27%) en de nacht (28%) gepleegd, maar nog altijd vindt 30% van de inbraken overdag (tussen 6.00 en 18.00 uur) plaats, terwijl van 15% het tijdstip onbekend is. Het is niet bekend hoe inbraken over werkdagen en het weekeinde verdeeld zijn. Men denkt wel eens, dat er in de vakantieperiode (het derde kwartaal) meer wordt ingebroken, maar dat wordt door de politiecijfers niet bevestigd. Wel is er sprake van een kleine opleving in het laatste kwartaal van het jaar, wat ongetwijfeld te maken heeft met de vroeg invallende duisternis.

In de slachtofferenquêtes wordt gevraagd op welke manier de inbreker volgens het slachtoffer is binnengedrongen (= de modus operandi)*. Voorts is er door een aantal plaatselijke politiekorpsen onderzoek gedaan naar de modus operandi van inbrekers in hun plaats of regio. De uitkomsten van een drietal van dergelijke onderzoeken (in Hilversum, de regio Utrecht en de regio Friesland) staan in tabel 4 samengevat. Hierbij dient wel aangetekend te worden, dat de politieonderzoeken betrekking hebben op alle mogelijke inbraak-objecten, dus ook op scholen, bedrijven, etc. Bovendien hebben de politie-onderzoeken op gebieden die bepaald niet representatief zijn voor de 'gemiddelde' Nederlandse woonsituatie (Hilversum: 'goudkust'; Utrecht: de regio (platteland), maar niet de stad Utrecht zelf; Friesland: grotendeels plattelandsgebied).

TABEL 4 MODUS OPERANDI INBRAAK**				
	CBS (1980-'82)	Hilversum (1985)	Utrecht (1984)	Friesland (1985)
Deur geforceerd	35%	44%	28%	27%
Raam geforceerd	- ***	22%	17%	10%
Ruit kapotgeslagen	16%	14%	22%	17%
Via niet gesloten deur of raam	14%	5%	11%	14%
Met een sleutel of looper	12%	3%	6%	12%
Anders	18%***	12%	14%	10%
Onbekend	5%	-	2%	9%
	100%	100%	100%	100%

*= Daarbij moet worden aangetekend, dat het slachtoffer het niet altijd bij het rechte eind heeft.

**= Niet alle onderzoeken hanteerden dezelfde categoriën. Soms zijn bepaalde categorieën door de auteurs zelf samengesteld.

***= 'Raam geforceerd' komt in de CBS-gegevens niet als aparte categorie voor. Waarschijnlijk bestaat de CBS-categorie 'anders' voor een groot deel uit gevallen, waarin een raam geforceerd is.

De overeenkomst tussen politie- en slachtoffergegevens is vrij groot, hoewel er wel sprake is van plaatselijke variaties. Met name het aantal gevallen van insluiping (= 'via een niet gesloten deur of raam') en gebruik van valse sleutel verschilt nogal sterk per plaats/regio. Drie werkwijzen komen uit alle onderzoeken naar voren als zeer populair, te weten: het forceren van een deur of van een raam (meestal ter hoogte van het slot) en het inslaan van een ruit (waarna men vaak door handreiking een deur of raam kan openen). Voorts kwam in het Hilversumse onderzoek naar voren dat bij inbraak in woningen de woning in 83% van de gevallen aan de achterzijde was benaderd (12% voorzijde, 4% zijkant, 1% via dak).

Resumerend kan men over de werkwijze van inbrekers het volgende zeggen:

- . Woningen worden bij voorkeur via de achterzijde benaderd. Dit is bij veel woningen de kant die uit het zicht van de straat en/of van andere woningen ligt*.
- . In een groot aantal gevallen wordt een deur geforceerd (meestal ter hoogte van het slot). Gezien het grote aantal inbraken via de achterzijde zal het vaak om een tuindeur of keukendeur gaan.
- . Ramen zijn ongeveer even populair als deuren: gemiddeld in ruim één derde van de gevallen wordt een raam geforceerd of een ruit ingeslagen.
- . Voorts komt de inbreker ook vrij vaak binnen zonder braak te plegen: hij gebruikt een looper of valse sleutel of hij wandelt gewoon naar binnen via een onafgesloten deur of raam. Deze vorm van 'inbraak' (formeel: insluiping) komt niet goed uit de verf in de politie-registratie, daar slachtoffers minder vaak geneigd zijn dergelijke inbraken aan te geven. Inbraak zonder braakschade wordt toch niet vergoed door de verzekering.

Plaatsen waar inbraak plaatsvindt

Ook bij inbraak kunnen we de ruimtelijke spreiding van inbraak op drie niveau's bestuderen. We kunnen kijken naar de spreiding over het land, naar de spreiding binnen gemeentes en naar die binnen een buurt, straat of bouwblok.

---

*= Uit het eerder geciteerde onderzoek (De Savornin Lohman e.a., 1986) kwam naar voren dat de benaderde kant duidelijk samenhangt met de zichtbaarheid van de woning aan de voor- resp. achterkant. Inbrekers hebben dus geen 'blinde voorkeur' voor de achterzijde: als de achterzijde van de woning in het zicht van andere woningen ligt en de voorzijde niet, dan breekt men aan de voorzijde in. Als beide zijden van de woning in het zicht van andere woningen liggen, dan heeft de desbetreffende woning een laag inbraakrisico (in vergelijking met hetzelfde type woningen, die niet aan beide zijden in het zicht liggen). Overigens is in lang niet alle gevallen sprake van een benaderbare achterzijde, denk bijv. aan galerijflats.

De spreiding van inbraak in woningen over Nederland

Aan de hand van de slachtoffergegevens van het CBS kunnen we ons een beeld vormen van de spreiding van inbraken over provincies (tabel 5) en die over de verschillende gemeenten, ingedeeld naar verstedelijkingsgraad (tabel 6). De percentages zijn gemiddelden over de jaren 1981 tot en met 1984.

TABEL 5 Verdeling van slachtofferkansen over de provincies (CBS)

(Gemiddelde percentages 1981 - 1984)

	Frl	Grn	Drt	Ovl	Gld	Utr	N-H	Z-H	Zld	N-Br	Lmb	Land
.Inbraak woning	1.0	2.2	0.6	0.8	1.9	3.1	4.0	2.3	1.2	1.8	1.8	2.2

Gebruikte afkortingen: Frl = Friesland, Grn = Groningen, Drt = Drenthe, Ovl = Overijssel, Gld = Gelderland, Utr = Utrecht, N-H = Noord-Holland, Z-H = Zuid-Holland, Zld = Zeeland, N-Br = Noord-Brabant, Lmb = Limburg, Land = landelijk gemiddelde.

Uit tabel 5 blijkt dat met name Noord-Holland en Utrecht duidelijke 'toppers' zijn wat inbraak in woningen betreft. Voor Zuid-Holland geldt dit in wat mindere mate.

TABEL 6 Verdeling van slachtofferkansen over gemeentes, ingedeeld naar urbanisatiegraad*

(Gemiddelde percentages 1981 - 1984)

	A1-A4	B1-B2	B3	C1-C2	C3-C4	C5	Landel. gemidd.
.Inbraak woning	1.1	1.5	1.6	1.8	1.9	4.0	2.2

	Amsterdam	Rotterdam	Den Haag	Utrecht	Landel. gemidd.
.Inbraak woning	7.1	3.0	3.2	4.8	2.2

*= Indeling urbanisatiegraad van het CBS: A1-A4 = plattelandsgemeenten, B1-B2 = verstedelijkte plattelandsgemeenten, B3 = forensengemeenten, C1-C2 = plattelandstadjes en kleine steden (minder dan 30.000 inwoners), C3-C4 = middelgrote steden (30.000-100.000 inwoners), C5 = grote steden (meer dan 100.000 inwoners).

Alle grote steden vertonen overigens in 1984 een vrij opmerkelijke daling van het slachtofferpercentage inbraak, wat mogelijk betekent dat (bepaalde?) inbrekers hun operatieterrein aan het verleggen zijn naar het platteland en kleinere gemeentes, die een kleine stijging te zien geven in 1984.

Ondanks mogelijke recente verschuivings-trends (van stad naar platteland) is inbraak in woningen nog steeds voornamelijk -en sterker dan bijvoorbeeld vandalisme- een grote stadsprobleem. Opvallend is voorts dat Amsterdam een duidelijke inbraaktopper is. Het aantal inbraken in forensengemeenten (categorie B3), waar relatief veel beter gesitueerden wonen, is in verhouding laag.

Spreading van inbraken over de stad/gemeente

Merkwaardig genoeg is er naar spreading van inbraak over steden of gemeenten in Nederland nog geen systematisch onderzoek gedaan. Merkweldig, o.a. omdat het juist bij dit delict zeer aannemelijk is dat de pleegplaats sterk samenhangt met planologische en bouwkundige kenmerken van de stad. Bovendien is ruimtelijke spreading van inbraak goed onderzoekbaar; het aangiftepercentage is hoog en de exacte pleegplaats is meestal bekend.

In het buitenland (USA, Canada en Engeland) heeft men zich wel vrij intensief verdiept in dit onderwerp. Hoewel de resultaten van deze onderzoeken niet altijd volledig met elkaar in overeenstemming zijn, lijkt uit het spreidingsonderzoek het volgende globale beeld naar voren te komen (vrij naar Davidson, 1984).

Inbraak in woningen is niet gelijkelijk gespreid over de stad. Bepaalde buurten lopen meer risico om het werkterrein van inbrekers te zijn of te worden dan andere. Men kan drie typen 'risico-buurten' onderscheiden:

Binnenstadsbuurten in beweging

Dat wil zeggen bepaalde buurten in de binnenstad die gekenmerkt worden door:

- . een oververtegenwoordiging van jongeren en ouderen (voornamelijk 1- en 2-persoonshuishoudens);
- . snelle doorstroming, met name van jonge bewoners;
- . menging van woonfunctie en stedelijke functies als winkelen, bedrijfjes en uitgaan;
- . een grote anonimiteit: weinig bewonerscontacten.

Inbrekers (jong en oud) zijn voornamelijk afkomstig uit de buurt zelf. Er wordt vaak ingebroken, met relatief geringe buit.

De uithuizige leefstijl van jongeren, het soort bezittingen dat zij hebben (stereo-installaties, fototoestellen e.d.) en de bouwtechnisch verouderde toestand van de woningen (kartonnen deuren, geen technopreventie) maken de woningen van met name jongeren tot aantrekkelijke inbraakobjecten.

Door de anonimiteit van de buurt (weinig burenccontact, menging van wonen, werken en uitgaan) valt de inbreker bovendien niet snel op als een 'ongewenste vreemdeling'.

Problematische sociale woningbouw complexen

Vertaald naar de Nederlandse situatie zou het vooral gaan om enerzijds saneringsbuurten* en anderzijds grootschalige na-oorlogse hoogbouw (meer excentrisch gelegen), die een zwakke positie op de woningmarkt hebben.

De typerende problematiek is hier, dat door de snelle groei van de woningvoorraad in de laatste decennia, bepaalde wijken blijven zitten met een hoge concentratie van sociaal en economisch zwakkeren. Degenen die er niet in geslaagd zijn om zich betere huisvesting (bijvoorbeeld eengezinswoning) te verschaffen. De situatie kan nog verergeren als de buurt een slechte reputatie krijgt, bijvoorbeeld door de -toevallige- vestiging van enkele criminele gezinnen of criminele netwerken aldaar.

Ook hier komt veel inbraak voor, met een zeer lage buit of vaak ook totaal geen buit. Daders komen uit de buurt zelf en zijn meestal zeer jong (tot 18 jaar). De slechte bouwkundige en technopreventieve toestand van deze woningen maakt inbreken hier ook tot 'kinderspel'.

Welvarende buurten

Deze buurten ('goudkusten') vindt men in de stad en op het platte land. Zoals we hiervoor zagen is het inbraakrisico op het platteland echter (nog?) zeer laag.

Welvarende buurten in steden die echter grenzen aan buurten met een hoge concentratie van potentiële daders (volgens buitenlands onderzoek met name 'arme buurten'), kennen echter wel een hoog inbraakrisico. Goudkustbuurten (en dan met name voorsteden en villawijken in de grote stad) zijn het werkterrein van de oudere, ervaren inbreker. De buit is over het algemeen groot tot zeer groot.

Voor het feit dat bepaalde buurten een hoger inbraakrisico hebben dan andere, wordt door de diverse auteurs een aantal uiteenlopende verklaringen aangevoerd. Kortweg zijn dit:

1. Welvarendheid van de buurt

Het bewijs voor de stelling dat welvarende buurten een hoger inbraakrisico kennen dan minder welvarende buurten, is onvolledig en tegenstrijdig. Wel lijkt het zo te zijn, dat binnen een welvarende buurt de 'duurste' woningen het hoogste inbraakrisico hebben.

2. Kwetsbaarheid

Sommige buurten (met name hoogbouw) zijn zo gebouwd, dat het voor bewoners fysiek gezien onmogelijk is om controle uit te oefenen op hun woonomgeving. Puur vanuit bouwkundig oogpunt zijn bepaalde buurten dus kwetsbaarder dan andere.

3. Sociale cohesie

In sociaal gedesorganiseerde buurten functioneert de sociale controle door bewoners niet of nauwelijks, waardoor criminelen vrij spel hebben. Buurten met veel sociale interactie en sterke sociale netwerken hebben minder last van criminaliteit.

---

*= Dit overlapt uiteraard deels met het eerstgenoemde type risico-buurt.

4. Sociaal-demografische buurtsamenstelling (leefstijl)*
Bepaalde persoonskenmerken (o.a. jong-zijn, een uithuizige leefstijl, een hoog òf een laag inkomen) verhogen de kans dat men slachtoffer wordt van inbraak. De veelvuldige afwezigheid van m.n. jonge mensen, het type bezittingen dat zij hebben en hun meestal vrij nonchalante houding tegenover beveiliging van lijf en goed maakt hen tot een hoge-risico groep. Een buurt waarin veel mensen met deze kenmerken wonen, heeft dus een verhoogd inbraak-risico.
5. Reputatie
Een buurt of wooncomplex kan -terecht of onterecht- een slechte reputatie verwerven, waardoor ze (verdere) criminaliteit aantrekt. Zo'n slechte reputatie kan bijvoorbeeld voortkomen uit één of enkele criminele incidenten in de buurt of uit de aanwezigheid van een criminele familie of crimineel netwerk.
6. Geografische nabijheid
Buurten die dichtbij een woonbuurt met veel potentiële inbrekers liggen, hebben een hoger inbraakrisico. Inbrekers opereren bij voorkeur in gebieden die zij *kennen*, dat wil zeggen in de eigen woonbuurt (maar niet al te dicht bij huis, dan is het risico herkend te worden te groot) en in de omgeving van routes die ze regelmatig volgen, op weg van huis naar school/werk/winkelen/uitgaan.

Waarschijnlijk is het zo, dat geen van deze verklaringen de uiteindelijke verklaring is. Welke factoren 'aan het werk' zijn hangt af van het type buurt (centrum, arm, rijk) en het type dader (jong/oud, wel/niet ervaren). Verschillende buurten kennen verschillende typen inbraken en inbrekers, wat vraagt om verschillende verklaringen. Zo kunnen de hiervoor beschreven drie typen 'risico-buurten' als volgt gekoppeld worden aan de vijf typen verklaringen van inbraak (zie schema op de volgende pagina). Wat nodig is, is een flexibele verklaringswijze, die aansluit bij het type inbraak dat men poogt te verklaren. Niet alleen de gehanteerde *verklaring* van inbraakrisico's dient flexibel of passend te zijn, voor de keuze van *preventiemaatregelen* geldt dit nog sterker. Daarover handelt de volgende paragraaf van dit delictplaatje.

---

*= Deze verklaring is in feite een alternatief voor de sociale cohesie verklaring (3): men verklaart de inbraakrisico's in bepaalde buurten niet door 'het gebrek aan intermenselijk contact', maar uit de veelvuldige afwezigheid van bewoners (zie ook van Dijk en Steinmetz, 1979).

SCHEMA 2 RISICO BUURTEN: KENMERKEN EN VERKLARINGEN

<i>type risicobuurt</i>	STADSCENTRUM	SANERINGSWIJKEN & PROBLEMATISCHE SOC. WONINGBOUW	WELVARENDE BUURTEN
<i>kenmerken</i>	. oververtegenwoor- diging van (uit- huizige) jongeren èn ouderen . veel verloop . menging van functies . grote anonimiteit	. concentratie van bewoners uit soc./econ. zwakke groepen . slechte bouw- kundige staat . geringe soc. cohesie . geringe controle mogelijkheden . veel verloop, veel leegstand	. vrijstaande woningen . veel aantrek- kelijke goede- ren
<i>type daders</i>	. jong en oud . afkomstig uit buurt zelf	. jong, onervaren . afkomstig uit buurt zelf	. ouder, ervaren . niet uit buurt afkomstig
<i>aantrekke- lijkheids factoren</i>	. moeilijk om po- tentiële inbrekers te herkennen . buit . gemak: geen tech- nopreventie	. gemak	. goede aanloop- en vluchtmoge- lijkheden . buit
<i>verklaring van inbraak- risico's</i>	. soc. cohesie . leefstijl . nabijheid . event. reputatie . event. buit	. kwetsbaarheid . sociale cohesie . leefstijl* . reputatie . nabijheid	. welvarendheid . reputatie . nabijheid**

*= M.n. slecht verhuurbare grote flats (bedoeld voor gezinnen) worden vaak aan jonge 1- of 2-persoonshuishoudens (uithuizig) verhuurd.

**= In die zin dat met name welvarende buurten die grenzen aan daderrijke buurten een verhoogd inbraakrisico kennen.

De spreiding van inbraak over een buurtje/straat/huizenblok

Ook binnen een bepaald buurtje, een straat of een huizenblok hoeven inbraken in woningen niet gelijkmatig gespreid te zijn. Ten eerste kunnen verschillende bouwtypes (bijv. eengezinswoningen versus flatwoningen) verschillen in inbraakgevoeligheid. Ten tweede kunnen ook woningen van hetzelfde bouwtype verschillen in inbraakgevoeligheid, bijvoorbeeld door verschillen in ligging ten opzichte van de straat of ten opzichte van andere woningen.

In Nederland is nog weinig systematisch onderzoek verricht naar de kenmerken van individuele woningen, die het risico van inbraak verhogen of verlagen. In feite zijn er slechts drie Nederlandse onderzoeken die enig licht werpen op deze materie: het eerder geciteerde onderzoek van de Savornin Lohman e.a. (1986)*, een onderzoek naar de relatie tussen criminaliteit en ruimtelijke structuur in Den Haag (de Blaey/T.Y. Ong, 1985) en een nadere analyse van CBS-gegevens door Block (1986).**

We zullen Nederlandse gegevens dus weer aan moeten vullen met buitenlands materiaal, met de kanttekening dat buitenlandse bevindingen niet altijd zonder meer toepasbaar zijn op de Nederlandse situatie.

Bouwtype

Uit het VROM-onderzoek kwam naar voren, dat rijtjes eengezinswoningen (in Zaandam) een beduidend hoger inbraakrisico hebben dan meergezinswoningen (galerij-, portiek- en torenflats). Globaal gesproken was het inbraakrisico in eengezinswoningen (rijtjes en vrijstaand) het dubbele van het risico in meergezinswoningen. Block vond een meer complexe relatie tussen bouwtype en inbraakrisico: in dorpen en kleinere steden (tot 100.000 inwoners) bleken eengezinswoningen inbraakgevoeliger dan meergezinswoningen (ook ongeveer 2x zoveel risico). In grote steden (vanaf 100.000 inwoners) bleek het tegenovergestelde het geval: Hier waren juist de meergezinswoningen (voornamelijk hoogbouwflats) inbraakgevoeliger dan eengezinswoningen. Block verklaart dit laatste uit de aanwezigheid van meer daders in de meergezinswoningen in grote steden: meer inbraken door medebewoners.

---

*= Dit onderzoek wordt hierna kortheidshalve aangeduid als het 'VROM-onderzoek' (het onderzoek is nl. uitgevoerd in opdracht van het Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieuhygiëne).

**= In het eerstgenoemde (VROM-)onderzoek werd de relatie tussen criminaliteit en gebouwde omgeving onderzocht door paarsgewijze vergelijking van een vijftal 'cases' (wooncomplexen) gespreid over Nederland, plus een vergelijking van twee wijken in Zaandam. Het Haagse onderzoek betrof een onderzoek naar ruimtelijke aspecten van inbraak in één wooncomplex (+ 250 woningen) in Den Haag. Het onderzoek van Block is van geheel andere aard: slachtofferschap (CBS-enquête 1984) werd in verband gebracht met een aantal kenmerken van de slachtoffers, waaronder het type woning (hoog- versus laagbouw).

Ook hier zien we weer, dat gemengde verklaringen nodig zijn voor verschillende typen inbraak. Enerzijds de inbraak in eengezinswoningen, met (waarschijnlijk) als verklaring: buit en de aanwezigheid van goede aanloop- en vluchtmogelijkheden plus de slechte zichtbaarheid van dergelijke woningen (m.n. vrijstaande woningen). Anderzijds veel inbraak in (grootschalige) meergezinswoningen in de grote steden met als verklarende factoren: veel potentiële daders, slechte controleerbaarheid van de ruimte en gemak (met name in oudere hoogbouw).

Absolute uitspraken over de inbraakgevoeligheid van de verschillende bouwtypen, in de zin van "flat hebben een hoger/lager inbraakrisico dan rijtjeswoningen" zijn dus niet te doen.

Het inbraakrisico ter plekke hangt samen met het type bewoners (aantal daders en 'rijkheid'), het type en aantal aanloop- en vluchtroutes en -niet in de laatste plaats- het type en aantal aantrekkelijke inbraakalternatieven in de directe omgeving.

Kenmerken van inbraakgevoelige woningen

Ook woningen van hetzelfde bouwtype die in hetzelfde buurtje, straatje of bouwblok liggen kunnen verschillen in inbraakgevoeligheid. Uit binnen- en buitenlandse onderzoek blijkt het inbraakrisico van de individuele woning ondermeer samen te hangen met de volgende factoren:

- . Afwezigheid van bewoners: naarmate de bewoners minder vaak thuis zijn en/of vaker gedurende langere perioden afwezig zijn, stijgt het inbraakrisico van de woning (van Dijk en Steinmetz, 1979; Winchester en Jackson, 1982).
- . De zichtbaarheid van de woning vanaf de openbare weg: woningen die op enige afstand van de weg liggen en/of die veel visuele obstakels (groen, schuttingen en dergelijke) tussen de weg en de woning hebben, hebben een hoger inbraakrisico (Winchester en Jackson, 1982*; de Blaey, 1985).
- . De zichtbaarheid van de woning vanuit andere woningen: in Zaandam (VROM-onderzoek) bleken woningen die aan alle benaderbare zijden** in het zicht van andere woningen lagen een lager inbraakrisico te hebben dan woningen, waarbij dat niet het geval was. Zicht op een deel van de benaderbare zijden beïnvloedde wel de modus operandi (de inbreker nam de kant die uit het zicht van andere woningen ligt) maar niet het inbraakrisico an sich.
- . Afstand tot openbaar groen: uit het VROM-onderzoek kwam naar voren dat de woningen die het dichtst bij het park lagen (het betrof hier een straat met portiekwoningen) beduidend inbraakgevoeliger waren dan woningen die verder van het groen af lagen.
- . Afstand tot de openbare weg: gegevens over de invloed van de afstand tussen woning en weg op inbraakrisico's zijn tegenstrijdig. Enerzijds wordt gevonden dat met de afstand het inbraakrisico toeneemt (onder meer door Winchester en Jackson, 1982), anderzijds dat inbraakrisico's afnemen met een grotere afstand tot de openbare weg (o.a. in Zaandam/ VROM-onderzoek).

---

*= NB het betreft hier een Engels onderzoek, waarbij een aantal woningen in Kent onderling vergeleken werd. Het gaat hier grotendeels om 'tuindorp-woningen': vrijstaande woningen van welgestelde mensen.

**= Verschillende typen woningen verschillen uiteraard in het aantal benaderbare zijden: eengezinswoningen zijn van twee (rijtjeswoningen), drie (hoekwoningen rijtjes) of vier (vrijstaand) zijden te benaderen, begane grond woningen in flats van twee zijden, galerij- en portiekflats (niet begane grond) meestal slechts van één kant, etc.

De verklaring voor deze tegenstrijdigheid moet volgens ons gezocht worden in het feit dat afstand tussen woning en weg twee tegengestelde implicaties heeft: enerzijds wordt de toegankelijkheid van de woning(en) minder (langere aanloop- en vluchtroutes), anderzijds wordt de zichtbaarheid slechter (meer mogelijkheden om ongezien te opereren). Welke factor doorslaggevend is, hangt af van de totale situatie ter plekke (aanwezigheid, verlichting, aantal alternatieven, buit, gemak, etc.).

- . Vluchtroutes: in Den Haag (de Blaey, 1985) bleek dat woningen die dichtbij doorgaande zijstraten gelegen waren (de hoeken en koppen van het complex), inbraakgevoeliger waren dan de overige woningen in het complex, die via binnenstraten/binnenpleintjes bereikt moesten worden.
  - . Het aantal gebruikers van de centrale entree: uit het VROM onderzoek bleek dat het inbraakrisico in grootschalige* meergezinswoningen sterk positief samenhangt met het aantal gebruikers van één centrale entree. Hoe meer bewoners gebruik moeten maken van één entree, des te meer inbraken in woningen. Dit resultaat is precies in overeenstemming met Amerikaans onderzoek (Newman, 1973) waaruit bleek, dat -eveneens vanaf een bepaalde ondergrens- het inbraakrisico in grootschalige woonblokken opliep met het aantal gebruikers van één entree.
  - . Technopreventie: de effecten van individuele technopreventieve maatregelen (hang- en sluitwerk, alarm etc.) op inbraakrisico's zijn onduidelijk. Naar eigen zeggen laten inbrekers zich niet afschrikken door eenvoudige beveiligingsmaatregelen (veiligheids-sloten, dievenklauwen e.d.), maar wel door de aanwezigheid van een alarm-installatie en met name de aanwezigheid van een hond (Bennet en Wright, 1984).
- Systematisch Nederlands onderzoek in dezen ontbreekt tot nu toe. Ervaringsgegevens (politie) wijzen erop, dat het aanbrengen van goed hang- en sluitwerk wel degelijk effect heeft, in die zin dat het vaak bij een poging tot inbraak blijft. Na een poging tot forceren van een deur of raam vertrekt de inbreker naar een nabijgelegen woning die minder goed beveiligd is.

---

*= Voor meergezinswoningen met minder dan 32 woningen per entree bleek het verband tussen aantal gebruikers per entree en inbraakrisico's niet op te gaan.

De hier gegeven opsomming van kenmerken, die het inbraakrisico in de individuele woning kunnen verhogen of verlagen, is zeker niet uitputtend. Welke factoren in een gegeven situatie doorslaggevend zijn, is sterk afhankelijk van de plaatselijke situatie. De inbreker maakt, als hij eenmaal een bepaald buurtje, straatje of woningenblok heeft uitgekozen, waarschijnlijk een vrij gecompliceerde (en deels onbewuste) 'risico-afweging', waarbij de onderstaande vragen een rol kunnen spelen.

- . is er iemand in de woning aanwezig?
- . hoe groot is de verwachte buit?
- . hoe gemakkelijk bereik ik de woning?
- . hoeveel mogelijke routes zijn er bij het verlaten van de woning?
- . waar kan ik me in geval van nood verstoppen, hoe snel kan ik die verstopplek bereiken?
- . hoe groot is de kans dat iemand me ziet komen en/of gaan?
- . hoe groot is de kans dat iemand me ziet of hoort terwijl ik aan de inbraak zelf bezig ben?
- . hoeveel mogelijkheden zijn er om de woning binnen te dringen?
- . hoe gemakkelijk is een bepaalde deur/raam te kraken?

De inbreker let dus op een groot aantal factoren, of liever gezegd: hij *kan* op een groot aantal factoren letten. Op de vraag waar 'de inbreker altijd op zal letten' is geen eenduidig antwoord mogelijk. Dit hangt niet alleen af van de situatie ter plekke, maar ook van de inbreker zelf. De ervarenheid van de inbreker, maar ook zaken als de persoonlijkheid en motivatie van de dader en tijdelijke gemoedsgesteldheden (bijv. wel/niet onder invloed van alcohol/drugs) beïnvloeden allen de uiteindelijke keuze van het inbraakobject. Uit daderonderzoek onder (wat oudere, vrij ervaren) inbrekers in Engeland (Bennet en Wright, 1984) komt naar voren dat er bij inbrekers sprake is van een 'beperkte rationaliteit': inbrekers nemen meestal niet alle relevante risicofactoren in ogenschouw en de beslissing om in te breken wordt ook beïnvloed door 'irrationele' factoren als stemmingen, 'intuïties', bijgeloof, gebruik van verdovende middelen etc.

Het feit dat inbreken mensenwerk is, beperkt de mogelijkheid om te voorspellen hoe de inbreker zal handelen en waar hij toe zal slaan. Beperkte voorspelbaarheid impliceert beperkte beheersbaarheid. Anderzijds biedt de 'beperkte rationaliteit' van de inbreker mogelijkheden om de inbreker te beïnvloeden in zijn beslissingen: de suggestie dat inbreken in een bepaalde woning/complex/buurt zeer riskant is, kan de inbreker doen afzien van zijn daad. Een uitgekende inrichting en vormgeving van de gebouwde omgeving is één manier om deze suggestie te wekken of in stand te houden.

Ideeën voor verder onderzoek

De ruimtelijke aspecten van inbraak zijn in Nederland nog bijzonder weinig systematisch onderzocht. Op zich is dit merkwaardig: inbraak is een delict dat nog steeds gestaag in omvang toeneemt, bovendien is het een delict dat zeer goed onderzoekbaar is. Van geen ander delict zijn de omvangsgegevens zo betrouwbaar en zo makkelijk te verkrijgen (zeer hoog aangiftepercentage), bovendien zijn middels de politieregistratie gegevens over de *modus operandi* en de exacte pleegplaatsen eenvoudig te achterhalen.

Lacunes in de huidige kennis over de ruimtelijke aspecten van inbraak liggen, uit planologisch oogpunt bekeken, met name op de onderstaande terreinen.

- 1 In de eerste plaats is er *algemeen inventariserend onderzoek* naar inbraak nodig, dat wil zeggen: in één of meer grote steden nagaan hoeveel inbraken er plaatsvinden, waar, welke daders, etc. In feite volgens hetzelfde model als het Amsterdamse vandalisme onderzoek. Uitgaande van deze basis-gegevens kunnen verdere onderzoeksvragen ontwikkeld worden.
- 2 Het is momenteel vrij onduidelijk of het projecteren van *publieksaantrekkende voorzieningen* (ziekenhuizen, sportstadions, winkelcentra) tussen woonbebouwing van invloed is op de inbraak-risico's in de omliggende woningen. Volgens buitenlands onderzoek is dit wel het geval. In het VROM-onderzoek werd zijdelings aandacht besteed aan deze vraag. Hieruit kwam naar voren dat de zaak genuanceerder lag. Een *concentratie* van voorzieningen had wel een negatief effect op inbraak in de omringende woonbebouwing, gespreide kleinschaliger voorzieningen hadden dit effect niet. Deze conclusie is echter gebaseerd op beperkte gegevens (twee wijken in Zaandam). De vraag naar de 'criminele uitstralingseffecten' van voorzieningen is zeer actueel: men hoort steeds vaker stemmen opgaan dat voorzieningen (met name voorzieningen die veel jongeren aantrekken) buiten woonbebouwing gepland moeten worden, in verband met deze (met name in buitenlandse literatuur gedocumenteerde) uitstralingseffecten. Onderzocht zou moeten worden hoe de samenhang is tussen bijvoorbeeld het type voorziening, de omvang/concentratie van voorzieningen enerzijds en criminaliteit anderzijds.
- 3 Nederlandse kennis omtrent de *kenmerken van risico-buurtten* ontbreekt eveneens geheel. Buitenlandse typologieën (zoals die in dit stuk gehanteerd zijn) hoeven niet altijd op te gaan voor Nederland. Nationale verschillen in ondermeer bouwwijze, het volkshuisvestingsbeleid en de planologische opzet van steden kunnen er toe leiden dat de risico-buurtten-typologie van Nederland er heel anders uitziet dan die in bijv. Amerika of Engeland. Om te komen tot een dergelijke typologie zou in een aantal Nederlandse gemeenten de spreiding van inbraak over de gemeente in kaart gebracht moeten worden. Vervolgens zou nagegaan moeten worden, of er sprake is van bepaalde typen wijken met een verhoogd inbraak-risico.

Kennis omtrent kenmerken van risico-wijken is zeker voor planologen relevant: reeds bij de planning van (nieuwe) wijken kan dan rekening gehouden worden met inbraakrisico's in een wijk van dat type.

4 De laatste jaren zijn en worden in een aantal grote steden in Nederland een aantal stadsvernieuwingprojecten in de stadscentra gerealiseerd. Meestal gaat het om een aantal verschillende, dicht bij elkaar gelegen projecten, die ontworpen zijn door verschillende architecten. Een -in het kader van inbraakpreventie- belangrijk aspect waarop de diverse projecten verschillen, is de mate van toegankelijkheid of 'openbaarheid' van (delen van) het stadsvernieuwingproject.

Zo treft men projecten aan met gesloten binnenterreinen en afsluitbare portieken, naast projecten met open entree's naar de straat gericht ('een geleidelijke overgang tussen openbaar en privé'). Gezien de hedendaagse filosofie, dat de binnenstad behouden moet blijven voor bewoning, staat de (binnen-) stadsvernieuwing nog een grote toekomst te wachten.

Het lijkt ons zeer zinnig om nu al te beginnen met de evaluatie (vanuit criminaliteits-preventief oogpunt) van de diverse ontwerprijzen. Gedacht kan worden aan een vergelijking van een aantal stadsvernieuwingprojecten, die ieder min of meer representatief zijn voor een bepaalde stijl van of filosofie over bouwen voor binnenstadsbewoners.

Deze opsomming van onderzoeks-ideeën is uiteraard niet uitputtend. Juist gezien het feit dat het delict inbraak in onderzoeksmatig opzicht een blinde vlek is, valt het moeilijk om specifieke onderzoeksvragen te formuleren. In elk geval zijn de auteurs van mening dat inbraak en met name onderzoek naar ruimtelijke aspecten van inbraak en de planologische en bouwkundige preventiemogelijkheden, veel meer aandacht verdienen dan zij tot nu toe gekregen hebben.

Planologische en bouwkundige maatregelen

Maatregelen gericht op inbraakpreventie kunnen verschillen, afhankelijk van het type inbraak (type buurt, type dader) waarover men het heeft. Bovendien kan het *schaalniveau* waarop men de maatregelen richt verschillen.

Om met dit laatste te beginnen: idealiter voorkomt men dat daders een buurt überhaupt *binnen* komen. Dit laatste kan echter alleen, als de daders zelf niet in de buurt wonen, dus (volgens buitenlands onderzoek) met name bij welvarende buurten zoals voorsteden, villawijken, etc.

Een dergelijke buurt kan als geheel minder toegankelijk worden gemaakt door:

- . te zorgen dat er geen doorgaande routes door de buurt lopen (omleiden, wegen doodlopend maken);
- . het aantal toegangen tot de buurt te beperken;
- . het creëren van een fysieke of symbolische barrière tussen deze buurt en aangrenzende buurten*, bijvoorbeeld door middel van een groengebied, water, een brede weg, spoorlijn etc.

Al met al gaat het hier om maatregelen, die bij bestaande bouw niet of moeilijk uit te voeren zijn. Bij nieuwbouw zijn deze maatregelen wel uitvoerbaar en -uit inbraakpreventief oogpunt- aan te raden.

In buurten, waar de daders zelf in de buurt wonen en in welvarende buurten die direct grenzen aan daderrijke buurten, zal op een lager niveau naar oplossingen gezocht moeten worden. We moeten daarbij weer een onderscheid maken tussen de drie typen risicobuurten.

Centrumbuurten

Preventie via de gebouwde omgeving is hier moeilijk, aangezien de kwetsbaarheid samenhangt met de functie van de buurt en met de uithuizige leefstijl van de (jonge) bewoners. De belangrijkste mogelijkheid is het afsluiten en beveiligen van gemeenschappelijke entree's. Daarnaast zou goede technopreventie aan individuele woningen wellicht enig effect kunnen sorteren. Onze verwachtingen zijn wat dat betreft echter niet hoog gespannen.

Saneringsbuurten/problematische sociale woningbouw

Aangezien het hier vooral gaat om inbraak door zeer jonge, typische gelegenheids-inbrekers, kan het nemen van eenvoudige technopreventie maatregelen hier wel degelijk effect sorteren.

Grootchalige wooncomplexen kunnen beter controleerbaar gemaakt worden door het opsplitsen van (delen van) het gebouw in kleinere eenheden. Te denken valt aan het onderbreken van lange galerijen, het realiseren van meer aparte entree's en het compartimenteren van boxgangen. Een praktisch probleem hierbij kan de financiering van de maatregelen zijn: de bewoners kunnen zich eenvoudigweg geen dure (techno)preventie permitteren.

Naast technische maatregelen verdienen *sociale maatregelen* in deze buurten/complexen zeker aandacht: versterking van de betrokkenheid van bewoners bij hun woonomgeving en verhoging van de sociale controle kan met name hier effect sorteren.

---

*= Deze maatregel is met name relevant als de buurt direct grenst aan een 'dader-buurt'.

Welvarende buurten

Deze buurten zijn met name het werkterrein van de wat oudere, ervaren inbreker. Uit diverse buitenlandse onderzoeken is gebleken dat dit type inbreker, bij de keuze van een inbraakobject, met name let op twee factoren, namelijk:

- 1 de mogelijkheid om ongezien te komen, de kraak te zetten en met de buit te vertrekken;
- 2 de aanwezigheid van bewoners.

Beveiligingsmaatregelen maken op deze inbrekers (als de buit aantrekkelijk genoeg is) weinig indruk, met uitzondering van alarminstallaties en honden. Het effect van alarminstallaties is dan vooral, dat de inbreker sneller het pand doorzoekt (Winchester en Jackson, 1982). Hij weet dat hij enkele minuten de tijd heeft tussen het afgaan van het alarm en een reactie vanuit de omgeving.

Preventie van inbraak zal zich in deze buurten vooral moeten richten op het maximaliseren van de *zichtbaarheid* van woningen (vanuit andere woningen en vanaf de weg), door het verwijderen van visuele obstakels en het aanbrengen van goede buitenverlichting. Voorts doen bewoners er verstandig aan om hun afwezigheid zoveel mogelijk te camoufleren ('s avonds lampen aan, e.d.).

Hoewel ook de kennis over de ruimtelijke aspecten van inbraak -in Nederland- nog grote lacunes vertoont, is de indruk van de auteurs dat één factor duidelijk van grote betekenis is bij inbraak en inbraakpreventie. Dat is de factor zichtbaarheid.

Om welk type dader (ervaren/onervaren) en welk type inbraak (gelegenheid/buit) het ook gaat, de inbreker lijkt zeer gevoelig voor de factor zicht. Zichtbaarheid heeft twee aspecten:

- 1 De inbreker wil *tijdens het plegen van het delict* niet gezien worden. Hij zal dus die objecten (woningen, bergingen) uitzoeken, die -binnen een bepaald complex/straatje/buurtje- maximaal aan het zicht onttrokken zijn. Als het object van meerdere zijden benaderbaar is, dan zal hij de zijde nemen die zoveel mogelijk visuele dekking biedt.

Uit inbraakpreventief oogpunt zijn daarom alle bouwtypen, waarbij één of meer benaderbare zijden geheel aan het zicht onttrokken zijn, vrij ongelukkig. We denken dan met name aan portiekwoningen, torenflats en corridorflats: meestal is bij deze bouwtypen de voordeur van de woning geheel aan het zicht vanuit andere woningen en de straat onttrokken. Oplossingen in de technopreventieve sfeer bieden hier mogelijk enig soelaas (versteviging deuren).

Bij andere bouwtypen (vrijstaande woningen, rijtjes eengezinswoningen en galerijflats) is de zichtbaarheid afhankelijk van de plaatsing van woningen/complexen ten opzichte van elkaar.

Met name bij galerijflats (die in principe slechts één benaderbare zijde hebben) verdient het aanbeveling om de flats onderling zo te plaatsen, dat woonkamers van de ene flat uitkijken op de galerij van de naburige flat.

Bij eengezins- en vrijstaande woningen is de situatie complexer. Deze woningen hebben minimaal twee benaderbare zijden, waardoor het realiseren van zicht op alle benaderbare zijden* moeilijk, zo niet onmogelijk wordt. Bij rijtjes woningen kunnen oplossingen gezocht worden in het ontoegankelijk maken van de achterzijde, bijvoorbeeld door de woningen bloksgewijs te groeperen rond een binnenterrein dat alleen voor bewoners toegankelijk is.

De zichtbaarheid van vrijstaande woningen kan enkel vergroot worden door het beperken van het aantal visuele obstakels (schuttingen, groen) en het aanbrengen van goede buitenverlichting.

- 2 De inbreker wil liever niet gezien worden als hij het object *benadert*, maar vooral als hij *vlucht* na het plegen van het delict. Met andere woorden: hij wil (aanloop- en met name) vluchtroutes hebben, waardoor hij zich zo snel mogelijk aan het zicht van eventuele getuigen of passanten kan onttrekken.

Aantrekkelijke factoren zijn ondermeer:

- . de nabijheid van een groengebied (bijv. een park: zie het VROM-onderzoek);
- . de nabijheid van doorlopende zijstraatjes (snel de hoek om: zie ook het Haagse onderzoek);
- . binnen grootschalige wooncomplexen: een korte afstand tot trappehuizen, lifthallen of andere mogelijkheden om uit het zicht te verdwijnen (zie het VROM-onderzoek).

Mogelijke preventieve ingrepen, gericht op het verminderen van de vluchtmogelijkheden zijn:

- . het aanbrengen van een afscheiding tussen groengebieden en de daaraan grenzende woningen (bijv. een sloot);
- . in inbraakgevoelige straten: liever een gesloten gevelrij (geen zijstraatjes), eventueel doodlopend maken van zijstraatjes;**

Aan de vluchtmogelijkheden binnen wooncomplexen (m.n. flats) valt door planologen weinig te doen.

Meer in het algemeen kunnen we -met het voorbehoud dat we ons baseren op incomplete informatie, met name waar het de Nederlandse situatie betreft- het volgende zeggen over inbraakpreventie:

- . Projecteer woningen zó, dat zij maximaal in het zicht van andere woningen liggen. Maak vervolgens die benaderbare zijden die (deels) aan het zicht onttrokken zijn (bijv. achterzijde laagbouw) zo ontoegankelijk mogelijk.
- . Vermijdt, zeker in risico-buurtten, een directe aansluiting tussen woningen en groengebieden (dwz. creëer een barrière, bijv. een slootje) en vermijdt bij voorkeur doorlopende zijstraatjes.

---

*= Zie ook de noot op pag. 36.

**= Vanuit het oogpunt van bewoners kan het vermijden c.q. afsluiten van zijstraatjes ongemak opleveren: loopafstanden door het complex worden vergroot. Een 'gesloten' bouwblok is ook in deze zin optimaal: zowel grote loopafstanden naar de woning als doorlopende zijstraatjes worden vermeden.

Tenslotte willen we kort stilstaan bij het onderwerp technopreventie. Een algemeen probleem bij met name technopreventie van inbraak is namelijk, dat de kans op verplaatsingseffecten vrij groot is. Met name daar waar de buit aantrekkelijk is (binnenstad en welvarende wijken) zal de inbreker zich niet snel af laten schrikken door techno-preventieve maatregelen. Hij zal eerder zijn werkwijze en/of werkterrein verleggen. Enkele voorbeelden:

- Gezin X schaft zich, na een serie inbraken in hun villawoning, een vervaarlijke hond aan. Sindsdien wordt er bij hen niet meer ingebroken. Bij de bureu, die geen hond of alarm hebben, wordt echter prompt wel ingebroken.
- In een flatgebouw, waar vaak wordt ingebroken door het inslaan van de ruit in de voordeur van de woning, worden massieve voordeuren geplaatst. Inbrekers pakken vervolgens het naast de voordeur gelegen keukenraam.

Technopreventie heeft waarschijnlijk het meeste effect als het om inbraak door jonge, meestal uit de buurt/het complex zelf afkomstige, gelegenheidsdaders gaat. Het versterken van duidelijk zwakke punten aan woningen en bergingen* kan de omvang van inbraak in een wooncomplex of buurtje dan beduidend doen afnemen.

---

*= Uit het VROM-onderzoek bleek, dat in complexen met veel jonge gelegenheidsdaders met name veel inbraken in bergingen voorkomen. Inbraak in woningen beperkte zich meestal tot insluiping via een niet afgesloten deur of raam. Bovendien bleek in één case (in Groningen) dat een simpele technopreventieve ingreep -het aanbrengen van betere sloten op bergingen- het aantal inbraken in die bergingen vrijwel tot nul reduceerde. Effectief, dus.

3 GEWELD

Omschrijving

Geweldpleging of agressieve criminaliteit* gooit al lange tijd hoge ogen als zorgenkind van de publieke opinie.

Het beeld dat men van geweld heeft is echter vaak beperkt. Door diverse onderzoekers (bijv. Steinmetz en van Andel, 1985) heeft met name de sensationele media-verslaggeving over moord en doodslag, beroving van eenzame oude vrouwtjes, spectaculaire bankovervallen en dergelijke er toe geleid dat het publiek een beperkt en vertekend beeld heeft over geweldpleging.

Relatief zeldzame, openlijke (en spectaculaire) geweldsmisdrijven bepalen het gezicht van de agressieve criminaliteit.

De dagelijkse werkelijkheid is echter anders. Bepaalde vormen van geweldpleging en bedreiging komen veel vaker voor, maar worden door het publiek niet of nauwelijks als 'echte' agressieve criminaliteit gezien.

De belangrijkste voorbeelden hiervan zijn:

- . 'Gewone' of 'kleine' gewelddadigheid van jongeren onderling. Kloppartijen in het weekend, in en rond uitgaansgelegenheden, maar ook geweldpleging bij voetbalwedstrijden, popconcerten en andere gelegenheden waarbij veel jongeren op de been zijn.
- . Geweldpleging binnen het gezin. Hoewel de laatste jaren de aandacht voor vrouwen- en kindermishandeling is toegenomen, valt nu nog weinig te zeggen over de omvang en ernst van dit probleem. Hulpverleningservaringen tot nu toe wijzen uit dat gezinsgeweld minder uitzonderlijk is dan velen dachten: wat er nu bekend is, vormt hoogstwaarschijnlijk slechts het topje van de ijsberg.
- . Een derde vorm van geweld die vaak niet of nauwelijks gezien wordt als 'echt' geweld is bedreiging of fysiek geweld in uit de hand gelopen ruzies tussen burens, kennissen of vrienden. Toch blijkt uit onderzoeksgegevens dat het vrij regelmatig voorkomt dat burens of bekenden met elkaar op de vuist gaan (Steinmetz en van Andel, 1984).

Juist deze vormen van meer 'alledaags' geweld maken het grootste deel van de agressieve criminaliteit uit. In dit stuk zullen we ons alleen bezighouden met die vormen van alledaags geweld die mogelijksterwijs een relatie hebben met de gebouwde omgeving.

Dit betekent een forse inperking van het begrip geweldpleging tot geweld dat zich buitenshuis afspeelt en dat -in elk geval deels- wordt gecreëerd door de gelegenheid. Aan deze voorwaarden voldoen: vechtpartijen, mishandeling en bedreiging op straat, in groengebieden en in openbare ruimtes van gebouwen.

Een aantal andere vormen van geweld sluiten we hiermee nadrukkelijk uit, te weten: gezinsgeweld (binnenshuis), instrumenteel geweld (geweld als middel om een doel te bereiken: roofovervallen, terrorisme en dergelijke) en moord (geen gelegenheidsmisdrijf). Bovendien sluiten wij hier sexueel geweld uit. Aan sexueel geweld is een apart delictplaatje gewijd.

---

*= Korthedshalve gebruiken we verder het begrip 'geweld' als verzamelbegrip.

Samenvattend hanteren we verder de onderstaande definitie van geweld.

Geweld is het daadwerkelijk plegen van of het dreigen met fysiek geweld tegen personen op openbare of semi-openbare plaatsen (dus buiten de eigen woning).

Net zoals we bij de bespreking van vandalisme en inbraak gedaan hebben, zullen we hieronder eerst ingaan op de omvang van geweld, vervolgens op de daders en typerende pleegplaatsen om te eindigen met preventie-mogelijkheden. Omdat bij dit delict daderschap en slachtofferschap in een aantal gevallen nogal nauw met elkaar verweven zijn, zal ook aandacht besteed worden aan de slachtoffers van geweldpleging.

Omvang

Gegevens over de omvang van geweld zullen we weer moeten halen uit de politie-registratie en de slachtoffergegevens van het CBS. In dit geval bieden politie-gegevens een zeer pover houvast. Ten eerste blijkt uit CBS-gegevens dat naar schatting slechts 5 á 10 % van de geweldsdelicten in de openbare sfeer in de politieregistratie terecht komt (Steinmetz en van Andel, 1984).

Bovendien registreert de politie agressieve criminaliteit op basis van een aantal uiteenlopende artikelen in het Wetboek van Strafrecht. De delicts-indeling die de politie hanteert komt bepaald niet overeen met de door ons gehanteerde indeling en definitie.

Geweldpleging buitenshuis zit 'verstoep' in de volgende categorieën: misdrijven tegen de openbare orde en gezag (bijv. voetbalgeweld) en misdrijven tegen leven en persoon, waaronder vallen: mishandeling (art. 300 t/m 306) en dood en lichamelijk letsel door schuld (art. 308). Op basis van de jaaroverzichten van de politie is niet na te gaan, welk deel van de door hen geregistreerde aantallen betrekking hebben op geweld, zoals we dat hierboven gedefinieerd hebben.

Toch kunnen politie-gegevens ons wel enig inzicht geven in de ontwikkeling van de agressieve criminaliteit in haar algemeen en in vergelijking met de ontwikkeling van het totaal aantal misdrijven. In tabel 1 (op de volgende bladzijde) staan de bij de politie bekend geworden agressieve misdrijven in absolute aantallen weergegeven.

TABEL 1 Agressieve misdrijven: absoluut aantal ter kennis van de politie gekomen delicten

	<u>1980</u>	<u>1981</u>	<u>1982</u>	<u>1983</u>	<u>1984</u>	<u>1985</u>	<u>1986</u>
<u>Agressieve misdrijven</u>	97906	106092	120885	117833	130641	135380	140069
waarvan:							
Tegen de openbare orde en gezag	6953	7664	8325	7966	8786	8630	7648
Tegen leven & persoon	18401	19683	20549	21051	22408	24053	24168
waarvan:							
. mishandeling	13409	14319	14919	15272	16194	17231	17128
. dood en lichamelijk letsel door schuld	147	160	161	184	208	127	131
Ruwheidsmisdrijven (=90% vernieling)	72552	78745	92011	88816	99447	102697	108253

Uit tabel 1 blijkt dat het grootste deel van de categorie 'agressieve misdrijven' bestaat uit vernielingen (ruwheidsmisdrijven). Slechts een relatief klein deel heeft betrekking op agressie tegen personen. Omdat absolute aantallen op zich nog niet zoveel zeggen, staan dezelfde gegevens in tabel 2, maar dan geïndexeerd op basis van de aantallen in 1980. Uit tabel 2 kan men afleiden dat het aantal ter kennis van de politie gekomen agressieve delicten weliswaar is gestegen, maar beduidend minder dan het totaal aantal delicten. Vergeleken met andere misdrijven, zoals bijv. vermogensdelicten (inbraak, diefstal) vertoont de gewelddadige criminaliteit een veel minder sterke stijging.

TABEL 2 Agressieve misdrijven: geïndexeerd op basis van de aantallen in 1980

	<u>1980</u>	<u>1981</u>	<u>1982</u>	<u>1983</u>	<u>1984</u>	<u>1985</u>	<u>1986</u>
<u>Agressieve misdrijven</u>	100	108	123	120	133	138	143
waarvan:							
Tegen de openbare orde en gezag	100	110	120	115	126	124	109
Tegen leven & persoon	100	107	112	114	121	131	131
waarvan:							
. mishandeling	100	107	111	114	121	128	128
. dood en lichamelijk letsel door schuld	100	109	110	125	141	86	89
<u>Inbraak</u>	100	125	146	163	195	201	235
<u>Totaal misdrijven</u>	100	116	134	144	160	162	163

Tenslotte staat in tabel 3 (volgende bladzijde) wat het procentuele aandeel is van de twee typen agressieve misdrijven tegen personen in het totaal aantal misdrijven. Hieruit blijkt overduidelijk, dat agressie tegen personen bijzonder weinig voorkomt, in elk geval in de politieregistratie.

TABEL 3 De drie typen agressieve misdrijven als percentage van het totaal aantal misdrijven (gemiddelde over 1980-1984)
als % van totaal

<u>Agressieve misdrijven</u>	12.2%
waarvan:	
Tegen de openbare orde en gezag	0.8%
Tegen leven en persoon	2.1%
waarvan:	
. mishandeling	1.5%
. dood en lichamelijk letsel door schuld	--
<u>Ruwheidsmisdrijven</u> (=90% vernieling)	9.3%
<u>Vermogensmisdrijven</u>	78.1%
Totaal aantal misdrijven	100%

Al met al blijkt dat agressieve criminaliteit *tegen personen* een uiterst beperkt deel uitmaakt van het totale aantal aan de politie gemelde misdrijven. Bovendien stijgen deze misdrijven beduidend minder snel in aantal dan bijvoorbeeld bij vermogensmisdrijven het geval is. Daarmee willen we niet zeggen dat geweld tegen personen een onbeduidend delict is. De emotionele gevolgen van een gewelddadig incident kunnen zeer ingrijpend en langdurig zijn. Niet voor niets is er de laatste jaren bij de politie en op beleidsniveau een groeiende aandacht voor de slachtoffers van mishandeling en andere vormen van geweld tegen personen.

Ook uit onderzoeken naar angstgevoelens in verband met criminaliteit blijkt, dat van geweldpleging tegen personen een enorm bedreigende invloed uitgaat: veel mensen zijn met name bang voor dit soort delicten, hoewel de statistische kans dat ze ooit zoiets mee zullen maken bepaald niet groot is.

Verder moet ook niet vergeten worden dat slechts een zeer klein deel van de werkelijk plaatsvindende geweld ter kennis van de politie komt. De werkelijke omvang van geweldpleging is naar schatting het 10- à 20-voudige van de aantallen die we in de tabellen 1 en 3 aantreffen.

Dat er in werkelijkheid heel wat meer voorvalt dan politiegegevens doen vermoeden, blijkt ook uit de slachtoffergegevens van het CBS. Jammergenoeg is er in de slachtofferenquêtes slechts één vraag opgenomen die enig licht werpt op de vormen van geweld waarin we geïnteresseerd zijn. Dat is een vraag over 'bedreiging buitenshuis'. De vraag is zo geformuleerd dat geen onderscheid gemaakt kan worden tussen bedreiging en een daadwerkelijke aanval.

---

*= De vraag luidt: "Bent u, afgezien van seksuele handtastelijkheden, wel eens op de één of andere wijze op straat, in een park of ergens anders buiten door iemand bedreigd of aangevallen?" (Slachtoffers van Misdrijven 1981, CBS, 1983).

In tabel 4 staat het percentage personen, dat de afgelopen jaren deze vraag bevestigend beantwoordde, vermeld. Om een indruk te krijgen van de omvang van bedreiging buiten in vergelijking met andere delicten zijn in tabel 4 ook de slachtoffer- percentages van inbraak en beschadiging van de auto opgenomen.

TABEL 4 Slachtofferpercentages bedreiging buiten, inbraak en beschadiging auto						
	1980	1981	1982	1983	1984	1986
bedreiging buiten	3.4	3.2	3.1	3.0	3.6	2.3
inbraak in woning	1.6	1.8	2.2	2.5	2.4	2.7
beschadiging auto	9.0	9.1	9.8	9.2	9.3	8.7

Omgerekend naar de gehele Nederlandse bevolking zou het in de jaren 1982-1984 gaan om gemiddeld per jaar zo'n 462.000 gevallen van bedreiging en mishandeling buitenshuis (aantal aangegeven gevallen van mishandeling in 1984: ruim 16.000).

Zoals gezegd is de enquêtevraag over bedreiging buiten zeer algemeen gesteld: zeer uiteenlopende vormen van fysiek en verbaal geweld passen binnen de omschrijving. Een indicatie van de ernst kunnen we krijgen uit de vragen over het letsel dat de slachtoffers door het misdrijf ondervonden. Hieruit blijkt dat de meeste slachtoffers geen letsel hebben opgelopen (gemiddeld ongeveer 80% over 1980-1984), 10% heeft licht letsel opgelopen (geen medische hulp nodig), bij 2 á 3% van de slachtoffers is één keer medische hulp verleend, voor ongeveer hetzelfde percentage was langerdurende medische hulp of een ziekenhuisopname nodig.

In de slachtofferenquêtes die het W.O.D.C.* in de jaren 1974-1979 hield, is wat uitgebreider gevraagd naar de achtergronden van de door slachtoffers gemelde bedreigingen op straat (van Dijk en Steinmetz, 1979). Hieruit bleek dat:

- 50% van de slachtoffers werd geconfronteerd met meerdere daders;
- in 67% van de gevallen de daders onbekenden waren;
- 64% van de gevallen plaatsvond na zonsondergang;
- in 20% van de gevallen gebruik werd gemaakt van een wapen;
- 8% het slachtoffer werd van straatroof (instrumenteel geweld);
- gemiddeld 25% van de slachtoffers letsel opliep, 5% had een arts nodig.

Kort iets over de tijden waarop de meeste geweldpleging buitenshuis plaatsvindt: in de (meer uithuizige) periode april - oktober vinden wat meer mishandelingen en bedreigingen buitenshuis plaats dan in de wintermaanden (Steinmetz en van Andel, 1984).

Voorts komt geweld buitenshuis vaker voor in weekenden en op feestdagen, met een piek tussen 10 uur 's avonds en half 3 's ochtends. Geweld tijdens werkdagen is meer gelijkmatig gespreid over de middag en avond (Buikhuisen e.a., 1972).

*= Wetenschappelijk Onderzoek en Documentatie Centrum van het Ministerie van Justitie.

Samengenomen ontstaat het volgende beeld van bedreiging buiten: mensen worden 's avonds op straat bedreigd of aangevallen door onbekende anderen, die soms in groepen opereren. Het gaat daarbij meestal om geweld-om-het-geweld, roof is geen belangrijk motief. De gevolgen van dergelijke confrontaties zijn in materiële zin meestal niet ernstig, ernstige mishandeling komt sporadisch voor. De lezer zij er echter wel aan herinnerd dat het hier 10 jaar oude gegevens betreft. Het is voorstelbaar dat het straatgeweld, onder invloed van met name de toegenomen harddrugsproblematiek (meer straatroof), vooral in de grote steden de laatste jaren een grimmiger gezicht heeft gekregen.

Slachtoffers

In tabel 5 is de groep slachtoffers van bedreiging buiten verder opgedeeld naar geslacht en leeftijd (bron: Slachtoffers van misdrijven 1984, CBS, 1986).

TABEL 5 Slachtoffers van bedreiging buitenshuis naar sexe en leeftijd (gemiddelden over 1980-1984)

	<u>slachtofferpercentage</u>
man	4.6%
vrouw	1.9%
15 - 19 jaar	6.6%
20 - 24 jaar	6.5%
25 - 29 jaar	4.2%
30 - 39 jaar	2.8%
40 - 49 jaar	2.1%
50 - 64 jaar	1.8%
65 ⁺ jaar	1.3%

Uit tabel 5 blijkt dat de slachtoffers van bedreiging buitenshuis vooral te vinden zijn onder mannen en dan met name jonge mannen. Op zich is dit niet verwonderlijk, aangezien juist deze groep zich over het algemeen het meest blootstelt aan riskante situaties: 's avonds op straat en dan met name in uitgaansgebieden.

Het is de vraag of deze jonge slachtoffers getypeerd kunnen worden als 'pure' (onschuldige) slachtoffers. Uit een onderzoek van Steinmetz en van Andel (1984)* blijkt dat jongere (mannelijke) slachtoffers vaak zelf de vechtpartij hebben uitgelokt door de dader(s) verbaal of fysiek te provoceren. Ook Schilt e.a. (1972) vonden in een onderzoek naar geweldpleging in Limburg, dat in een derde van de gevallen het slachtoffer op z'n minst 'een dubieuze rol' had gespeeld (provocatie). Daders en slachtoffers zijn in deze categorie dus vaak moeilijk te onderscheiden.

*= Dit onderzoek is gebaseerd op een klein, niet representatief aantal mishandelingsgevallen.

Tot nu toe wijken de CBS-resultaten niet af van het stereotype beeld van straatgeweld als kloppartijen tussen (groepen) mannelijke jongeren. Meestal worden dergelijke groepen getypeerd als laag opgeleid, werkloos, verveeld en/of (sub)crimineel.

Een CBS-gegeven dat niet in dit stereotype beeld past, is dat de kans op slachtofferschap toeneemt met het opleidingsniveau van het slachtoffer. Dat geldt ook voor jongeren, terwijl bij hen 'daderschap' en 'slachtofferschap' moeilijk te onderscheiden zijn. Toch wordt over het algemeen aangenomen dat met de toename van het opleidingsniveau de neiging om de handen te laten wapperen afneemt. Er is in Nederland nog te weinig bekend over de achtergronden van daders van straatgeweld om deze tegenstrijdigheid in de gegevens te kunnen verklaren.

Daders

Hier en daar is al wat gezegd over de daders van geweld buitenshuis. Kort samengevat komt uit de diverse onderzoeken het volgende beeld van de daders naar voren:

- . daders zijn vrijwel altijd mannen;
- . hun leeftijd ligt meestal tussen de 15 en 25 jaar;
- . naar wordt aangenomen* betreft het vooral jongeren uit lagere sociale klassen, met een laag opleidingsniveau;
- . geweld buitenshuis wordt, zeker in vergelijking met andere vormen van geweld, relatief vaak in groepsverband 'beoefend'.

Deze opsomming van globale kenmerken van daders zegt nog niets over het waarom van de geweldpleging: welke motieven hebben de daders? Deze motieven zijn onlosmakelijk verbonden met de relatie tussen de dader en het slachtoffer. Deze relatie blijkt ook van grote invloed op de plaatsen en tijden waar het geweld plaatsvindt, het type slachtoffer en de ernst van het letsel. Uitgaande van de dader-slachtoffer relatie kan men een driedeling aanbrengen in geweldsvormen.

- 1 Geweld binnen vrij intieme relaties: (ex)partners, ouder-kind en familierelaties. Deze vorm van geweld vindt vrijwel uitsluitend binnenshuis plaats en is hier dus niet relevant.
- 2 Gewelddadige confrontaties tussen kennissen, vrienden en burens. Deze vinden ongeveer evenveel binnenshuis als daar buiten plaats. De aanleiding is meestal een conflict over geld of belediging van de dader door het slachtoffer. De betrokkenen zijn voor het overgrote deel wat oudere (ouder dan 25 jaar) mannen.
- 3 Geweldpleging tegen onbekenden of zeer vaag bekenden. Dit vindt vrijwel uitsluitend plaats in openbare ruimtes (straten, parken) en met name in en rond horeca-gelegenheden. Bij geweld tussen onbekenden kan men een onderscheid maken tussen gemotiveerd geweld en volkomen willekeurig geweld. Geweld tegen onbekenden is 'gemotiveerd' als de dader een aanleiding had om geweld te gebruiken.

---

*= Voor zover ons bekend is er in Nederland nog geen systematisch onderzoek verricht naar het verband tussen daderschap van geweld buitenshuis en opleidingsniveau/sociale klasse.

Deze aanleiding kan instrumenteel zijn (beroving) of meer persoonlijk (verbale of fysieke provocatie door het slachtoffer). Het Limburgse onderzoek (Buikhuisen e.a., 1972) wees uit dat in slechts een kwart van de gevallen van mishandeling (binnens- en buitens- huis) sprake is van ongemotiveerd, volkomen willekeurig geweld. Voorts bleek dat 80% van de daders van dergelijk willekeurig geweld jonger dan 25 jaar was. Ongemotiveerd geweld vindt vrijwel uitsluitend op straat plaats en is gericht op onbekenden.

Het grootste deel (driekwart) van het geweld tegen onbekenden blijkt echter wel degelijk gebaseerd op instrumentele en/of relationele motieven.

Samenvattend: aan het overgrote deel van de geweldpleging buitenshuis liggen instrumentele of relationele motieven ten grondslag, die niet of nauwelijks een relatie hebben met de gebouwde omgeving. 'Gelegenheidsgeweld', in de zin van willekeurig geweld jegens onbekenden, komt relatief weinig voor en concentreert zich waarschijnlijk rond horeca-gelegenheden (met name in weekends). De vooruitzichten om via de inrichting van de onbebouwde ruimte en/of de gebouwde omgeving iets aan preventie van geweld te kunnen doen, zijn daarom bepaald niet florissant.

Plaatsen waar geweld buitenshuis plaatsvindt

Hier en daar is al het een en ander gezegd over de pleegplaatsen van geweld buitenshuis. Hieronder zetten we kort nog even een aantal zaken op een rijtje. Bij de beschrijving van de ruimtelijke spreiding van vandalisme en inbraak maakten we steeds een onderscheid in drie schaalniveau's: de spreiding over het land, de spreiding binnen een stad of gemeente en de specifieke kenmerken van plekken waar de delicten gepleegd worden. Bij dit delictplaatje hebben we de twee laagste niveau's samengevoegd: plekkenmerken die samenhangen met geweldpleging hebben namelijk te maken met hoger-niveau kenmerken zoals de functie van een bepaald stadsdeel.

De spreiding van geweld buitenshuis over het land

In tabel 6 staan de slachtofferpercentages uit de CBS-enquêtes per provincie vermeld.

TABEL 6 Verdeling van slachtoffers over de provincies: bedreiging
(Gemiddelde percentages 1981 - 1984)

	Frl	Grn	Drt	Ovl	Gld	Utr	N-H	Z-H	Zld	N-Br	Lmb	Land
buitenshuis	2.4	3.5	1.7	2.7	2.2	4.2	4.1	3.9	2.6	2.4	3.2	3.2

Gebruikte afkortingen: Frl = Friesland, Grn = Groningen, Drt = Drenthe,
Ovl = Overijssel, Gld = Gelderland, Utr = Utrecht, N-H = Noord-Holland,
Z-H = Zuid-Holland, Zld = Zeeland, N-Br = Noord-Brabant, Lmb = Limburg,
Land = landelijk gemiddelde.

Net zoals we bij vandalisme en inbraak zagen, zijn in Utrecht, Noord- en Zuid-Holland ook wat bedreiging buitenshuis betreft, de topprovincies.

TABEL 7 Verdeling van slachtofferkansen over gemeentes, ingedeeld naar urbanisatiegraad
(Gemiddelde percentages 1981 - 1984)

	A1-A4	B1-B2	B3	C1-C2	C3-C4	C5	Landel. gemidd.
.Bedreiging buitenshuis	2.2	2.4	3.1	2.7	3.2	4.7	3.2

(Gemiddelde percentages 1981 - 1984)

	Amsterdam	Rotterdam	Den Haag	Utrecht	Landel. gemidd.
.Bedreiging buitenshuis	5.4	5.0	5.5	4.9	3.2

Geweld buitenshuis neemt, net als vrijwel alle andere delicten, toe met de urbanisatiegraad van de woonplaats. In de grote steden (met meer dan 100.000 inwoners) komt bedreiging buiten beduidend vaker voor dan in de middelgrote en kleine steden en gemeentes.

Overigens is er mogelijk sprake van een toename van geweldpleging buitenshuis in plattelandsgemeentes (de eerste twee categorieën): cijfers over de komende jaren zullen moeten uitwijzen of deze trend zich voortzet.

* = Indeling urbanisatiegraad van het CBS: A1-A4 = plattelandsgemeenten,
B1-B2 = verstedelijkte plattelandsgemeenten, B3 = forensengemeenten,
C1-C2 = plattelandsstadjes en kleine steden (minder dan 30.000 inwoners),
C3-C4 = middelgrote steden (30.000-100.000 inwoners), C5 = grote steden (meer dan 100.000 inwoners).

Spreiding van geweld buitenshuis over de stad/gemeente

Jammergenoeg is niet bekend hoe binnen steden de bedreigingen over de stad gespreid zijn (gevaarlijke plekken, wijken). Een dergelijk spreidingsonderzoek is in de praktijk ook moeilijk uit te voeren, vooral als men zich wil baseren op politie-gegevens. Het aantal aangiftes van geweldpleging buitenshuis is dermate laag, dat er meestal geen duidelijk ruimtelijk patroon te bespeuren zal zijn. In het VROM-onderzoek heeft men middels slachtofferenquêtes wel gepoogd meer gegevens over geweldpleging en bedreiging buitenshuis te achterhalen. Ook hier bleef het aantal meldingen te klein, om gefundeerde uitspraken over de ruimtelijke spreiding van dit delict te kunnen doen.

Het CBS heeft in de slachtofferenquêtes van 1980 t/m 1982 wel gegevens verzameld over het type pleegplaatsen van bedreiging buitenshuis. In tabel 8 ziet u een overzicht van deze plekken en het percentage bedreigingen dat daar plaatsvond. Per plek zijn deze percentages weer onderverdeeld in 'binnen' (in een overdekte ruimte) en 'buiten' (onoverdekt). De cijfers in tabel 8 zijn gewogen gemiddeldes van de cijfers van 1980, 1981 en 1982.

TABEL 8 Pleegplaatsen van bedreiging: CBS 1980 - 1982			
PLEKKEN*	% bedrei- gingen	waarvan:	
		binnen	buiten
in de privé-sfeer	10%	82%	18%
op straat in de buurt	10%	6%**	94%
op straat buiten de buurt	11%	4%**	96%
in de recreatieve sfeer	32%	76%**	34%
in/bij winkels	3%	44%	56%
in/bij openbaar vervoer	6%	14%	86%
in parken e.a. openbaar groen	7%	7%**	93%
bij werk/school	8%	60%**	40%
bij overige openbare gebouwen	3%	53%	47%
onbekend/weet niet	9%		
totaal	100%	45%	55%

*= Indeling plekken: privé-sfeer= in/bij eigen woning, woning familie, vakantiehuis; recreatieve sfeer= in/bij bioscopen/theaters, horecagelegenheden en sportaccomodaties; openbaar vervoer= in/bij haltes/stations, bussen/trams/treinen.

**= Deze plekken zijn per definitie buiten, de respondenten hebben waarschijnlijk de vraag niet goed begrepen.

Uit tabel 8 blijkt duidelijk dat de meeste (aan het CBS gerapporteerd) bedreigingen plaatsvinden in de recreatieve sfeer (en met name in/bij café's) en op straat, waarbij de eigen buurt niet noemenswaard veiliger is dan de rest van de stad.

Kijkend naar de verdeling binnen/buiten valt op dat ruim driekwart van de bedreigingen in de recreatieve sfeer zich binnen afspeelt, hoogstwaarschijnlijk vaak in de aanwezigheid van omstanders.

Hieruit valt af te leiden dat sociale controle blijkbaar niet 'werkt' in uitgaansgebieden.

Parken en andere groengebieden blijken veiliger dan men zou denken.

Hierbij kan echter een rol spelen dat veel mensen, met name vrouwen, dergelijke groengebieden mijden. Daar waar minder mensen zijn, vallen ook minder slachtoffers. Over het geheel genomen speelt ruim de helft van de gerapporteerde bedreigingen zich in de open lucht af.

Ideeën voor verder onderzoek

In Nederland is, zoals uit het voorgaande bleek, nog weinig onderzoek gedaan voor de omvang, daders, motieven en pleegplaatsen van geweldpleging buitenshuis. De onderzoeken die er zijn, zijn gebaseerd op een beperkt aantal daders en/of slachtoffers en zijn dus niet te generaliseren naar de totale Nederlandse situatie. In de eerste plaats is het dus nodig, dat er algemeen inventariserend onderzoek naar geweldpleging buitenshuis wordt gedaan.

Naast de politieregistratie zal men gebruik kunnen maken van diverse 'alternatieve registraties' die in elk geval een deel van de geweldpleging buitenshuis boven water halen*. Hoewel ook deze alternatieve registraties geen generaliseerbare gegevens opleveren, kunnen zij wel inzicht bieden in de achtergronden van deze vormen van geweldpleging (daders, motieven, pleegplaatsen).

Een vorm van geweldpleging buitenshuis, die hier niet aan de orde is geweest, maar die zeker nader onderzoek verdient is instrumenteel geweld: straatroof met gebruik van fysiek geweld of dreiging daarmee. Dit -min of meer geplande- delict lijkt gevoeliger voor de gelegenheid, dan de meeste andere vormen van geweldpleging buitenshuis. Het is dus ook (mogelijkerwijs) een delict dat te beïnvloeden is met behulp van ruimtelijke maatregelen. Over de ruimtelijke spreiding en andere ruimtelijke kenmerken van straatroof is -in Nederland- echter nog weinig bekend.

De tweede vorm van geweldpleging buitenshuis, die -in elk geval deels- wordt 'gemaakt' door de gelegenheid is het 'uitgaansgeweld'. Onzes inziens is deze vorm van geweld moeilijk te beïnvloeden qua omvang, zij is echter wel 'ruimtelijk te ordenen' (zie ook de volgende paragraaf over preventie).

Welke effecten de concentratie versus spreiding van horeca-gelegenheden heeft op de omvang en ruimtelijke spreiding van uitgaansgeweld, kan nagegaan worden in bestaande (stedelijke) situaties. Men zou verschillende bestaande situaties (steden) met elkaar kunnen vergelijken.

---

*= Zo bestaan er plaatselijke en landelijke registratiepunten voor ondermeer geweld tegen homofiele mannen (In Amsterdam: 'Op je flikker gehad') en geweld tegen niet-blanke mensen.

Planologische en bouwkundige maatregelen

Het zal de lezer niet verbazen dat we geen hoge pet op hebben van de mogelijkheden om geweldpleging buitenshuis te voorkomen via de inrichting van de ruimtelijke omgeving. Het grootste deel van de geweldpleging is het resultaat van conflictueuze relaties tussen dader(s) en slachtoffer(s) en heeft dus geen relatie tot de gebouwde omgeving. Een kleine uitzondering is wellicht de burenruzie: het is voorstelbaar dat het woongenot (gehoorigheid, privacy) een rol speelt in het ontstaan van dergelijke ruzies.

Ongemotiveerd of 'gelegenheids-geweld' jegens onbekenden speelt zich grotendeels af op straat en in/bij café's, discotheken en dergelijke. Het betreft hier voornamelijk (groepen) jongeren die, met een borrel op, met elkaar op de vuist gaan. Hoewel dit geweld vrij tijds- en plaatsspecifiek is, is het misleidend om daarom deze plaatsen (uitgaansbuurten) aan te wijzen als (mede)veroorzakers van straat-geweld. Voorzover jongeren gewelddadige confrontaties met elkaar opzoeken valt er weinig te voorkomen.

Van het verbeteren van informele sociale controle in en rond uitgaansgelegenheden hoeven we niet veel heil te verwachten. Dit heeft met een aantal factoren te maken:

- . plekken waar dit soort geweld zich afspeelt zijn, door hun openbare karakter, een soort niemandsland waarvoor niemand zich verantwoordelijk voelt;
- . juist bij straat- en cafégeweld is het vaak uiterst moeilijk te bepalen wie dader en wie slachtoffer is, de onduidelijkheid van de situatie plus het gevaar voor lijf en leden zal de meeste omstanders er van weerhouden in te grijpen;
- . gewelddadige confrontaties tussen (groepen) jongeren behoren tot de 'cultuur' van bepaalde groepen jongeren, deze jongeren lijken vrij ongevoelig voor de zichtbaarheid van het delict. Sterker nog: wél gezien worden (door vrienden, meisjes) is voor hen van belang. In uitgaanssferen lijkt alleen de controle door (semi-)officiële toezichthouders als barkeepers, portiers en politie mogelijk enig preventief effect te sorteren.

Al met al lijken de mogelijkheden om uitgaansgeweld terug te dringen bijzonder beperkt. Wat echter wel overwogen kan worden, is het nemen van maatregelen zodat uitgaansgeweld zich beperkt tot bepaalde specifieke plaatsen in de stad of gemeente.

Het geweld zal dan in omvang (aantal delicten) wellicht niet afnemen, men beperkt echter wel het gebied dat als 'gevaarlijk terrein' ervaren wordt door de bewoners van een stad/gemeente. De meest voor de hand liggende strategie zou dan zijn om uitgaansgelegenheden die veel door jongeren bezocht worden (discotheken, café's, maar ook bijv. gokhallen, coffeeshops en dergelijke) zoveel mogelijk te concentreren in één gebied.

Concentratie van jongerenvoorzieningen heeft de volgende voordelen:

- . Straat-geweld blijft beperkt tot deze gebieden en waaiert niet uit over andere delen van de stad (bijv. woonbuurten).
- . De mogelijkheden tot gerichte surveillance door politie worden vergroot: straatgeweld wordt beter controleer- en beheersbaar.

- . Men creëert duidelijkheid voor burgers: een duidelijk onderscheid tussen (potentieel) 'gevaarlijk terrein' en 'veilig terrein'. Mensen die erg bang zijn om aangevallen of bedreigd te worden, kunnen deze gebieden dan mijden.

Wil men de concentratie van uitgaansvoorzieningen in een bepaald gebied goed realiseren, dan moet aan een aantal aanvullende voorwaarden voldaan worden.

Ten eerste moeten er duidelijke fysieke en/of symbolische (perceptuele) barrières zijn tussen uitgaansgebied en gebieden met andere functies. De fysieke barrières kunnen uitwaaiëring van jongeren over aangrenzende (woon)gebieden tegengaan. Het gaat dan niet om hekken, maar bijvoorbeeld om slootjes, grachten en dergelijke.

Ten tweede moet er veel aandacht besteed worden aan aan- en afvoerroutes, met name op de grenzen van het gebied. Juist de overgangen tussen uitgaansgebied en andere gebieden kunnen uitermate onveilig zijn, zo blijkt althans uit buitenlands onderzoek. Een mogelijke oplossing is bijv.:

- . een beperkt aantal routes, die goed verlicht en voor gemengd gebruik zijn (auto's, wandelaars en fietsers). Door gemengd gebruik van een beperkt aantal routes zorgt men ervoor dat deze routes maximaal druk zijn op uiteenlopende uren van de dag en nacht;
- . zorgen voor goed en regelmatig openbaar vervoer met een aantal centrale en goed in het zicht gelegen opstappunten in het gebied en met een aangepaste dienstregeling 's avonds en in de weekenden. In het weekend liefst een regelmatig rijdende nachtbus. Passanten hoeven dan geen grote afstand door het uitgaansgebied te voet af te leggen, zodat zoveel mogelijk wordt voorkomen dat zij het slachtoffer worden van (groepen) vechtlustige jongeren. Hetzelfde geldt voor de (potentiële) daders: door te zorgen voor een goede afvoer van daders, met name rond en na sluiting van de café's, voorkomt men dat daders uitwaaiëren over en/of rond blijven hangen in het uitgaansgebied.

Zoals gezegd moet het effect van deze maatregelen niet zozeer gezocht worden in het terugdringen van het aantal geweldplegingen buitenshuis, maar meer in het vergroten van de hoeveelheid 'veilig gebied' binnen een bepaalde stad of gemeente.

Gezien het geringe verwachte effect lijkt het niet aan te raden om in een bestaande situatie zeer ingrijpende (en dure) maatregelen te treffen om tot een concentratie van voorzieningen te komen. Bestaat een dergelijke concentratie al, dan kan eventueel wel het nemen van aanvullende maatregelen (barrières, aan- en afvoerroutes) overwogen worden, ter verhoging van de veiligheid van de onschuldige passant.

Samenvattend kan men stellen dat men via ruimtelijke ordening weinig kan voorkomen, maar wel bepaalde situaties kan consolideren, door uitgaansfuncties te beperken tot een bepaald gebied. In dit kader verwijzen wij de lezer ook naar onze opmerkingen hieromtrent in de eerste tussenrapportage over stedelijk beheer en de leefmilieu-verordening en naar de eindrapportage van de Commissie Roethof (pag. 29).

4 SEXUEEL GEWELD

Omschrijving

Sexueel geweld heeft de laatste jaren terecht veel aandacht gekregen. Terecht, omdat het onderwerp jarenlang door een taboesfeer omgeven was -en nog is- waardoor allerlei excessen buiten het gezichtsveld konden blijven. Deze zelfde taboesfeer heeft er ook voor gezorgd dat onze feitelijke kennis over de verschillende aspecten van sexueel geweld uiterst beperkt is. Sterker nog dan bij andere delicten geldt hier dat een zeer beperkt deel van de gevallen van sexuele geweldpleging ter kennis van de politie komt. Bovendien is het begrip sexueel geweld minder eenduidig en vastomlijnd dan een begrip als inbraak of diefstal. De discussie over de vraag welke handelingen onder het begrip sexueel geweld moeten vallen is ook in de wetgevingssfeer (herziening zedelijkheids wetgeving) nog in volle gang. Voordat we ingaan op de feiten over sexueel geweld in Nederland moeten we daarom eerst bepalen wat wij bedoelen met sexueel geweld.

Het begrip sexueel geweld is voortgekomen uit de vrouwenbeweging. Het begrip is breder dan de sexuele delicten zoals die in het Wetboek van Strafrecht geformuleerd zijn.*

Ook niet juridisch gedefinieerde begrippen als 'ongewenste sexuele intimiteiten' vallen onder het begrip sexueel geweld.

Verder volgen wij de indeling die Vorrink (1982) heeft voorgesteld. Vorrink onderscheidt de volgende vormen van sexueel geweld:

- 1 *Verkrachting*: het afdwingen van geslachtsgemeenschap of vergelijkbare sexuele handelingen, met behulp van fysieke middelen (geweld, bedreiging) en/of psychologische middelen (intimidatie, chantage).
- 2 *Aanranding*: iemand dwingen tot het plegen of dulden van andere (dan de bij (1) genoemde) sexuele handelingen.
- 3 *Ongewenste intimiteiten*: opdringerige sexuele voorstellen door middel van brieven, telefonische of mondelinge opmerkingen.
- 4 *Exhibitionisme*: het ongewenst tonen van de geslachtsdelen.
- 5 *Het dwingen tot het plegen of dulden van sexuele handelingen met of van derden*: bijvoorbeeld gedwongen prostitutie.
- 6 *Sexuele kindermishandeling*: alle bovengenoemde handelingen met kinderen van 16 jaar en jonger.

In de rest van dit verhaal zullen we waar mogelijk sexueel geweld bespreken in termen van deze indeling. Dit is niet altijd mogelijk daar andere auteurs of onderzoekers vaak ietwat andere begrippen hanteren. De laatste twee categorieën van sexueel geweld laten we buiten beschouwing.

---

*= Te weten: art. 329 (exhibitionisme), art. 242 (verkrachting), art. 246 (aanranding), art. 243 t/m 245 (verleiding) en art. 249 (ontucht door leraren, ouders e.d.).

Er is de laatste jaren nogal wat kritiek geweest op de strafrechtelijke formulering van aanranding en verkrachting. Loef (1985) geeft een goede samenvatting van deze kritiek. De Adviescommissie Zedelijkheidswetgeving is in haar voorstellen grotendeels tegemoet gekomen aan deze kritiek.

Omvang

Zoals gezegd is het uiterst moeilijk een reëel beeld te krijgen van de omvang van verschillende vormen van seksueel geweld. Dit is deels te wijten aan de zeer lage aangifte percentages en deels aan de bestaande onduidelijkheid en stereotypen over wat seksueel geweld eigenlijk is.

Politie- en slachtoffergegevens geven een uiterst beperkt beeld van de feitelijke seksuele geweldpleging. Een beeld dat bovendien vertekend is: seksueel geweld binnenshuis met bekende daders (partner, familie, kennis) wordt zeer weinig gerapporteerd, terwijl de meer stereotype vormen van seksueel geweld (aanranding/verkrachting door onbekenden buitenshuis) relatief vaak aangegeven worden.

Schattingen over het aangiftepercentage van seksuele misdrijven lopen uiteen van 1% (Ensink en Albach, 1983) tot zo'n 10%. De diverse auteurs zijn het er wel over eens dat seksuele misdrijven de misdrijven zijn met het hoogste 'dark number' (= percentage niet-aangegeven delicten).

Ook de slachtoffergegevens van het CBS brengen lang niet alles boven water. Zeker als het gaat om confrontaties met bekenden en/of om zeer ingrijpende incidenten, zullen respondenten vaak niet het achterste van hun tong laten zien.

Toch zullen we moeten terugvallen op de gegevens van politie en CBS.

In tabel 1 staan de bij de politie bekend geworden seksuele misdrijven in absolute aantallen weergegeven. Bovendien staat onderaan vermeld hoe groot het procentuele aandeel van seksuele misdrijven in het totaal aantal geregistreerde misdrijven was.

TABEL 1 Seksuele misdrijven: absoluut aantal ter kennis van de politie gekomen delicten							
	<u>1980</u>	<u>1981</u>	<u>1982</u>	<u>1983</u>	<u>1984</u>	<u>1985</u>	<u>1986</u>
<u>Seksuele misdrijven</u>	8096	8003	8624	8076	8950	9331	8718
waarvan:							
. verkrachting	788	858	1052	1060	1035	1201	1201
. aanranding	1755	1809	2041	1897	2004	2057	1895
. exhibitionisme	4158	4123	4415	4010	4559	4533	4140
als % van totaal aantal misdrijven	1.2%	1.0%	0.9%	0.8%	0.8%	0.9%	0.9%

Uit tabel 1 komt naar voren dat seksuele misdrijven een uiterst klein deel uitmaken van het totaal aantal misdrijven: circa 1% van de aan de politie bekend geworden delicten heeft betrekking op seksueel geweld. Ongeveer de helft van de aangegeven misdrijven heeft betrekking op exhibitionisme, ruim 20% op aanranding en zo'n 10% op verkrachting.

In tabel 2 zijn de absolute aantallen uit tabel 1 geïndexeerd, waarbij de aantallen van 1980 op 100 gesteld zijn.

TABEL 2 Sexuele misdrijven: geïndexeerd op basis van de aantallen in 1980							
	<u>1980</u>	<u>1981</u>	<u>1982</u>	<u>1983</u>	<u>1984</u>	<u>1985</u>	<u>1986</u>
<u>Sexuele misdrijven</u>	100	99	107	100	111	115	108
waarvan:							
. verkrachting	100	109	133	135	131	152	152
. aanranding	100	103	116	108	114	117	108
. exhibitionisme	100	99	106	96	110	109	100
<u>Totaal misdrijven</u>	100	116	134	144	160	162	163

Uit tabel 2 blijkt dat het aantal sexuele misdrijven in de periode 1980-1985 met zo'n 15% is toegenomen*. Een geringe stijging in vergelijking met de toename van het totaal aantal misdrijven in deze periode. Opvallend is, dat het meest ernstige delict -verkrachting- een relatief forse stijging te zien geeft. Men mag uit deze gegevens echter niet zonder meer concluderen dat het *feitelijk* aantal verkrachtingen ook is toegenomen. Het is even goed mogelijk dat het aangiftegedrag van het publiek en/of het registratiegedrag van de politie zijn veranderd.

In de jaarlijkse slachtoffer-enquête van het CBS zijn drie vragen opgenomen die betrekking hebben op seksueel geweld, namelijk de vragen naar handtastelijkheden met seksuele bedoelingen binnen en buiten en naar exhibitionisme. In tabel 3 staat welk percentage van de respondenten in de afgelopen jaren slachtoffer is geworden van handtastelijkheden en/of exhibitionisme. Ter vergelijking zijn de slachtofferpercentages van bedreiging buitenshuis ook in de tabel opgenomen.

TABEL 3 Slachtofferpercentages handtastelijkheden binnen en buiten en exhibitionisme						
	<u>1980</u>	<u>1981</u>	<u>1982</u>	<u>1983</u>	<u>1984</u>	<u>1986</u>
handtastel. binnen	0.9	1.1	1.5	1.1	1.9	1.7
handtastel. buiten	1.0	0.9	0.8	0.8	1.1	0.7
exhibitionisme	1.3	1.6	1.7	1.9	1.8	1.7
bedreiging buiten	3.4	3.2	3.1	3.0	3.6	2.3

*= De afname in 1986 hangt mogelijk samen met het feit dat de CBS-cijfers voor 1986 alleen betrekking hebben op het aantal opgemaakte processen-verbaal. In de voorgaande jaren heeft men alle feiten geteld die ter kennis van de politie waren gekomen, dus ook meldingen waarvan geen proces-verbaal is opgemaakt.

Slechts 4% van de slachtoffers liep (meestal licht) letsel op. Bovendien bleek het overgrote deel van de voorvallen (gemiddeld 80%) betrekking te hebben op onbekende daders, de pleegplaats was in 60 tot 70% van de gevallen buitenshuis (straat, park, openbaar vervoer). Ook door deze, meer uitgebreide, CBS-enquête worden dus vooral relatief onschuldige voorvallen in de openbare sfeer met onbekende daders boven water gehaald.

Samenvattend

Onze huidige kennis over de omvang en ernst van verschillende vormen van seksueel geweld is uiterst beperkt. Politiegegevens leveren het stereotype beeld op van de onbekende aanvaller die de jonge vrouw op straat en in parken overvalt. Slachtofferenquêtes inventariseren vooral de relatief onschuldige voorvallen met onbekenden of kennissen in café's of thuis. Sinds kort zijn er aanwijzingen dat het seksueel geweld binnen meer intieme relaties (partners, gezin, familie) veel 'normaler' is dan men lange tijd aannam. Het tekort aan kennis over seksueel geweld binnen intiemere relaties is in het kader van dit delictplaatje niet halsbrekend: alleen de meer stereotype vormen van seksueel geweld (onbekende daders, in de openbare sfeer) zijn mogelijk preventabel via de vormgeving en inrichting van de onbebouwde ruimte en de gebouwde omgeving.

Slachtoffers en daders

Slachtofferschap van sexuele incidenten is bepaald niet gelijkmatig gespreid over alle bevolkingsgroepen: dat is duidelijk te zien in tabel 5. De cijfers in tabel 5 zijn gewogen gemiddeldes van de cijfers over de jaren 1980-1984 (CBS slachtofferenquêtes).

TABEL 5 Slachtoffers van handtastelijkheden en exhibitionisme naar sexe en leeftijd (gemidd. 1980-1984)			
	<u>slachtofferpercentages</u>		
	handtastel. <u>binnen</u>	handtastel. <u>buiten</u>	<u>exhibitionisme</u>
man	0.4	0.3	0.5
vrouw	2.1	1.5	2.8
15 - 19 jaar	3.5	6.7	3.7
20 - 24 jaar	3.3	6.5	3.0
25 - 29 jaar	1.9	4.1	1.8
30 - 39 jaar	1.0	2.8	1.5
40 - 49 jaar	0.6	2.1	1.3
50 - 64 jaar	0.2	1.9	0.8
65+ jaar	0.1	1.4	0.4

Uit de tabel valt af te lezen dat ook mannen soms slachtoffer worden, maar beduidend minder vaak dan vrouwen.

De slachtoffers van alle drie vormen van sexueel geweld zijn zeer sterk geconcentreerd in de jongere groepen (15 - 30 jaar). Bovendien blijkt uit de CBS-gegevens dat hoger opgeleiden een beduidend hogere slachtofferkans hebben. Dit laatste heeft mogelijk meer te maken met een verschil in tolerantie ten aanzien van ongewenste sexuele initiatieven, dan met een verschil in feitelijk slachtofferschap.

Een drietal onderzoeken naar de achtergronden van aangegeven aanrandingen en verkrachtingen in een drietal grote steden geeft ons wat meer inzicht in de kenmerken van daders en slachtoffers*. De gegevens over daders en slachtoffers, pleegplaatsen en pleegtijden vertonen vrij grote overeenstemming over de steden en kunnen aldus worden samengevat:

- . Daders zijn mannen.
- . De gemiddelde leeftijd van de daders ligt rond de 25 à 30 jaar, aanranders zijn wat jonger dan verkrachters.
- . De gemiddelde leeftijd van de slachtoffers ligt lager: tussen de 15 en 25 jaar met een piek rond de 18 à 20 jaar. Onder de slachtoffers bevindt zich echter ook een redelijk grote groep oudere vrouwen.
- . Bij *aanranding* gaat het vrijwel altijd om onbekende daders (nl. 95 % van de gevallen). Bij *verkrachting* is de daders vaker een bekende: in 40% van de gevallen gaat het om een (ex-)partner, kennis of autoriteit.

*= Het betreft onderzoek in de volgende steden: Amsterdam (Loef, 1985), Groningen (Metz en Rijpkema, 1979) en Leiden (Cozijn, 1979).

- . In Amsterdam en Groningen was er in 20% van de gevallen meer dan één dader (in Leiden: 6%).
- . Met name bij *verkrachting* vindt men een duidelijke relatie met tijden: verkrachting komt beduidend vaker voor in de zomer en het weekend en het overgrote deel van de verkrachtingen vindt 's avonds en 's nachts plaats. *Aanrandingen* zijn meer gelijkelijk over tijden van het jaar, de week en de dag gespreid.
- . Aanrandingen vinden vaker plaats in de openlucht (straat, parken), verkrachtingen vaker in besloten ruimtes. Op de exacte pleegplaatsen komen we later nog terug.

Samenvattend komt uit de diverse onderzoeken het volgende beeld naar voren.

Jonge vrouwen worden meestal aangerand door één of meer jonge mannen in straten of parken. Dit kan hen in feite op elke dag van de week en elk uur van de dag overkomen.

Verkrachtingen vinden vaker plaats in besloten ruimtes (huizen, auto's), met name 's avonds en 's nachts en in weekenden. De dader is vaker (dan bij aanranding) een wat oudere bekende van het slachtoffer.

Maar, nogmaals: deze politiegegevens zeggen waarschijnlijk even veel over het aangiftegedrag van het publiek en over het registratie- en opsporingsbeleid van de politie als over het feitelijk plaatsvindende seksuele geweld.

Plaatsen waar seksueel geweld gepleegd wordt

De ruimtelijke spreiding van seksueel geweld wordt hieronder besproken in termen van de spreiding over het land en de kenmerken van die gebieden/plekken, waar seksueel geweld met name voorkomt. Net zoals bij geweldpleging wordt het laagste ruimtelijke niveau (kenmerken van individuele woningblokken, gebouwen, etc.) tesamen met het niveau van de stad behandeld.

We richten ons hier op die vormen van seksueel geweld die mogelijk een relatie hebben met de onbebouwde ruimte en de gebouwde omgeving, in concreto: seksueel geweld met onbekende dader(s), dat zich -in elk geval deels- buiten de woning voltrekt.

De spreiding van seksueel geweld over het land

De spreiding van slachtofferschap van handtastelijkheden buitenshuis en van exhibitionisme (CBS slachtofferenquêtes) over de provincies geeft geen duidelijke concentraties in bepaalde provincies te zien*. De drie provincies die bij de overige besproken delicten altijd hoog scoorden (Utrecht, Zuid- en Noord-Holland) vertonen in dit geval geen duidelijk hogere slachtofferpercentages. Met andere woorden: handtastelijkheden en exhibitionisme komen overal in Nederland ongeveer even veel (of weinig: de slachtofferpercentages zijn relatief laag) voor.

---

*= De bijbehorende tabel is daarom dit keer weggelaten.

De relatie tussen slachtofferschap en urbanisatiegraad is wel aanwezig: zoals uit tabel 6 af te lezen valt, concentreren handtaste- lijkheden buitenshuis zich met name in de middelgrote en grote steden. Exhibitionisme komt relatief veel voor in grote steden en in forensengemeenten.

TABEL 6 Verdeling van slachtofferkansen over gemeentes, ingedeeld naar urbanisatiegraad*

(Gemiddelde percentages 1981 - 1984)							Landel. gemidd.
	A1-A4	B1-B2	B3	C1-C2	C3-C4	C5	
.Handtastel. buitenshuis	0.3	0.3	0.8	0.8	1.7	1.6	0.9
.Exhibition.	0.7	1.4	1.9	1.1	1.7	2.7	1.8
	Amsterdam	Rotterdam	Den Haag	Utrecht	Landel. gemidd.		
.Handtastel. buitenshuis	2.2	1.7	1.8	1.8	0.9		
.Exhibition.	3.5	2.5	3.1	3.2	1.8		

De spreiding van seksueel geweld binnen de stad/gemeente**

Zo langzamerhand is er vrij veel bekend over het type plaatsen waarop seksueel geweld plaatsvindt. Men dient daarbij een onderscheid aan te brengen tussen verschillende typen van seksueel geweld. Wat plekken betreft is er met name een duidelijk verschil tussen 'lichte' vormen van seksueel geweld en 'zware' vormen als exhibitionisme, verkrachting en (zwaardere) aanranding.

'Licht' seksueel geweld, zoals nalopen, nafluiten, het maken van obscene gebaren of opmerkingen, vatten we verder samen onder de noemer 'ongewenste seksuele intimiteiten'.

Bij de zwaardere vormen maken we een onderscheid tussen de drie hoofddelicten aanranding, verkrachting en exhibitionisme.

*= Indeling urbanisatiegraad van het CBS: A1-A4 = plattelandsgemeenten.

B1-B2 = verstedelijkte plattelandsgemeenten, B3 = forensengemeenten.

C1-C2= plattelandstadjes en kleine steden (minder dan 30.000 inwoners).

C3-C4= middelgrote steden (30.000-100.000 inwoners), C5= grote steden (meer dan 100.000 inwoners).

**= De gegevens over ongewenste intimiteiten, achtervolgen, handtastelijkheden en exhibitionisme zijn ontleend aan de slachtoffer-enquêtes van het CBS; de gegevens over aanranding en verkrachting aan de onderzoeken van aangiften bij de politie (Loef, 1985; Cozijn, 1979; Metz en Rijpkema, 1979).

Ongewenste seksuele intimiteiten maar ook het hinderlijk volgen en tegen de wil aanraken/betasten* van (voornamelijk) vrouwen spelen zich voor het overgrote deel af in de openbare sfeer. Met name straten en parken scoren hoog, evenals de omgeving van café's en andere recreatieve gelegenheden. Deze relatief lichte (maar daarom niet minder vervelende) vormen van seksueel geweld lijken ongevoelig voor sociale controle. Het publiekelijk lastigvallen van vrouwen wordt jammer genoeg vrij algemeen getolereerd, zolang het niet te bont wordt.

Exhibitionisme concentreert zich in parken en straten (2/3 van de gevallen), terwijl hier het openbaar vervoer ook redelijk geliefd is (12% van de gevallen). Voor de exhibitionist is de keuze van geschikte pleegplaatsen vrijwel onbeperkt. Elke plaats waarop hij zich (korte tijd) onopvallend of ongezien op kan houden, waarvan hij makkelijk weg kan komen en waarlangs regelmatig passanten komen is geschikt. Portieken, tunnels, bus-abri's en struikgewas lenen zich uitstekend voor dit doel.

Aanranding en *verkrachting* zijn ingrijpender handelingen, die meer tijd in beslag nemen en die sociaal niet of nauwelijks geaccepteerd zijn. Dit brengt met zich mee dat ze ook meer tijds- en situatie-specifiek zijn dan de voorgaande vormen van seksueel geweld. Uit de literatuur blijkt bovendien dat aanranding en verkrachting niet op identieke plekken plaatsvinden. Daarom worden ze hier apart besproken.

Aanrandingen worden over het algemeen gepleegd door wat jongere daders (onder de 25 jaar). Voor zover het gebeuren zich buiten afspeelt, betreft het bijna altijd onbekende daders die gebruik maken van de gelegenheid. Meestal is er niet sprake van voorbedachten rade wat betreft keuze van het slachtoffer, de plek etc. Aanranders, en met name degenen die een "lichte" aanranding willen plegen, hoeven zich niet al te druk te maken over het vinden van een veilige plek: het slachtoffer wordt volkomen verrast en de aanranding is meestal al voorbij -en de dader verdwenen- voordat het slachtoffer effectief heeft kunnen reageren.

Dit betekent niet dat de aanrander niet gevoelig is voor sociale controle: het punt is echter dat alleen voortdurend toezicht hier zal baten. Er zijn uiteraard legio plaatsen waar het toezicht dermate fluctueert dat de aanrander gerust zijn kans kan wagen. Dit komt ook duidelijk tot uiting in de delictplaats: in Amsterdam bijvoorbeeld vindt het overgrote deel van de aanrandingen (70%) in de open lucht plaats, in Leiden is dit percentage zelfs 89%.

Uit een Duits onderzoek (in één stad: Kassel) naar de pleegplaats van seksuele delicten (Gensch en Zimmer, 1980) blijkt ook, dat aanrandingen overal in de stad voorkomen**.

---

*= Dit laatste valt in feite onder de hier gehanteerde definitie van (lichte) 'aanranding'.

**= Gensch en Zimmer maken geen onderscheid tussen aanranding en verkrachting. De hier weergegeven plekbeschrijving geldt in principe dus ook voor verkrachting.

Aanrandingen in woonstraten concentreren zich in straten waar de woonbebouwing niet op straat is georiënteerd, en/of waar er een relatief grote ruimte tussen de woonblokken is en/of waar het zich vanuit woningen op de straat is belemmerd door hoge, dichte begroeiing.

Aanrandingen en verkrachtingen in en rond gebieden met (vrijwel) alleen niet-wonen functies (scholen, kantoren, winkels en andere voorzieningen) blijken echter beduidend vaker voor te komen dan aanrandingen (en verkrachtingen) in woonstraten (woongebieden: 20%, niet-wonen: 80% van de aanrandingen en verkrachtingen buitenshuis). Met name de randen van dergelijke gebieden scoren hoog, dat wil zeggen de straten en paden die het gebied verbinden met omliggende (woon)gebieden. Met name als zich in deze verbindingroutes tunneltjes en andere onderdoorgangen bevinden, is de kans op aanranding/verkrachting aldaar relatief hoog.

Verder worden door de onderzoeksters de volgende specifieke hoog-risicogebieden onderscheiden:

- Haltes van het openbaar vervoer, met name als ze buiten gezichts- en gehoorafstand van woningen liggen;
- Groengebieden en met name binnen-stadsparken die de verbinding tussen andere stedelijke functies vormen;
- Prostitutiegebieden, met name als de prostitutie bij een bedrijfsterrein geschiedt;
- Bouwterreinen, met name als ze onverlicht en onbewaakt zijn.

De onderzoekers komen tot de conclusie, dat het ontbreken van sociale controle (geconcretiseerd in de aanwezigheid van op de straat georiënteerde woningen) de cruciale factor is die de ruimtelijke spreiding van aanranding en verkrachting verklaart.

Verkrachtingen zijn meestal zorgvuldiger voorbereid dan aanrandingen (zie ondermeer Amir, 1971). De dader zal er naar streven een plek te kiezen waar hij veilig en ongezien zijn gang kan gaan. Auto's en woningen lenen zich uitstekend voor zijn doel. Bij verkrachting zien we dan ook veelvuldig een verschil tussen de plaats waar dader en slachtoffer elkaar ontmoeten en de plek waar de verkrachting uiteindelijk plaatsvindt.

De onderzoeken in Amsterdam, Leiden en Groningen leveren een ongeveer identiek plekkenplaatje op: ruim de helft van de verkrachtingen speelt zich af in woningen (van de dader of het slachtoffer) en een deel in de auto van de dader (Amsterdam: 13%, Leiden: 29%, Groningen: onbekend). Uit de registratie van de stichting Tegen Haar Wil (Jaarboek 85/86) komt een nog extremer plaatje naar voren. Van de totaal 1184 geregistreerde verkrachtingen speelde slechts 11% zich in de openbare ruimtes (straat, park, openbaar gebouw) af*.

Verkrachtingen komen, vergeleken met aanrandingen, relatief weinig voor in straten en parken (Amsterdam: 25%, Leiden: 26%, Groningen: 16%). Deze Nederlandse plekgegevens kunnen we weer nader invullen met behulp van het Kasselse onderzoek: zie de plekkenbeschrijving onder 'aanranding'.

Let wel: het gaat in de onderzoeken in Amsterdam, Leiden en Groningen alleen over gevallen waarin de verkrachting 'geslaagd' (en aangegeven!) is.

---

*= Daarbij moet wel opgemerkt worden, dat Tegen Haar Wil met name meldingen van verkrachting (en andere vormen van seksueel geweld) door bekenden binnenkrijgt: in 80% van de gemelde gevallen was de dader een bekende.

In het Amsterdamse onderzoek kwam naar voren dat potentiële verkrachters bij een poging tot verkrachting in de open lucht te maken krijgen met heftiger en effectiever verzet van hun slachtoffer. Dit betekent dat een onbekend aantal potentiële verkrachters in de politieregistratie opduikt als "aanrander". Het betekent -ironisch genoeg- óók dat een slachtoffer meer kans heeft om aan een verkrachting te ontkomen op de 'enge' straat of in het 'enge' park, dan in de 'veiligheid' van een (in de helft van de gevallen haar eigen) woning. Desalniettemin speelt ongeveer een kwart van de (aangegeven) verkrachtingen zich af in parken, plantsoenen en straten. Uiteraard speelt hier het ontbreken van sociale controle een cruciale rol.

Ideeën voor verder onderzoek

Sexueel geweld is en blijft een zeer moeilijk onderzoekbaar 'fenomeen': ten eerste omdat het vele -zeer uiteenlopende- gezichten heeft, ten tweede omdat er nog relatief weinig over bekend is. Toch beginnen we de laatste jaren wat meer inzicht te krijgen in de vormen, omvang en achtergronden van sexueel geweld. Deels heeft dit te maken met een toenemende openheid over seksuele zaken in het algemeen, deels met het -onder invloed van de vrouwenemancipatie- onder vrouwen groeiende besef dat sexueel geweld iets is dat zij niet hoeven te 'pikken', tenslotte wordt er tegenwoordig ook vanuit de overheid meer expliciet aandacht besteed aan (het onderzoeken van) sexueel geweld tegen vrouwen.

De informatie stroom over het wie, hoe, hoeveel en waarom van sexueel geweld begint langzaam op gang te komen. De aandacht is daarbij vooral gericht op die (vaak relatief ernstige en niet eenmalige) vormen van sexueel geweld waarop het grootste taboe rust: sexueel geweld gepleegd door bekenden (partners, collega's, superieuren, kennissen) en sexueel geweld tegen kinderen binnen het gezin en de familie.

Het is te hopen dat deze informatiestroom bijdraagt aan het verder doorzetten van de bovengenoemde ontwikkeling: meer openheid over en minder maatschappelijke tolerantie van -ook zogenaamd 'licht'-sexueel geweld.

Zolang deze openheid er nog niet is zullen we, om een beeld te krijgen van sexueel geweld (met onbekende daders) in de (semi-)openbare ruimte, onze aandacht moeten richten op 'alternatieve registraties': meldingen van sexueel geweld aan organisaties als 'Tegen Haar Wil', 'Vrouwen tegen Verkrachting' en dergelijke. Tegen Haar Wil heeft inmiddels een redelijk goed functionerend registratiesysteem ontwikkeld waaruit we weliswaar geen omvangsgegevens kunnen afleiden, maar die wel inzicht verschaft in de achtergronden van sexueel geweld. In de jaarboeken besteedt Tegen Haar Wil ook enige aandacht aan pleegplaatsen van sexueel geweld (thuis/werk/buiten). Deze plekkenregistratie is echter dermate algemeen dat degene die via de gebouwde omgeving wil werken aan de preventie van sexueel geweld er weinig aan heeft. Vanuit dit oogpunt zou het zeker zinvol zijn als de registratie wat gedetailleerder zou ingaan op pleegplaatsen.

Waar we echter uiteindelijk naar toe moeten -en niet alleen in het belang van de onderzoekers- is, dat slachtoffers de delicten aangeven bij de politie. Zolang het aangiftepercentage zo extreem laag blijft (naar schatting 1-10 % van de werkelijk gepleegde delicten) is het zowel voor bestrijders als voor onderzoekers en preventiedeskundigen ontzettend moeilijk om te werken aan de bestrijding/preventie van seksueel geweld: de kennis ontbreekt gewoonweg. Het gebrek aan feitenkennis over het hoe, hoeveel, wie en waar is een dermate centraal probleem als we het hebben over onderzoek naar seksueel geweld, dat het in dit stadium niet zinvol is om voort te borduren op onderzoeksideo's over de relatie tussen de ruimtelijke omgeving en seksueel geweld.

Dat die relatie in veel gevallen niet sterk is, of ver te zoeken, staat ons inziens wel vast.

Dit betekent echter niet dat men bij het ontwerpen van een ruimtelijke omgeving (bebouwd en onbebouwd) geen aandacht hoeft te besteden aan de vraag in hoeverre in het ontwerp gelegenheden voor het plegen van seksueel geweld zitten ingebouwd: dat deel van het seksuele geweld dat wel wordt gepleegd in de (semi-)openbare ruimte door onbekende daders vertoont (voor zover we nu weten) wel degelijk bepaalde ruimtelijke patronen. Met andere woorden: seksueel geweld zal nooit van de wereld verdwijnen door ruimtelijke maatregelen (alleen), maar men kan wel situaties die verhoogde risico's opleveren proberen te vermijden.

Planologische en bouwkundige maatregelen

Over de mogelijkheden om sexueel geweld te voorkomen met behulp van planologische en/of bouwkundige maatregelen hebben we -evenals bij geweldpleging het geval was- bepaald geen hoog gespannen verwachtingen.

Ten eerste omdat alleen een beperkt deel van de totale sexuele geweldpleging mogelijk een relatie heeft met de ruimtelijke situatie; zo moet sexueel geweld tussen bekenden al uitgesloten worden. Ten tweede omdat daders zelf actief de keuze van de pleegplaats kunnen beïnvloeden: veel verkrachters nemen hun slachtoffer mee naar een geschikte pleegplaats. Daarmee samenhangend moet ook onder ogen gezien worden dat het aantal potentieel geschikte pleegplaatsen schier eindeloos is. Het is onmogelijk en vaak onwenselijk om alle mogelijke pleegplaatsen (bijv. parken) uit het stadsbeeld 'weg te zuiveren'. Op de volgende bladzijde zullen we per type sexueel geweld nagaan welke preventiemogelijkheden er wel mogelijk zijn en welke haken en ogen er aan preventie kleven.

Ongewenste seksuele initiatieven zijn (nog) dermate ingeburgerd onder grote delen van de bevolking, dat preventie een onbegonnen zaak lijkt. Alleen van een mentaliteitsverandering ten opzichte van vrouwen valt enig heil te verwachten.

Exhibitionisme is om andere redenen zwak preventabel: de neiging tot exhibitioneren ligt meer in de persoon dan in de situatie (geen gelegenheidsdelict) en de keuze van plekken is onafzienbaar. Wel zou men exhibitionisme van bepaalde plekken (woonbuurten) kunnen weren door het aantal verstopplaatsen (portieken, obstakels, struiken) te minimaliseren. De kans op verplaatsing lijkt echter groot.

Aanrandingen en met name de "lichtere" (kortdurende) vormen vereisen een vrijwel voortdurend toezicht, of in elk geval een illusie van toezicht.

Het aanbrengen van goede verlichting langs wegen, fietspaden en andere routes die niet direct langs woonbebouwing voeren zou hier (deels) effectief kunnen zijn.

Voorts kunnen bushaltes in het zicht van huizen geplaatst te worden. Verder verdient de aanleg van alternatieve routes tussen woonbuurten enerzijds en het stadscentrum cq. uitgaanscentrum anderszijds aanbeveling. Vrouwen moeten niet gedwongen zijn om wandelend of fietsend door eenzame, stille gebieden (groengebieden, kantoor- of industrieterreinen) hun huis te bereiken.

Verkrachting tenslotte, speelt zich merendeels binnenshuis af en is meestal goed voorbereid door de dader.

Een kwart van de verkrachtingen gebeurt echter in parken, plantsoenen en op straat (de pogingen nog niet meegerekend). Mogelijk is hierbij sprake van een meer impulsieve verkrachting*, die in elk geval deels wordt gemaakt door de gelegenheid.

---

*= In de literatuur over verkrachting wordt een onderscheid gemaakt tussen de machtsverkrachting, de sexueel-sadistische en de woede-verkrachting. Deze laatste vorm van verkrachting zou een onvoorbereide explosie van woede zijn die wordt afgereageerd op een (willekeurige) vrouw.

Het is mogelijk dat deze vorm van verkrachting meer overeenkomst heeft met (andere) geweldsdelicten dan met andere sexuele delicten. Voor de woedeverkrachting in de openbare sfeer zijn dan dezelfde preventie-maatregelen van toepassing die gelden voor aanranding in de openbare sfeer.

De fysieke omgeving kan voorts van invloed zijn op de kans dat een verkrachtingspoging uitloopt op een daadwerkelijke verkrachting. Volgens Loef (1985) is de verzetsvorm die vrouwen hanteren en de effectiviteit van dat verzet voor een groot deel afhankelijk van de omstandigheden waarin zij zich bevindt. Daarbij speelt (naast het aantal daders en het gebruik van bedreigingsmiddelen) de mogelijkheid om de aandacht te trekken van passanten (door te schreeuwen, te vluchten etc.) een belangrijke rol. Dezelfde factoren die genoemd werden bij aanranding (goede verlichting, bushaltes en langzaamverkeersroutes in het zicht van woonhuizen en de aanleg van alternatieve routes) kunnen een preventieve werking hebben. Gebieden waar (straat)prostitutie wordt bedreven stellen ons voor een dilemma. Met name als deze gebieden afgelegen zijn, bijvoorbeeld in/bij bedrijfsterreinen en parken, levert dit een bijzonder onveilige situatie voor de prostituees zelf op*.

Anderszijds kan straatprostitutie in woonwijken zeer vervelende gevolgen hebben voor de daar wonende vrouwen: zij worden relatief vaker lastiggevallen door mannen op straat.

De belangen van prostituees en bewoonsters (en bewoners) staan hier dus tegenover elkaar. Het is onzes inziens niet mogelijk om een algemeen geldende 'oplossing' voor dit probleem te geven. In elk geval staat vast dat een oplossing altijd meer zal moeten behelzen dan alleen ruimtelijke maatregelen: ook het politiebeleid (surveillance) en justitiebeleid (straatprostitutie vervolgen of 'beschermen'?) spelen hier een essentiële rol.

---

*= Overigens hangt het risico dat straatprostituees lopen niet alleen samen met de afwezigheid van woningen in het tippelgebied. Zij worden meestal in een auto meegenomen uit het gebied naar een afgelegen plek.

5 FUNCTIEMENGING

Inleiding

Tot nu toe hebben we in dit deel gewerkt vanuit een delict-specifieke aanpak. Uit de delictplaatjes blijkt dat een dergelijke uitsplitsing naar delicten zinvol is: ieder delict(type) kent haar eigen kenmerkende daders, motieven en pleegplaatsen. Goede preventie is gericht op deze kenmerkende factoren en in de delictplaatjes zijn dan ook delict-specifieke ideeën ontwikkeld over de mogelijkheden om via ruimtelijke maatregelen het plegen van delicten te beïnvloeden. Een nadeel van zo'n aanpak is dat we door de bomen het bos uit het oog dreigen te verliezen. Er gebeurt veel meer in de (semi-)openbare ruimte dan de delicten die we hiervoor beschreven hebben. De uiteindelijke veiligheid van de (woon)omgeving wordt bepaald door een samenstel van criminele en 'semi-criminele' gebeurtenissen en gedragingen in die omgeving. Niet alleen de besproken delicten maar ook zaken als zakkenrollerij, tasjesroof, fietsendiefstal, diefstal van en uit auto's, lastigvallerij, graffiti, baldadig gedrag van jongeren, etc. spelen een rol als we het over de veiligheid van de woonomgeving hebben.

Tot op heden wordt vanuit de ruimtelijke planning echter nauwelijks op een dergelijke delictspecifieke wijze op het onderwerp ingegaan. Ruimtelijke planners die geconfronteerd worden met het onderwerp criminaliteit komen echter vroeg of laat steevast met de kreet 'functiemenging' op de proppen.

De discussie over de veiligheid in de openbare en semi-openbare ruimte is momenteel zeer actueel. Een van de motoren achter deze discussie is de vrouwenbeweging, die onder de vlag 'sociale veiligheid'* de werkelijke en gevoelde onveiligheid van vrouwen buitenshuis onder de aandacht van beleidsmakers en het bredere publiek heeft gebracht. Vanuit deze hoek wordt grote nadruk gelegd op de preventieve effecten van 'sociale controle' of 'informeel toezicht' door bewoners en gebruikers van hun (woon)omgeving. De vrouwengroepen staan overigens niet alleen in de waarde die zij hechten aan deze vorm van controle of toezicht: ook in de rapporten van de Commissie Roethof wordt het verbeteren van de sociale controle opgevoerd als een centrale factor in het terugdringen van de kleine criminaliteit. Vanuit de vrouwenhoek wordt het verbeteren van het informeel toezicht kortweg als volgt uitgewerkt: je moet zorgen dat er -vrijwel onafgebroken- mensen zijn in of rond de openbare ruimten, die opletten op (kijken naar) wat er in die ruimten gebeurt.

---

*= Zeer verwarrend is dat men met deze term zowel de objectieve onveiligheid (de feitelijk plaatsvindende criminaliteit) als de subjectieve onveiligheid (angstgevoelens) van vrouwen buitenshuis aanduidt. In deze rapportage gaan we niet in op de subjectieve onveiligheid van de (woon)omgeving. De door de vrouwengroepen aangedragen aanbevelingen pretenderen zowel de subjectieve als de objectieve (criminaliteit) veiligheid van de (woon)omgeving te verbeteren. Daarom zijn hun aanbevelingen ook hier relevant.

Als belangrijkste methode om dit te realiseren wordt, naast het verbeteren van de zichtbaarheid en overzichtelijkheid van de ruimte (de fysieke randvoorwaarden voor het uitoefenen van informeel toezicht), teruggeslagen naar het aan Jane Jacobs ontleende idee van functiemenging en differentiatie. Op de achtergrond van de functiemengingsdiscussie en op de haken en ogen die kleven aan deze manier om het informele toezicht te vergroten willen we in de volgende paragrafen dieper ingaan. Daarbij wordt ook het onderwerp 'routing' zijdelings aangesneden: de mogelijkheden die de ruimtelijke omgeving aan mensen biedt om zich van A naar B te verplaatsen. Op dit onderwerp wordt ook in hoofdstuk 1 van deel II nog teruggekomen (streek/structuurplan).

Functiemenging en differentiatie

In 1961 publiceerde de journaliste Jane Jacobs een geruchtmakend boek getiteld 'The death and life of great American cities', waarin zij een frontale aanval doet op de moderne -Amerikaanse- stedenbouw en architectuur. Jacobs' kritiek wordt door haarzelf als volgt samengevat:

"Het is idioot om stadswijken te bouwen, waar het plegen van een misdaad een fluitje van een cent is; toch is dat precies wat we doen". (Jacobs, 1961)

De aanbevelingen die Jacobs aandraagt zijn simpel en pragmatisch: zorg dat er meer mensen op straat zijn.

"Dit is iets dat iedereen al weet: een intensief gebruikte straat is al gauw een veilige straat. Een verlaten straat is dikwijls onveilig". (Jacobs, 1961)

De vraag voor Jacobs wordt daarmee dus: hoe krijg ik mensen op straat die op natuurlijke wijze in de gaten houden wat er gebeurt, mensen die 'informeel toezicht houden'? Haar hoop heeft ze vooral gevestigd op winkels (avondwinkels), restaurants, café's, bars en dergelijke:

"De voornaamste voorwaarde voor dergelijke toezicht is een behoorlijk aantal winkels en andere openbare gelegenheden die 's avonds en 's nachts bezocht worden. Winkels, bars en restaurants, als de belangrijkste voorbeelden daarvan, zorgen er op allerlei complexe manieren voor dat het veiliger is op de trottoirs." (Jacobs, 1961).

Wat Jacobs voorstaat is een qua functies, bestemmingen en bewoners gedifferentieerd opgebouwde buurt. In Nederland spreekt men van een functiemenging en differentiatie*. Wonen, verschillende soorten werk en recreatie moeten naast en door elkaar gepland worden. Oude en jonge bewoners, dito huizen, arm en rijk, kortom: alles in de mixer en dan zijn we er. Grote gebieden met slechts één functie zijn in deze optiek uit den boze: monofunctionaliteit leidt tot onveiligheid.

---

*= Naast het mengen van functies formuleert Jacobs nog twee aanbevelingen, te weten: (1) een duidelijke afscheiding tussen openbare ruimten en privé-ruimte en (2) 'ogen op straat', (woon)gebouwen moeten op de straat georiënteerd zijn zodat bewoners kunnen zien wat zich daar afspeelt. Het functie-mengings argument is echter het meest centrale, aangezien het een voorwaarde is voor de bovenstaande twee punten.

Maar niet alleen voor vandalisme blijken Jacobsiaanse buurten slecht uit de bus te komen. Zo blijkt uit enquêtes onder de Amsterdamse bevolking dat:

"In de Oude stad en in de oudere stadsdelen daaromheen relatief meer agressieve criminaliteit werd gemeld (...)" (Graeve, 1985/11).

Ook voor wat betreft het delict inbraak (Hough en Mayhew, 1983/18; Davidson, 1984/68) zijn er onderzoeksresultaten die Jacob's ideeën weerleggen. In een onderzoek in Southampton (Engeland) werd zelfs een direct verband gelegd tussen verschillende vormen van criminaliteit en de door Jacobs om hun veilige werking geroemde café's, winkels en andere publieke voorzieningen (Ramsay, 1982/38). In dit onderzoek wordt een aantal onveilige plekken opgesomd, die zo lijken op Jacob's 'veilige' plekken, dat maar één conclusie mogelijk is: Jacobs moet ergens de verkeerde afslag genomen hebben.

Daarmee is niet gezegd dat Jacob's ideeën zonder meer naar de prullemand verwezen moeten worden. Wel kan gesteld worden dat het functiemengingspleidooi van Jacobs en haar Nederlandse navolg(st)ers op een aantal punten nuancerend verdient.

1. Monofunctionaliteit is niet per definitie onveilig.

Een groot gebied met alleen eengezinswoningen scoort (voor zover bekend) bepaald niet hoog op de criminaliteits-hitparade*. Anderszijds kan een groot gebied met overwegend hoogbouw (de Bijlmer bijvoorbeeld) wel hoog uit de bus komen wat bepaalde vormen van criminaliteit betreft (bijvoorbeeld qua berovingen en seksueel geweld; zie Dienst Volkshuisvesting Amsterdam/Bureau Criminaliteitspreventie in voorbereiding: Van Dijk 1986). Als men een ruimtelijke factor wil benoemen die dit verschil in criminaliteit kan verklaren, dan kan men niet wijzen op de monofunctionaliteit van de gebieden op zich, noch kan men het laten bij een verwijzing naar de aard van de functie (wonen): op deze factoren verschillen de wijken immers niet. Men zal het dus moeten zoeken in de schaal en vormgeving van de woonbebouwing zelf. Ook grote gebieden met een niet-wonen functie (groengebieden, sportterreinen, kantoor- en industriegebieden) zijn -voor zover bekend- nou niet bepaald gebieden met de meeste criminaliteit. De verklaring daarvoor is simpel: in stille gebieden (groen, werkgebieden 's avonds/'s nachts) komen weinig mensen en dus ook weinig potentiële daders. Dit geldt voor vandalisme, maar ook voor geweldpleging: geweld en bedreiging concentreert zich in drukke (uitgaans-)gebieden.

Voor seksueel geweld ligt de zaak waarschijnlijk wat anders: zie ook hoofdstuk 5 (delictplaatje seksueel geweld) van dit deel.

---

*= Een dergelijk gebied zal over het algemeen evenmin hoog scoren op ervaren onveiligheid, alhoewel het er 's avonds vaak erg stil kan zijn. Maar dit terzijde.

Jacobs' ideeën over de veiligheidsbevorderende effecten van functiemenging hebben in het binnen- en buitenland veel navolging gevonden. In het directe verlengde van Jacobs ligt bijvoorbeeld het werk van Oscar Newman en de zijnen (Defensible Space) en het werk van Schlomo Angel (1968), die voorstelt om in elke buurt een groot aantal van activiteit zinderende 'avondpleinen' (met dito winkels en restaurants) te creëren*. In Nederland vindt Jacobs, vooral een gewillig oor onder degenen die vanuit een vrouwen-emancipatie oogpunt de planologische en stedenbouwkundige opzet en architectuur van moderne woonwijken onder vuur nemen**. Het -door functiemenging- vergroten van de 'veiligheid op straat' is daarbij een onderdeel van een bredere emancipatoire doelstelling: het vergroten van de fysieke en sociale bewegingsvrijheid en de maatschappelijke kansen van vrouwen. Wij gaan hier niet in op de vraag hoe gewenst of ongewenst functiemenging is uit het oogpunt van andere (dan criminaliteitspreventieve) kwaliteiten van het woon- en leefmilieu. We plaatsen echter wel vraagtekens bij de aanname dat door functiemenging de straat objectief veiliger wordt: uit diverse onderzoeken blijkt dat bepaalde vormen van functiemenging eerder een criminaliteitsverhogend dan een criminaliteitsverlagend effect hebben.

Functiemenging: kritiek en empirisch onderzoek

De eerste kritische noot is eigenlijk een schot voor open doel: het idee dat bijvoorbeeld gebieden met veel winkels, café's en restaurants relatief veiliger zouden zijn, is anno 1986 té bespottelijk. Uit diverse onderzoeken komt naar voren dat op de door Jacobs geschetste 'veilige' (= levendige) plekken juist veel criminaliteit voorkomt. Zo wordt naar aanleiding van een vandalisme-onderzoek in Amsterdam opgemerkt:

"In het centrum van Amsterdam (...) constateren we, in vergelijking met andere stadsdelen, veel vernielingen (...). Wanneer we nu vervolgens kijken in welke buurten van het centrum de meeste vernielingen plaatsvinden, valt het op dat het aantal vernielingen het hoogst is in die buurten die qua rijkheid van het straatleven een wereldfaam genieten (de Wallen en de Jordaan). Dit zijn dus juist de buurten in Amsterdam waar het -tot verdriet van (sommige!) buurtbewoners- zo ongeveer 24 uur per dag druk is op straat. En over de stedenbouwkundige lay-out en de bouwwijze (... valt ...) ook weinig te klagen: het stikt in deze buurten van de ramen en vensters met uitzicht op straat". (Van Dijk en Van Soomeren, 1981/40).

---

*= Uiteraard kunnen wij in dit korte bestek niet volledig recht doen aan de weken van de geciteerde auteurs. Voor een meer uitgebreide bespreking zij men verwezen naar het literatuuronderzoek 'Gebouwde Omgeving en Criminaliteit' van de hand van de auteurs (Van Soomeren e.a.), dat begin 1987 gepubliceerd zal worden.

**= Overigens wordt meestal een meer beperkte (en meer reële) invulling van Jacobs' functiemengings-ideeën nagestreefd: belangrijke (welzijns-, gezondheids-, sociaal-culturele en recreatieve) voorzieningen moeten goed bereikbaar in de wijken worden geprojecteerd. De afstand wonen-werken moet verminderd worden, zodat meer vrouwen (part-time) buitenshuis kunnen werken.

Resumerend kan gesteld worden dat, hoewel in Nederland lang niet alles bekend is over de spreiding van criminaliteit over monofunctionele versus 'multi-functionele' stadsdelen, hetgeen bekend is zeker niet wijst in de richting van een grotere objectieve onveiligheid van monofunctionele gebieden. Een uitzondering hierop is sexueel geweld: voor zover dit zich in monofunctionele (niet-wonen) gebieden afspeelt, lijkt het echter eerder om de randen of grenzen van het gebied te gaan, dan om het gebied zelf.

2. Menging van functies is niet per definitie veilig

Het omgekeerde geldt, zoals we hiervoor al zagen bij de bespreking van de empirische gegevens, evenzeer: functiemenging is bepaald geen garantie voor veiligheid. De aard van de te mengen functies is hierbij van groot belang. Uit onderzoek blijkt dat de aanwezigheid van horeca-gelegenheden en andere voorzieningen die veel jongeren aantrekken (sociaal-culturele voorzieningen, coffeeshops, maar ook scholen, voetbalstadions en dergelijke) vaak een criminaliteits-verhogende werking heeft. Dan resten eigenlijk alleen relatief 'onschuldige' voorzieningen als niet-storende werkgelegenheid (kantoren), winkels, hulp- en dienstverlening, recreatieve voorzieningen voor ouderen en andere buurtvoorzieningen die niet veel jongeren aantrekken. Met deze inperking nemen we echter voor een groot deel de kern van Jacobs' argumentatie weg: zij wees juist op voorzieningen met een avond- (en voornamelijk een uitgaans-)functie als 'beveiligers' van het woonmilieu.

3. De 'mengverhouding' wonen/andere functies

Dit is het derde punt waar Jacobs -en met haar vele van haar aanhang(st)ers- te klakkeloos over heen stapt. Uiteraard zal het nooit mogelijk zijn om een standaard-recept te geven voor de juiste mengverhouding tussen wonen en andere functies. Toch is het zeker wel een vraag om bij stil te staan: het aantal woningen/bewoners zal in een 'evenredige' verhouding moeten staan tot de grootte en schaal van de niet-wonen functies en het aantal niet-bewoners (gebruikers) van het gebied. Als men enkele blokken woningen in een gebied met overigens alleen kantoren plaatst, dan wordt wellicht de objectieve veiligheid in de openbare ruimte direct rond de woningen positief beïnvloed (meer informeel toezicht op passanten, geparkeerde auto's en dergelijke), voor bewoners zelf kan een dergelijke woonsituatie echter objectief onveilig zijn en zo'n situatie zal bijna zeker voor de bewoners subjectief zijn ('s nachts eng en afgelegen). Daarmee belanden we bij het vierde en laatste punt.

4. Gebruikers versus bewoners

Jacobs c.s. gaan er gemakshalve van uit dat men door het mengen van functies de veiligheid van zowel gebruikers* als bewoners verhoogt. Er zijn echter legio voorbeelden te bedenken waarin de veiligheids-belangen van bewoners en gebruikers niet op één lijn liggen (zie ondermeer het voorbeeld bij punt 3).

---

*= Met gebruikers bedoelen we al degenen die om de een of andere reden de omgeving bezoeken/passeren, maar daar niet wonen.

In algemene zin kan men stellen dat intensief gebruik van de openbare ruimte rond woonbebouwing door bewoners en gebruikers vooral de veiligheid van de gebruikers dient. Voor bewoners ligt de zaak anders: uit een recent Nederlands onderzoek blijkt dat intensief 'vreemdelingenverkeer' door de woonomgeving een verhoogd risico op inbraak en vandalisme met zich mee brengt (de Savornin Lohman e.a., 1986). Bewoners lijken eerder gediend met een rustige, niet te grootschalige, woonomgeving die niet of nauwelijks gebruikt wordt door niet-bewoners. Een dergelijke woonomgeving stelt hen ook beter in staat om informeel toezicht uit te oefenen: bewoners (her)kennen elkaar gemakkelijker en zijn dus ook beter in staat om 'verdachte vreemden' als zodanig te herkennen.

Samenvatting

De veel gehoorde kreet dat functiemenging de oplossing zou zijn voor het realiseren van een subjectief en objectief veiliger stedelijk leef- en woonmilieu blijkt bij nadere beschouwing op drijfzand gebaseerd. Onderzoek heeft aangetoond dat veel publieksaantrekkende voorzieningen (en dan met name uitgaansvoorzieningen en voorzieningen die veel jongeren aantrekken) juist een criminaliteits verhogend effect hebben op hun omgeving. Voorts dient men bij het mengen van wonen, werken en andere lokale functies expliciet aandacht te besteden aan de locatie van voorzieningen en aan de tijdsfactor: de meeste voorzieningen zijn slechts overdag 'actief' en creëren 's avonds en 's nachts een desolate indruk.

Maar zelfs als we een beperkte invulling van functiemenging (geen horeca e.a. onveiligheidsverhogende voorzieningen) hanteren worden we met een aantal forse dilemma's geconfronteerd worden. Problemen waar men bij het in praktijk brengen van functiemenging zeker rekening mee moet houden, maar die moeilijk in algemene zin op te lossen zijn. In ieder geval is functiemenging niet zonder meer het tovermiddel om de objectieve veiligheid in de openbare ruimte te garanderen en voor een delict als inbraak (in woonhuizen) en in iets mindere mate vandalisme kan functiemenging ons juist verder van het beoogde doel (minder criminaliteit) brengen.

Andersom geldt dat monofunctionaliteit vaak ten onrechte wordt afgeschilderd als 'het kwaad der kwaden'.

Toch valt er -ook met het oog op andere kwaliteiten van de woonomgeving- op zich veel te zeggen voor het mengen van woon-, werk- en recreatieve functies. De verwachte effecten van functiemenging op de objectieve veiligheid ter plekke kunnen echter niet los gezien worden van de vraag naar de locatie van niet-wonen functies ten opzichte van woonbebouwing.

Daarnaast is het een onloochenbaar feit dat grote monofunctionele (niet-woon) gebieden deel uit maken van de stad: bepaalde functies zijn door hun aard en/of schaal nu eenmaal niet goed te integreren met woonbebouwing (industrie, sportterreinen, spoorwegstations).

Bovendien heeft de ideologie van de zeventiger jaren (sterke scheiding van functies) er toe geleid dat de meeste grotere steden gebieden kennen die -vrijwel uitsluitend- een werk- c.q. woonfunctie hebben. Dergelijke bestaande situaties zijn vaak achteraf onmogelijk of moeilijk te veranderen. Het verbeteren van de veiligheid -al zal dat vooral het subjectieve gevoel van veiligheid zijn- in en rond deze mono-functionele gebieden zal voornamelijk gezocht moeten worden in het verbeteren/realiseren van een goede aansluiting (routes, vervoer) tussen deze gebieden en de omliggende stadsdelen. Dit zijn zaken die voor een groot deel geregeld kunnen worden door planologen. Veel hiervan wordt in principe al geregeld op hogere planniveau's van de streek- en structuurplannen. In het tweede (gesprekken) deel van deze rapportage zullen we allereerst het streek- en structuurplan wederom aansnijden.

Tot slot van deze samenvatting zouden we willen verzuchten dat als de woorden functiemenging en veiligheid hun intrede in de discussie doen er bijna altijd direct sprake is van een babylonische spraakverwarring.

Ten eerste zal men steeds moeten proberen het begrip functiemenging zo concreet mogelijk te omschrijven (over welke schaal heeft men het, om welke functies gaat het, om welke menging gaat het).

Ten tweede zal men minimaal een onderscheid moeten maken tussen objectieve veiligheid (de feitelijke plaatsvindende criminaliteit) en subjectieve veiligheid (de beleving, het veiligheidsgevoel). Doet men dat niet -zoals in de sociale veiligheidsdiscussie- dan ontstaat een troebel begrip moeras waarin iedereen, vrolijk wegzinkend, langs elkaar heen praat. Ten derde zou men pratend over de feitelijk plaatsvindende criminaliteit moeten trachten te specificeren naar delicten. De voorgaande hoofdstukken hebben duidelijk gemaakt hoe belangrijk dat is.

6. Conclusies

Als we de voorgaande hoofdstukken overzien dringt zich heel sterk de indruk op dat er weliswaar veel brokken en brokjes feitelijke kennis over de ruimtelijke aspecten van criminaliteit bekend zijn, maar dat in Nederland het stadium nog lang niet bereikt is, waarbij via die ruimtelijke gegevens verklaringen gevonden zijn voor criminaliteit. Zelfs gedeeltelijke verklaringen voor bijvoorbeeld één delict zijn zeldzaam.

Als de vlag er zo bij hangt, wordt de beantwoording van de vraag hoe bepaalde vormen van criminaliteit te beïnvloeden zijn via ruimtelijke maatregelen een hachelijke zaak. Ruimtelijke ordenaars, maar ook de niet-ruimtelijke ordenaars die druk uitoefenen om criminaliteit 'even' via ruimtelijke maatregelen in te dammen, zijn dus gewaarschuwd.

Een dergelijke relativering mag overigens niet leiden tot de mening dat hiermee alle gegevens uit het voorgaande gemakshalve de prullebak in kunnen.

De gegevens over de ruimtelijke spreiding per delict naar provincie, urbanisatiegraad, daders, achtergronden en dergelijke zijn vanzelfsprekend ook voor ruimtelijke ordenaars zeer relevant. Men krijgt daarmee een beeld van de risico's (bijvoorbeeld: groot in stedelijke milieus), de risico verhogende factoren (bijvoorbeeld: veel jongeren, veel vandalisme), de werkwijze van de daders, etc. Op al dit soort gegevens komen we in deze conclusies niet meer terug, we beperken ons hier tot de per delictplaatje gegeven preventieve tips en enkele algemene lijnen.

De preventietips per delict

Elk delictplaatje eindigde met een poging om hetgeen bekend was over de ruimtelijke spreiding te vertalen naar planologische en (stede)bouwkundige maatregelen. Als we die vier paragrafen tot enkele kreten samenvatten, komen we tot de volgende aanbevelingen per delict:

Vandalisme

1. Zorg voor goede controle mogelijkheden (ramen, zicht) op vernielbare plekken en objecten.
2. Tegelijkertijd zorgen voor (oncontroleerbare) speelplekken voor de jongeren in de buurt.
3. Oppassen met een concentratie van veel jongeren (in de leeftijdsgroep 5-20) in een gebied (bijvoorbeeld via woningdifferentiatie en -distributie), zeker als dat gebied een 'vandalisme risico gebied' is met bijvoorbeeld veel semi-openbare ruimten (galerij hoogbouw), of als het een slecht controleerbare buurt met weinig speelvoorzieningen betreft (zie 1 en 2).

Inbraak

1. Als de inbrekers van buiten de buurt komen:
  - vermijd doorgaande routes door de buurt (omleiden, wegen doodlopend maken, drempels en dergelijke);
  - beperk het aantal buurtontsluitingen;
  - creëer fysieke of symbolische barrière tussen buurt en aangrenzende gebieden (groen, weg, water en dergelijke).
 Kortom: beperk als het ware de toegankelijkheid tot de buurt.
2. Houd rekening met het ideaal-typische onderscheid tussen centrum-, sanerings- en welvarende buurten. De te nemen maatregelen verschillen per type buurt (en ook qua type gebouw).
3. Inbrekers zijn zeer gevoelig voor de factor zichtbaarheid. Zowel tijdens het plegen van het delict als bij de vlucht. Projecteer daarom woningen zo, dat ze maximaal in het zicht van andere woningen liggen. Maak vervolgens de benaderde zijden die (deels) aan het zicht onttrokken zijn (bijvoorbeeld achterzijde laagbouw) zo ontoegankelijk mogelijk.
4. Vermijd, zeker in risico buurten, een directe aansluiting tussen woningen en groengebieden (creëer een barrière) en vermijd bij voorkeur doorlopende straatjes.
5. Zorg voor een redelijk niveau van technopreventie (sloten/grendels op deuren en ramen en dergelijke).

Geweld

Geweld is grotendeels gevolg van conflicten tussen daders en slachtoffers die elkaar (goed) kennen. In al die gevallen bestaat er dus geen relatie met de gebouwde omgeving. We beperken ons daarom tot 'gelegenheidsgeweld' jegens onbekenden waarmee we vooral in uitgaansgebieden terecht komen.

1. Geografische concentratie mag echter zeker in dit geval niet verward worden met oorzaak: met name jongeren zoeken (met een borrel op) naar confrontaties. Voorkomen van geweld via de gebouwde omgeving is dus moeilijk.
2. Concentreer de uitgaansgelegenheden die door jongeren bezocht worden in één gebied (discotheken, café's, maar ook bijvoorbeeld gokhallen, coffeeshops en dergelijke).
Voordelen:
  - Geen uitwaaiering (bijvoorbeeld naar woonbuurten;
  - Betere controle en beheersing (bijvoorbeeld door politie);
  - Duidelijkheid voor anderen (gevaar/veilig)
3. Zorg voor fysieke of symbolische barrières tussen uitgaansgebied en omringend gebied.
4. Besteed aandacht aan de aan- en afvoer routes:
  - beperkt aantal, goed verlicht, gemengd gebruik (snel/langzaam verkeer)
  - regelmatig openbaar vervoer, centrale en goed verlichte haltes, aangepaste dienstregeling 's avonds/weekend.

Sexueel geweld

De situatie is hier sterk vergelijkbaar met hetgeen we onder 'geweld' stelden:

- slechts weinig sexueel geweld heeft een relatie met de ruimtelijke situatie;
- de daders beïnvloeden actief de pleegplaatskeuze (slachtoffer meenemen).

Ongewenste seksuele initiatieven en exhibitionisme zijn zeker via planologische en bouwkundige maatregelen nauwelijks te voorkomen.

Voor verkrachtingen en aanrandingen (door onbekenden, in de openbare sfeer) hebben we -met de nodige relativeringen- de volgende tips:

1. Breng goede verlichting aan langs snel- en langzaamverkeerroutes, zeker als deze niet direct langs woonbebouwing voeren.
2. Plaats bus/tram (trein) haltes in het zicht van huizen.
3. Zorg voor goede alternatieve routes tussen woonbuurten en het stadscentrum en uitgaansgebieden. Men moet uit meerdere routes kunnen kiezen (dag/nacht).

Men ziet dat de indikking van vier paragrafen tot één pagina leidt tot een aantal vrij algemene en ongenueanceerde zinnen. We zouden de lezer dan ook willen aanraden voor het feitelijk gebruik van een tip toch maar eerst even terug te bladeren naar de desbetreffende paragraaf: de daar gegeven nuanceringsen en aanvullingen kunnen (en zullen) heel vaak van doorslaggevend belang zijn.

Door de bovenstaande indikking komen wel twee zaken zeer duidelijk naar voren:

- De grote beperktheid van de tips bij geweld en seksueel geweld.
- De strijdigheid van een aantal tips.

Om met het eerste te beginnen: de tips die we met betrekking tot gewelddelicten geven, zijn niet bepaald spectaculair te noemen. Zo zullen lokale ruimtelijke ordenaars de regel om 'het uitgaan' in hun stad te concentreren al lang hanteren. Via bestemmingsplannen (c.q. stadsvernieuwingsplannen), een enkele keer via leefmilieu verordeningen en eventueel via andere regelgeving (drank- en horecawet, A.P.V.) stellen ruimtelijke ordenaars vaak al alles in het werk om hinderlijke uitgaansbestemmingen in één gebied te concentreren. Velen zullen ook bekend zijn met het falen van dit soort regelgeving. We komen er in het tweede deel van deze rapportage nog op terug.

Ook de seksueel geweld tips zijn beperkt te noemen. Van de ellenlange lijsten die men in het kader van de sociale veiligheidsdiscussie gepresenteerd worden blijft kennelijk vrij weinig over als we ons tot de feitelijk plaatsvindende criminaliteit beperken.

Iets meer tips (zeker als we in de desbetreffende paragrafen kijken) hebben we over inbraak en vandalisme. Logisch, want dit zijn 'zaak, respectievelijke gebouw gerichte delicten'.

Een tweede punt is de strijdigheid van de tips.

Er is sprake van een onderlinge strijdigheid tussen de delicten. Vandalisme, maar met name inbraak, vereisen maatregelen die enigszins in de richting gaan van het 'prairie fort model'.

Voor inbraak (we overdrijven met opzet): een apart gelegen woonwijk, omringt door barrières, voorzien van weinig ontsluitingen (zeker geen doorgaande wegen!) met daarbinnen gesloten bouwblokken die aan de straatzijde zo ontoegankelijk mogelijk zijn. Eufemistisch gesproken is dit een model dat niet bepaald bevorderlijk is voor de preventie van delicten als (seksueel) geweld en (ten dele ook) vandalisme.

Een zelfde soort strijdigheid ontstaat als we de tips de lakmoesproef der subjectieve veiligheid doen ondergaan: veel van de tips (met name weer inbraak en in iets mindere mate vandalisme) zullen bepaald niet het gevoel van 'eng op straat' verminderen.

Om een voorbeeld te geven:

Een van de tips met betrekking tot vandalisme gaat in op het creëren van door volwassenen oncontroleerbare speelplekken. Voor vandalismpreventie een goede tip maar strijdig met de seksueel geweld tips en hoogstwaarschijnlijk ook bepaald niet bevorderend voor de verhoging van de subjectieve veiligheidsgevoelens (rommelig, groepjes jongeren, bosjes, een beetje achteraf gelegen .....).

Lest best is er nog in sommige gevallen de strijdigheid van andere kwaliteiten in de ruimtelijk omgeving. Bij dit laatste mag overigens opgemerkt worden dat dit probleem -zeker in dit eerste deel- ook niet centraal stond. Dit punt is met name verder uitgewerkt in de RPD-notitie: "Maakt de gelegenheid de dader? (een verkennende studie over de kwaliteit van openbare ruimten in de stad en sociale veiligheid), RPD 1985".

Dit alles leidt tot de conclusie dat de in het voorgaande gegeven tips (zeker de ingedikte versie) pas werkelijk iets kunnen gaan betekenen, als we praten over een concrete lap grond. Eigenlijk zouden we immers moeten weten welke mensen er (zullen) komen; welke bewoners, gebruikers en passanten. Hoe de aangrenzende gebieden er uit zien en wat daar gebeurt. Welke functies het gebied heeft of krijgt, etc.

Een dergelijke eis voor een afbakening van een concreet en niet al te groot stuk ruimte, zal reeds duidelijk maken dat hogere plan niveau's (streek en structuurplannen) met name om deze reden niet onze grootste belangstelling hebben. Hoogstens in hun rol van toetsingskader hebben ze nog enig nut bij criminaliteitspreventie via ruimtelijke planning.

Maar zelfs met de drie dimensionale ruimtelijke afbakening zijn we er nog niet: ook de factor tijd eist zijn tol. Juist als we ons tot kleine gebiedjes beperken, heeft criminaliteit een nogal kwikzilverachtig karakter: het neemt opeens toe, dan weer af, verandert van aard en van soort (na een 'vandalisme golf' volgt rust en dan opeens weer een 'inbrakengolf').

Dit laatste probleem wordt nog verergerd door het feit dat ruimtelijke ingrepen vaak lange voorbereidingstijd vergen en door het feit dat mensen gemakkelijk onder de eenmaal geïmplementeerde regels kunnen uitkruipen.

Om een voorbeeld te geven: de drugs-coffeeshop die een criminaliteits uitstralend effect heeft, kan na vijf jaar procedure eindelijk geweerd worden, maar tegen die tijd is de zaak al lang verdwenen, of -een voorbeeld uit de interviews- verandert de eigenaar zijn zaak snel in een kunstgalerie om vrolijk spuitend en blowend zijn nering voort te zetten.

Dit laatste punt wijst ons erop dat criminaliteitspreventie niet alleen binnen een klein beperkt gebied aangepakt moet worden, maar dat het bij de aanval in te zetten instrumentarium ook zeer snel inzetbaar en flexibel moet zijn.

Met deze twee eisen kunnen we het volgende gesprekken-deel van deze rapportage ingaan.

DEEL II:
GESPREKKEN MET ENKELE
RUIMTELIJKE PLANNERS

INLEIDING OP DEEL II

In dit tweede deel van deze rapportage maken we een vertaalslag naar de praktijk van ruimtelijke planners in Nederland.

In een vijftiental gesprekken met ruimtelijke planners hebben we hen de vraag gesteld welke (on)mogelijkheden we zien voor het beïnvloeden van (bepaalde vormen van) criminaliteit via ruimtelijke planning.

Met nadruk moet gesteld worden dat onze respondenten zeker niet gezien mogen worden als een 'representatieve steekproef uit de populatie van Nederlandse ruimtelijke planners'. Daarvoor is ten eerste hun aantal veel te beperkt en ten tweede de selectie procedure te onzorgvuldig.

De gesprekken hadden eerder de bedoeling van een brainstorm. Een groep van 20 à 25 potentiële gesprekspartners werd geselecteerd door de leden van de begeleidingscommissie en de onderzoekers. De belangrijkste criteria daarbij waren:

- lange ervaring en specifieke (stedelijke) ervaring met bepaalde 'typen' ruimtelijke planning (zie ook onder);
- in de praktijk werkzaam.

De definitieve keuze van de gesprekspartners lag bij de onderzoekers, waarbij vooral pragmatische criteria golden: was er belangstelling, kon tijd ingeruimd worden, was een afspraak regelbaar.

Bij de samenvatting van de gesprekken nemen we ook drie gesprekken mee die feitelijk in de oriënterende fase van het onderzoek plaatsvonden*. De nadruk zal echter liggen bij de meningen van de gesprekspartners die we spraken na het uitvoeren en op schrift stellen van het literatuuronderzoek.

Onderscheid uit- versus inbreien

Bij de gesprekken en bij de selectie van de gesprekspartners hebben we een duidelijk onderscheid aangebracht tussen, wat met in de planologische wandelgang wel wordt aangeduid als, de uitbrei(d)ers en de inbrei(d)ers.

De uitbrei(d)ers stellen ons daarbij nog het minst voor problemen: het zijn de planners die een voorheen maagdelijk stuk grond buiten de bebouwde kom in enkele jaren omtoveren in een bewoonde, of tenmiste gebruikte, gebouwde omgeving met straten, groen, gebouwen, etc.

---

*= Ondanks het feit dat deze oriënterende gesprekken -waar overigens in het eerste voortgangsverslag d.d. 11 april 1986 uitgebreid verslag van werd gedaan- een wat andere opbouw en een ander karakter (minder 'toetsend') hadden, zou het natuurlijk onzin zijn om bruikbare informatie uit die oriënterende gesprekken weg te gooien.

Bij de inbrei(d)ers ligt het wat minder duidelijk. Hun werk speelt zich in ieder geval af binnen de bebouwde kom, maar daarbij kan het gaan om **actie gebieden** (stadsvernieuwing) van het type kaalslag/herbouw enerzijds tot **beheer gebieden** waarbij instandhouding eventueel met een heel klein beetje verandering (nieuwbouw) de boventoon voert*.

Een lastig punt is dat tussen actie en beheer een vloeiende overgang bestaat. Qua schaal: heel veel nieuwbouw met blokken tegelijk zoals in de Schilderswijk te Den Haag tot een beetje nieuwbouw en een paar grote en/of kleine beurten. Qua tijd: een actie gebied -en in feite kan men zeggen elke gebouwde omgeving- wordt op een gegeven moment in zijn levenscyclus een beheergebied.

Terwijl men zich bij uitbreidingsnieuwbouw en bij inbreidingsnieuwbouw in een actie gebied nog wel iets kan voorstellen (het gaat daarbij om herinrichting van een gebied; de structuur van het gebied wordt veranderd), blijkt dat de introductie van het begrip 'beheer' in een gesprek van ruimtelijke planners borg staat voor een urendurende en herhaaldelijk hoog oplaaierende discussie. Een omschrijving van het begrip 'beheer' lijkt dus op zijn plaats. We citeren enkele onderzoekers van het Planologisch en Demografisch Instituut van de Universiteit van Amsterdam.

"Een tour d'horizon door de beheerliteratuur leert ons dat tot nu toe tenminste 17 definities van beheer zijn gepubliceerd (.....). In veel definities keren een aantal elementen steeds terug:

1. continue zorg
2. geleidelijke verandering
3. gebruik in overeenstemming met (expliciet of impliciet gekozen) maatschappelijk doel.

Gelet op deze elementen wordt de volgende algemene omschrijving van beheer gehanteerd:

Beheer is de continue zorg voor de instandhouding, en eventueel geleidelijke verandering, van gebouwde en/of aangelegde omgeving ten behoeve van de maatschappelijke activiteiten die in die omgeving dienen plaats te vinden." (Een afbakening van het begrip 'beheer' ten behoeve van het onderzoek 'bestemmingsplan en beheer van de bebouwde kom'; PDI/UvA 9-12-'85).

Gemakshalve sluiten we ons in deze rapportage bij deze definitie aan.

Het onderscheid tussen 'uitbreidingsnieuwbouw buiten de bebouwde kom', 'actie gebied binnen de bebouwde kom' en 'beheer gebied' is voor ons onderzoek weldegelijk relevant. In de conclusies van deel I stelden we immers dat de beste kansen voor criminaliteitspreventie lagen in kleine gebieden waar we al veel van weten (gebruikers, bewoners, feitelijke functies en dergelijke). Bij uitbreidingsgebieden buiten de bebouwde kom is hier dus heel wat giswerk vereist om de eenvoudige reden dat er nog niets is en -om de tegensputterende planoloog gelijk maar schaakmat te zetten- het nog een open vraag is of er in een bepaald gebied gaat gebeuren wat de planner denkt/hoopt/eist dat er gaat gebeuren.

Bij beheergebieden (om direct het andere uiterste te pakken) is in principe bijna alles bekend of te achterhalen: de sociale omgeving en de fysieke omgeving zijn er al.

---

*= Het onderscheid actie gebied - beheer gebied ontleen we aan de VNG: 1984.

Hier liggen de zaken dus eenvoudiger: we weten, of kunnen te weten komen, wat er gebeurt*.

In een situatie dat we eigenlijk nog nauwelijks weten hoe criminaliteit via ruimtelijke planning beïnvloed kan worden, ligt kiezen voor de moeilijke weg (uitbreidingsnieuwbouw) dus niet echt voor de hand. Temeer daar een evaluatie van de effecten jaren op zich zal laten wachten.

Daarnaast mag een ander punt hier niet onvermeld blijven.

Het heeft er wat van weg dat 'uitbreidingplanologie' een bedreigde plan-soort aan het worden is. Onder invloed van met name demografische factoren (ontgroening) neemt de vraag naar nieuwbouw af. Daarbij kunnen we dan nog de trendwijziging naar 'de compacte stad' optellen. Deze trendwijziging resulteert vooral in inbreien, met name in de qua criminaliteit hoog scorende groot-stedelijke milieus. Een en ander wijst ons op het belang dat we voor criminaliteitspreventie aan de ruimtelijke planning binnen de bebouwde kom moeten hechten.

Dat is ook de reden dat we onze gesprekspartners enigszins een afspiegeling hebben laten zijn van het trio uitbreiding-actie-beheer. Een probleem daarbij was overigens dat het onderwerp (stedelijk) beheer in planologenland nog grotendeels de status van een novum lijkt te hebben. Het mag op een buitenstaander vreemd overkomen, maar een investering in nieuwbouw in een buurt van een half miljard wordt met alle ambtelijke planningszorg omgeven, waarna men die investering tevreden de rug toekeert om elders aan de slag te gaan. Een respondent drukte het als volgt uit: "Wat wij hebben vernieuwd, wordt voor onze ogen weer vernield ..... van vernieuwen weten we alles en we doen er alles aan, maar vernielen.....".

Procedure bij de gesprekken

De ruimtelijk planners die tenslotte voor de gespreksronde geselecteerd konden worden, kregen van ons vooraf het tweede voortgangsverslag toegezonden (= het concept van deel I van deze eindrapportage). Om de omvang van dat leesvoer enigszins te ondervangen, waren de paragrafen met preventieve 'tips' per delict op geel papier gedrukt, het gehele pakket werd besloten met een blauwe pagina waarop de tot één pagina ingedikte tips (zie ook conclusie deel I) stonden. In een begeleidende brief werd verzocht om tenminste de blauwe pagina te lezen, liefst ook de gele pagina's en (voor de papiervreters) eventueel het gehele rapport**. In het gesprek werd echter op veel meer zaken ingegaan (zie bijlage 1 de twee aandachtspuntenlijsten voor de gesprekken).

De gesprekken duurden allen tussen de 1 à 2 uur en werden op het kantoor van de respondent gehouden. De interviewer notuleerde het gesprek en de gespreksuitkomsten zijn daarna direct in deze eindrapportage verwerkt zonder dat daarbij de aparte respondenten steeds 'herkenbaar' zijn.

---

*= Een grappig dilemma is echter dat terwijl preventieve maatregelen in een bestaande omgeving eenvoudiger te onderbouwen zijn, de ingrepen bijna per definitie moeilijker zijn en minder vergaand kunnen zijn: de structuur ligt immers al vast.

**= Een (vermoedelijk zeer krappe) meerderheid had inderdaad ook de gele pagina gelezen, slechts enkele hadden het gehele rapport gelezen.

De gesprekken algemeen

Alle respondenten waren geïnteresseerd in het onderwerp en stonden positief tegenover onze poging om meer te weten te komen over de vraag hoe criminaliteit via ruimtelijke planning beïnvloed kan worden. De respondenten waren tevens over het algemeen zeer te spreken over de hen toegestuurde rapportage: overzichtelijk, goed leesbaar, nuttig (zeker als 'naslagwerk' over criminaliteit) en belangrijk. Een nadeel was echter de omvang. Slechts één respondent nam in dit opzicht een uitzonderingspositie in: hij vond het hem toegezonden rapport van een bedroevende kwaliteit.

Hij stelde dat criminaliteitsbestrijding een modegril is die thans opeens onevenredig veel aandacht krijgt, terwijl veiligheid als neven doelstelling een rol kan spelen. Het gespreksverslag vervolgt:

"Als uiterste consequentie bij het hanteren van criminaliteitspreventie als doelstelling kan je beter alle mensen doodschieten. Officieel toegestane misdaad in een wijk, namelijk verkeer, wordt niet aangepakt. Die is veel bepalender voor vormgeving. De hoofddoelstelling moet volgens de respondent zijn: Maak wijken met maximale keuzemogelijkheden voor de bewoners. Ruimte hierbij vormgeven middels politieke prioriteiten. Vormgeving van de ruimte zodanig dat de rechten van de zwaksten in de samenleving maximaal worden gegarandeerd. Geen bescherming van de zwakken, maar geef ze de beste kansen. Vanuit het keuzemotief is het lang niet altijd waar dat wat wij in ons rapport schrijven. Bijvoorbeeld: een veilige route is niet voor iedereen een goed verlichte route. Er zijn mensen die zich veel veiliger voelen in het donker. Schep dus doelbewust die mogelijkheid."*

Het oordeel van de respondent over het perspectief dat we in de hem toegezonden rapportage -alsmede in deze eindrapportage- innemen is onzes inziens juist: de criminaliteitsbril die we hier -overigens zeer bewust- opgezet hebben, kan men met evenveel recht omschrijven als oogkleppen.

Aan dit probleem valt echter niet te ontkomen.

We hebben ons in dit onderzoek beperkt tot het onderwerp criminaliteit, maar zijn ons er daarbij terdege van bewust dat de resultaten in een bredere context moeten worden verwerkt. De notitie van de Rijksplanologische Dienst, maakt de gelegenheid de dader? gaat niet voor niets primair over de kwaliteit van de openbare ruimten in de stad!

Opvallend in bijna alle gesprekken was het gegeven dat criminaliteit voor de respondenten een nieuw onderwerp was. De ervaring met, en kennis van, het onderwerp criminaliteit was nogal anecdotisch van aard.

Kennis over omvang, spreiding en dergelijke per delict ontbrak geheel. In dat opzicht voorziet deze rapportage in een vraag die bij ruimtelijke planners bestaat (het 'naslagwerk' over criminaliteit).

---

*= NB: woordelijk citaat uit een -door de onderzoekers gemaakt!- gespreksverslag. Dit impliceert niet dat we de respondent woordelijk citeren.

Aansluitend bij het voorgaande is het gegeven dat alle respondenten met name reageren op het delict vandalisme. Dat delict ziet men als een probleem, het wordt als eerste genoemd en het is duidelijk dat men van alle delicten verreweg het meeste met vandalisme bezig is. Inbraak ligt duidelijk verder van het bed van de respondenten. Over geweld en sexueel geweld heeft men zelden iets te zeggen (als hier iets gezegd wordt heeft het betrekking op sociale veiligheid; een onderwerp dat wel leeft bij de meeste respondenten).

Een laatste algemeen punt dat uit bijna alle gesprekken naar voren kwam, heeft ons enigszins verbaasd. De geïnterviewden maken erg weinig gebruik van het juridisch planologisch instrumentarium. Bestemmingsplannen en zeker streek- en structuurplannen "zijn iets voor het stadhuis" (of provincie/Den Haag).

Op al onze vragen die in de richting gingen van de mate waarin men gebruik maakt van officiële planning, kregen de meeste respondenten een enigszins vertederde blik in de ogen ('och gut, wat lief en naïef') en speelde een wat meewarige glimlach hen om de mond. Dat soort 'officiële plannen' ligt ergens in een stoffige kast. "Wij werken er nauwelijks mee, wij regelen onze zaakjes snel en goed via andere kanalen". Dat is heel vaak de mening, zeker bij ruimtelijke planners binnen de bebouwde kom. Het officiële instrumentarium der ruimtelijke planning benadert men met een zeer grote dosis minachting.

Ongetwijfeld hiermee verband houdt het feit dat bijna alle respondenten praten over bestaande gebouwde omgevingen en wat daar uit criminaliteits oogpunt is fout gegaan. De vertaalslag naar nieuwe plannen maakte bijna niemand uit zichzelf. Als dit onderwerp ter sprake kwam, hoorden we òf een enerzijds/anderszijds verhaal ("we constateerden probleem X, bedachten dat Y daartegen een goede maatregel zou zijn, maar maatregel Y bleek elders al toegepast zonder resultaat of met ongewenste neveneffecten, of ....."), of men kwam tot heel algemene punten (vergelijk onze tips uit deel I). Een en ander is in feite natuurlijk een perfecte onderbouwing van de al eerder door ons geponeerde stelling dat het 'inbouwen' van criminaliteitspreventie in de plannen voor geheel nieuw op te leveren gebied een zeer gecompliceerde zaak is.

Er ligt dus constant een essentiële link naar 'het bestaande'. Van daaruit (het beheer) zal men kennis op moeten doen, waarbij het belangrijkste nog is om vervolgens een proces op gang te krijgen waarbij mensen die kennis gebruiken bij het aanpassen van een gebied (en misschien te zijner tijd ook bij nieuwbouw).

Op dit soort zaken zullen we overigens in dit deel nog herhaaldelijk terugkomen.

Leeswijzer

In dit tweede deel zullen we allereerst kort ingaan op het streek en structuurplan niveau. Vervolgens komt de ruimtelijke planning buiten de bebouwde kom aan de orde en daarna volgt een hoofdstuk over de planning binnen de bebouwde kom.

1. STREEK- EN STRUCTUURPLAN

De menging van functies, de bepaling van de aard en localisatie van functies en ook de ligging van routes die verschillende stadsdelen met elkaar verbinden worden voor een groot deel reeds bepaald op dit planniveau. Volgens enkele door ons in het kader van de oriënterende gesprekken geïnterviewde 'structuurplanners' heeft het mengen van functies voornamelijk effect op de ervaren veiligheid in de openbare ruimte: mensen voelen zich gerustgesteld door de aanwezigheid van woonbebouwing (mits georiënteerd op de openbare ruimte).

Het is huns inziens echter zeer de vraag of functiemenging effect heeft op de werkelijk plaatsvindende criminaliteit. Voorts wijzen ook zij op het belang van de exacte locatie van de diverse functies. Als een voorbeeld van hoe-het-niet-moet noemen zij de situatie in een uitbreidingswijk uit de jaren zestig. Hier zijn wonen en werken weliswaar sterk gemengd, maar werken bevindt zich geheel op maaiveldniveau en wonen daarboven, waardoor er 's avonds en in de weekends een (zeker subjectief) zeer onveilige situatie ontstaat: blinde ogen op de stille straat.

Voorzieningen die ook 's avonds en/of 's nachts goed bereikbaar moeten zijn (bijvoorbeeld de apotheek) dienen in de directe nabijheid van het openbaar vervoer (bus/tram/metro) te liggen, zodat bezoekers niet gedwongen zijn een deel van de verlaten buurt te doorkruisen.

Wat betreft de planning van routes zitten de geïnterviewde structuurplanners op dezelfde lijn als de vrouwengroepen: langzaam-verkeersroutes moeten niet afgescheiden worden van autoroutes, routes moeten bij voorkeur langs woonbebouwing gevoerd worden en er dienen alternatieve fietsroutes* te zijn die het mogelijk maken om stille gebieden te vermijden.

De geïnterviewde structuurplanners zien de kracht van het streek- en structuurplan met name in haar functie als algemeen toetsingskader en als richtinggever voor op lager niveau geregelde zaken. De richtinggeving zal veelal meer neerkomen op het vermijden van situaties die (met name uit subjectieve veiligheidsoverwegingen) zeker ongewenst zijn.

Het vastleggen van 'positieve maatstaven' voor een 'veilige planning' is veel moeilijker, zowel in inhoudelijk als in organisatorisch opzicht.

Meerdere respondenten waren overigens van mening dat ver doorgevoerde functiescheiding negatieve effecten heeft op zowel de objectieve criminaliteit als op de ervaren (on)veiligheid van de omgeving. Allen relativeerden echter vervolgens direct daarop de mogelijkheid om op het niveau van de streek- en structuurplannen positieve 'veiligheidsgaranties' in te bouwen in het ontwerp.

---

*= Een vervelend gevolg van de boven reeds kort aangehaalde stedenbouwkundige ideologie uit de jaren 70 (sterk doorgevoerde scheiding van functies) is, dat woonwijken die in deze tijd gebouwd zijn vaak niet direct aansluiten op andere stedelijke bebouwing, maar omgeven zijn door groengebieden, die vooral 's avonds onprettig zijn om te doorkruisen. Hetzelfde geldt voor werkgebieden tussen woonwijken in: de verbinding tussen de woonwijken wordt 's avonds als uiterst onprettig ervaren.

Men wijst daarbij steevast op de grillen en trends op een lager planniveau.

Een respondent wijst daarbij op het niveau van het bouwkundig/architectonisch ontwerp. Als voorbeelden noemt hij de hoogbouw-discussie en de postmodernistische ontwerpideeën die een 'geleidelijke overgang tussen privé en openbaar' benadrukken (het Bijlmermeer-drama: de straat in het gebouw). Met behulp van het streek/structuurplan kan men dergelijke ontwikkelingen niet beïnvloeden.

Andere respondenten (met name zij die nog het meeste werken met bestemmingsplannen: de uitbreiders) hebben een identieke mening over het bestemmingsplan. Als je daarin bijvoorbeeld regelt dat woningen zo neergezet worden dat er zicht vanuit de woonkamer op ..... de straat/het plein/de school/etc. .... mogelijk is, bestaat er een dikke kans dat (bijvoorbeeld uit bezuinigingsoogpunt) de zichtlijn dicht geplant wordt met struiken, de lantaarnpalen op de 'verkeerde' (uit criminaliteitspreventief oogpunt) plekken terecht komen, etc. Kortom: zelfs al krijg je in een plan iets goeds voor elkaar, dan wordt de zaak op -en door- het uitvoerend niveau heel vaak weer vervelend verstoord. Dat laatste gebeurt heel vaak niet uit onkunde, maar op grond van andere overwegingen (struiken zijn goedkoper dan bomen). We stuiten hier duidelijk op het probleem van de verkokering van het uitvoerend niveau. Een en ander geeft ons overigens wel een relativerend doorkijkje in de ruimtelijke planning: bij de (mooie) plannen van de structuurplanners doet men op bestemmingsplan niveau al flink wat water in de wijn (soms zelfs twee scheuten: globaal en uitwerkend) en de bestemmingsplanners klagen weer over de uitvoerende instanties en architecten (die elkaar over en weer overigens vaak ook niet geheel begrijpen).

Veel respondenten zoeken de oplossing van deze problematiek in voorlichting en opleiding (van de andere partijen): het verkopen van criminaliteitspreventieve inzichten en ideeën. Ook de ambtelijke sfeer (gemeentelijke diensten) zal -als een invloedrijke partij in het planningsproces- hierbij betrokken moeten worden. De hoop die onze respondenten hier vestigen op 'voorlichting' delen we overigens niet geheel: zoals we in het voorgaande al stelden, zijn 'lagere planniveau's' vaak zeer rationeel in de weer, maar liggen de belangen gewoon vaak anders.

Veiligheid sneuvelt dan in deze belangenstrijd al snel ("voor bomen hebben we geen geld, dan maar iets minder zicht, maar wel groen: struiken d'r in"; of "ruimte voor jongeren ..... daarvoor is de grond te duur, schrap dat trapveld maar").

Resumerend valt over het niveau van het streek- en structuurplan het volgende te zeggen. Functiemenging, functielocatie en routing zijn voor een groot deel te regelen op dit niveau. De praktische uitwerking van de te mengen functies (exacte locatie, mengverhouding) verdient daarbij bijzondere aandacht. Men begint (volgens de geïnterviewde structuurplanners) pas sinds kort minder in termen van nine-to-five te denken: het besef dat werkfuncties 's avonds en 's nachts de veiligheid van de openbare ruimte negatief kunnen beïnvloeden begint door te dringen. Hetzelfde geldt voor de ligging en inrichting van langzaam verkeersroutes. De verwachte effecten van 'veiligheidsbewust plannen' liggen echter meer in de sfeer van de ervaren onveiligheid, dan in die van de objectieve criminaliteit.

Streek- en structuurplannen kunnen richtinggevend zijn: het vermijden van absoluut ongewenste situaties. Een garantie voor een veilige planning kunnen zij echter niet bieden, veel hangt af van de verdere invulling van de plannen op lagere niveau's.

2. UITBREIDINGSNIEUWBOUW

Inleiding

In de inleiding tot dit deel, zeiden we al dat uitbreidingsnieuwbouw een bedreigde plan-soort lijkt te worden. Dat geldt zeker als we ons richten op de ruimtelijke milieus waar criminaliteit relatief een flink probleem is: de groot stedelijke milieus. Juist in de grotere steden wordt de -in de toekomst toch al dalende- woningproductie eerder binnen de bestaande bebouwde kom neergezet (inbreien) dan dat er nog sprake zal zijn van grootscheepse uitbreidingsnieuwbouw. Rekening houdend met dit gegeven en met het feit dat criminaliteitspreventie tips in een nog niet bestaande sociale- en fysieke omgeving flink wat gokwerk vereisen bij de huidige stand van kennis, lijkt uitbreidingsnieuwbouw daarmee voor ons een minder interessant terrein.

Tegen deze argumentatie is echter een zeer belangrijk kritiekpunt in te brengen. Bij uitbreidingsnieuwbouw is in principe alles nog mogelijk. De criminaliteitspreventieve hemel zou hier dus nog werkelijkheid kunnen worden. Nu geloven we niet zo in dit soort utopieën en onze 'nieuwbouw respondenten' geven ook haarfijn aan waarom dat niet zal lukken:

- Het is onduidelijk hoe zo'n criminaliteitspreventieve hemel c.q. buurt er uit zou moeten zien en onze tips geven daarover ook onvoldoende uitsluitsel.
- De macht van de ruimtelijke planner is beperkt. Eén van de respondenten spreekt bijvoorbeeld van 'straatvechten' om zaken voor elkaar te krijgen en zo'n gevecht win je zelden totaal. Knock outs zijn er niet bij en de tegenstanders knabbelen dus altijd iets van de mooie plannen af. Elk plan wordt daarmee een compromis.

Al onze 'uitbreidingsrespondenten' hadden een lange en vaak gemeleerde staat van dienst: nieuwe steden en wijken in de polder (Lelystad, Hoorn, Hoofddorp), een architectenbureau, stadsarchitect (inclusief de uit dien hoofde te spelen rol in de schoonheidscommissie), stedenbouwkundig ontwerper, een hoofd van de bouw en volkshuisvestingspoot van gemeentewerken in een kleinere gemeente.

Bijna in alle gevallen hadden de respondenten ook ervaring met -of waren ze ook in hun huidige werk nog ten dele betrokken bij- stadsvernieuwings- en renovatie activiteiten.

In deze gesprekken hebben we echter de aandacht vooral gericht op het plannen van uitbreidingsnieuwbouw. Daarbij ging de meeste interesse uit naar 'preventie tips': hoe en wat moet (en kan) je als planner doen aan criminaliteitspreventie. Allereerst werd algemeen op deze vraag ingegaan, vervolgens werd per delict de zaak bekeken (aan de hand van het door ons vooraf opgestuurde literatuur-onderzoek).

Algemeen

Een opvallende tegenstelling met de in het volgende hoofdstuk te presenteren meningen van inbreiers, was dat onze uitbreidingsrespondenten over het algemeen lang stil stonden bij algemene theorieën en ideologieën. Twee zaken sprongen er hier uit:

- de mogelijkheden en beperkingen van een ruimtelijke omgeving voor kleine kinderen;
- de keuze mogelijkheden in een ruimtelijke omgeving.

Deze twee zijn in feite natuurlijk twee loten van één stam. We gaan op beide kort in.

De kleine kinderen

Door een respondent werd met de meeste nadruk aandacht gevraagd voor het opgroeiende kind. Zijns inziens lag de oorzaak van heel veel criminaliteit (vandalisme in de jonge jaren, knokpartijen en geweld later) in het omdraaien van een verkeerde knop op zeer jeugdige leeftijd (1 -3 jaar). In ons literatuur onderzoek gingen we daar niet op in volgens deze respondent. In zijn visie -een visie overigens die bij velen populair is- worden kleine kinderen veel te veel in hun vrijheid beknot. De grootste boosdoener is hier het verkeer ("Pas op, je mag niet de stoep af, of de hoek om!"). Het exploiratiedrag van de peuter wordt gefrustreerd en daardoor leert deze niet hoe zij/hij bezit kan nemen van een omgeving, zich zo'n omgeving eigen maakt en er vervolgens respect voor ontwikkelt. Gefrustreerde expansiedrift leidt tot respectloosheid en dat ligt aan de basis van 'lefgedrag' bij vandalisme en later geweld. Daar komt dan volgens de respondent nog bij dat de ouderlijke en sociale controle van ouderen verdwenen is: "zoonlief mag doen wat hij wil", iedereen is bang, doet niets. Deze sfeer van angst en vervreemding versterkt de in de peuterleeftijd opgelopen defecten.

De auteurs van deze eindrapportage zijn inderdaad op deze diepte-psychologische verklaringen niet ingegaan, omdat het hier onzes inziens een geloofskwestie betreft waarover niemand ooit het laatste woord zal spreken. Daarbij komt dat het ons geloof niet is, maar dat is niet relevant. De consequenties van het geloof (hoe richt je een omgeving in) hebben wel geheel onze instemming. De genoemde respondent en de auteurs van deze eindrapportage vinden hier elkaar dan ook volkomen: zorg voor een omgeving waarin kinderen exploratief bezig kunnen gaan. Een omgeving waarin ze hun en elkaars grenzen kunnen verkennen, waarin ze lol kunnen hebben, dingen kunnen doen (zonder door betweters op de vingers getikt te worden); een omgeving die ze zelf kunnen (leren) te bezitten en te respecteren. Ons pleidooi voor oncontroleerbare (speel)plekken had ook precies deze achtergrond (zie de tips onder vandalisme in deel 1 van deze eindrapportage). Genoemde respondent komt met een vergelijkbare tip die in de praktijk uitgeprobeerd is: Een avonturenroute voor de jeugd (lekker smal, kronkelig, hier en daar eng en dergelijke). Dit plan werd echter slechts gedeeltelijk uitgevoerd, iets dat voor een doorlopende route vrij desastreus is.

Een vervelende stedenbouwkundige en een agent gooiden roet in het eten: het pad moest eerst breder (stedenbouwkundige) en ten tweede moest het licht niveau (volgens de agent) overal even hoog zijn (en dat was erg hoog). Op sommige delen van de route won onze avontuurlijke respondent het pleit. Op andere delen verloor hij. Het resultaat is dus vlees noch vis. Voor de goede orde: genoemde respondent (maar daarnaast ook een andere respondent) stellen dat bijvoorbeeld verlichting veel gedifferentieerder zou behoren te zijn. Ten minste (!) één route van A naar B met een hoog verlichtingsniveau, maar daarnaast ook plekken en routes met een lager verlichtingsniveau. Op die manier kan men kiezen: of in het donker lopen, of in het licht. Daarmee zijn we gekomen op een tweede algemeen (ideologisch) punt dat er bij onze uitbreidingsnieuwbouw gesprekken uitsprong.

Keuzevrijheid

De meeste uitbreiders schrijven het begrip keuzevrijheid hoog in hun planvaandel: in een nieuwe wijk moeten bewoners en gebruikers volgens hen een zo groot mogelijke vrijheid hebben om te kiezen hoe ze die nieuwe ruimte gaan invullen en gebruiken.

Voor dit hooggestemde ideaal van keuzevrijheid bestaat onzes inziens een zeer simpele verklaring. Aangezien je als planner nooit zeker weet wie in jouw wijk komen wonen, wie en hoe men de wijk gaat gebruiken, is het wel zo handig om zoveel mogelijk opties open te houden (waarbij het ons overigens een raadsel is hoe het dan komt dat bijna elke Nederlandse nieuwbouwwijk zo uit een standaardmal lijkt te komen).

Ondanks het feit dat het fraaie ideaal van de keuzevrijheid zeer sympathiek over komt, zouden de auteurs van deze rapportage er toch voor willen pleiten dat planners in een aantal gevallen wat meer knopen doorhakken waar het zaken betreft waardoor bepaalde vormen van criminaliteit bemoeilijkt worden. Onze 'anti inbraak tips' springen hier het eerst in het oog: bijvoorbeeld het ontoegankelijk maken van de achterzijde van woningen (bijvoorbeeld via het sluiten van een bouwblok door middel van woningen, bergingen, garages of hekken). De vrijheid voor bewoners en passanten om uit verschillende routes te kiezen wordt dan weliswaar minder; de inbraakmogelijkheden worden ook bemoeilijkt.

Ook onze 'anti inbraak tip' dat er gezorgd moet worden voor een redelijk niveau van technopreventie vermindert misschien in theorie de keuzevrijheid van de toekomstige bewoner, maar ook in dit geval lijkt ons het van bovenaf opleggen van bijvoorbeeld de reeds bestaande NEN-normen voor sloten via de bouwverordening een goede zaak. Deze minimale normen -waar overigens schandalig genoeg slechts weinigen kennis van hebben- zijn heel wat minder ingrijpend dan de licht, lucht en brandvoorschriften die wel alom toegepast worden.

Geschermd met de 'keuzevrijheids ideologie' mag wat ons betreft dus best in sommige gevallen doorgeprikt worden. Daarmee willen we overigens persé niet beweren dat dit altijd moet gebeuren. Met name

bij een delict als vandalisme speelt de keuzemogelijkheid die jongeren qua omgeving moeten kunnen hebben juist een belangrijke rol.

Bij de door alle respondenten voorgestane keuzemogelijkheden voor jongeren, onderscheiden we een geografische en een tijdscomponent:

- Geografische keuze vrijheid voor jongeren impliceert bijvoorbeeld dat er voldoende avontuurlijke speelplekken in een buurt moeten zijn (of dat nu een voetbalveld of een ruige speelplek is). Als men bij de uitkleding van plannen op dit soort 'voorzieningen' bezuinigt, zit het er dik in dat zo'n bezuiniging als een boemerang terugkomt om bijvoorbeeld dwars door de ruiten te vliegen van de entreepartij van het flatgebouw die jongeren bij gebrek aan beter dan maar tot hun ruige speelplek c.q. voetbalveld hebben gebombardeerd. De meeste geïnterviewde uitbreiders konden hier wrange verhalen vertellen.
- De geografische keuze vrijheid die jongeren moeten hebben is echter niet een onveranderlijk gegeven: 5-jarigen stellen andere eisen als 12- (of 16-) jarigen. Dit simpele gegeven wordt herhaaldelijk over het hoofd gezien. Een nieuwe wijk stroomt bijna altijd vol met jongere gezinnen. De eerste jaren bestaat er dus een tomeloze behoefte aan zandbakken, hobbelpaardjes, glijbaantjes en dergelijke met daaromheen banken voor ma's en/of pa's. Een dikke 10 jaar later ligt de gemiddelde behoefte van de buurtjeugd echter toch wel enigszins anders. Met enkele van onze respondenten zijn we wat langer bij dit probleem blijven stilstaan. De les kan als volgt worden samengevat. Heel veel speelveldjes van ongeveer 300 m² elk, voldoen prima in een jongere wijk, maar 5 à 10 jaar later levert het opeens 'vandalisme problemen' op, omdat de ballen overal door de ruiten vliegen aangezien een trapveld (2800 m²) ontbreekt. Dit soort ellende (voor bewoners en jongeren) zou door ruimtelijke planners voorkomen kunnen worden als grotere speelplekken ingepland worden. Zo kan vandalismepreventie voor planners misschien tegen kortzichtige bezuinigers een argument zijn om in het plan iets op te nemen dat heel normaal zou behoren te zijn: ruimte voor de jeugd.

Reacties op de preventie tips

In de conclusies van deel I van deze eindrapportage hebben we per delict een aantal algemene tips geformuleerd. We hebben deze tips met onze uitbreidingsrespondenten doorgesproken.

Bij deze bespreking kreeg vandalisme verreweg de meeste aandacht, omdat men de respondenten over dat onderwerp zeer makkelijk aan de praat krijgt. De andere delicten spraken veel minder tot de verbeelding en men wist er ook veel minder van.

Vandalisme

Al onze respondenten kenden het verschijnsel dat een nieuwbouwwijk ongeveer 10 jaar na oplevering vandalisme problemen gaat vertonen. Door de eenzijdige (op jonge gezinnen gerichte) woningdifferentiatie ontstaat een zeer a-typische leeftijdsopbouw waardoor de wijk na 10 jaar opeens vol blijkt te zitten met baldadige jeugd. Een respondent wees zelfs achter elkaar de buurten aan in zijn stad: wijk A, opgeleverd in jaar X, 10 à 15 jaar later een vandalismegolf, wijk B ..... etc.

De vandalismedproblemen ontstaan door veel jongeren in de leeftijdsgroep 5 - 20 jaar* in combinatie met een gebrek aan ruimte voor de jongeren.

Het is dan ook een exacte ondersteuning van de uitkomsten van ons literatuuronderzoek. Op een uitzondering na kunnen alle respondenten zich dan ook in onze aanbevelingen vinden. De praktijk blijkt echter weerbarstig:

- Eenzijdige woning differentiatie is moeilijk veranderbaar, omdat opdrachtgevers de minst risicovolle gok doen op jonge gezinnen. De relatief grote groep jongeren die dat 10 jaar later geeft, lijkt dus een moeilijk veranderbaar gegeven.
- Speelplekken voor jongeren vormen een post die bijna stelselmatig uitgekleeft wordt. Zeker het voorstel om grotere plekken in te plannen opdat de zandbak na 10 jaar vervangen kan worden door een trapveld, zal stelselmatig wegbezuinigd worden. De winst die dat oplevert, weegt niet op tegen het verspreid door (meestal) anderen geleden verlies aan vandalisme dat 10 jaar later optreedt (après nous .....).
- Daar komt nog bij dat dat 'ruimte voor jongeren' niet echt populair is bij onze respondenten en zeker niet (zoals onze respondenten zeggen) bij anderen. De oorzaak hiervan ligt in het feit dat "jongeren er altijd zo'n vieze rotzooi van maken"; "het ziet er altijd zo rommelig uit", en dat is kennelijk iets dat 'de Nederlander' (die ruimtelijke ordering standaard bij de geboorte ingebakken lijkt te krijgen) zeer zwaar door de ziel snijdt.

Toch bleken ondanks deze weerbarstige praktijk soms kleine door onze respondenten geïnitieerde oprispingen mogelijk. Een voorbeeld was de 'spijkerloze bouwspeelplaats': in een wijk waar nieuwbouw gepleegd werd, had men een stuk grond gereserveerd waar de bouwers hun ongevaarlijke (vandaar het spijkerloze) afvalhout, stenen en dergelijke konden dumpen. De jeugd uit de al opgeleverde woningen kon er naar hartelust hutten timmeren. Daarmee werd niet alleen een leuke (dus zeer rommelige) plek voor de jeugd gecreëerd, maar werd tevens beoogd de jeugd weg te houden van de bouwplaatsen. Een en ander was een groot succes, maar ..... na oplevering van de nieuwbouw ging de bulldozer erdoor en werd er een nette (!) voorgeprogrammeerde (en veel kleinere) speelplaats op die plek aangelegd.

Dit voorbeeld -en andere informatie van onze respondenten- sterkt ons in de mening dat onze preventie tips voor het delict vandalisme als principe volkomen juist zijn: als men veel jongeren 'inplant' dient men de consequenties ook in te plannen: voldoende ruimte voor die jongeren nu en in de toekomst, ruimte van een (in de ogen van jongeren!) voldoende kwaliteit.

---

*= De door de respondenten genoemde leeftijdsgroepen verschillen enigszins; de meest genoemde groep is 10 - 18. Hoe groter de gemeente, hoe lager de begin leeftijd die men noemt.

Inbraak

Over dit delict hadden onze uitbreidingsrespondenten naar verhouding veel minder te melden. Daarbij komt nog dat enkele respondenten onze ideeën over het beperken van toegankelijkheid verkeerd interpreteerden.

Om met dat laatste te beginnen: enkele respondenten wreven ons aan dat we wijken willen afsluiten ('belachelijk', 'hoe verzin je het', roept men vervolgens ..... en terecht).

Dat is natuurlijk onzin. Wat wij voorstellen betreft het zoveel mogelijk buiten de wijk houden van doorgaand verkeer (snel en langzaam) en binnen de wijk op micro-niveau hetzelfde via -zoals een van onze respondenten, die het wel begreep en het er bovendien mee eens was, het uitdrukte- de toepassing van het fuikprincipe; bijvoorbeeld de doorgang tussen twee rijtjes met woningen voor passanten blokkeren door middel van bergingen; dus:

Zo spectaculair lijken ons deze aanbevelingen dus niet en ze zijn ook zonder twijfel heel vaak verdedigbaar uit verkeersveiligheids oogpunt: het weren van doorgaand auto-verkeer.

Tot zo ver onze toegankelijkheids aanbevelingen met betrekking tot inbraak.

Onze aanbeveling om te zorgen voor een voldoende niveau van technische beveiliging stuitte bij de respondenten op heel weinig weerstand. Zoiets zou via de bouwvergunning geregeld kunnen worden en eigenlijk hoorde dat ook gewoon te gebeuren was de overheersende mening van de respondenten.

Het op een iets hoger schaalniveau ontoegankelijk maken van de achterzijde van woningen door de bouwblokken te sluiten werd ook door meerdere respondenten genoemd. Probleem daarbij zijn natuurlijk de relatief dure hoekoplossingen die vereist zijn. Hat-woningen bleken voor een respondent een oplossing geweest te zijn. Een andere oplossing om het blok met behulp van bergingen af te sluiten werd ook genoemd.

Meerdere respondenten constateren overigens dat de neiging opnieuw bestaat om bouwblokken te sluiten.

Lest best deden we ook nog naar aanleiding van ons literatuur onderzoek de tip om woningen aan de achterzijde niet direct op een groen gebied aan te sluiten. Twee respondenten stelden dat dit inderdaad vaak een automatisme is.

(Sexueel-) geweld

Geen van onze uitbreidingsrespondenten merkte hier iets over op, althans daar waar het uitbreidingsnieuwbouw betrof.

De respondenten lokaliseerden (sexueel-) geweld niet in nieuwe woonwijken.

Conclusies

Zoals al gezegd hebben we in de gesprekken met uitbreiders veel aandacht besteed aan concrete ideeën over het via ruimtelijke planning voorkomen van bepaalde vormen van criminaliteit. Als algemeen punt kwam uit deze gesprekken naar voren hoe moeilijk het is om criminaliteit te voorkomen via de ruimtelijke planning van een over jaren op te leveren woonwijk.

Al onze gesprekspartners wezen op het probleem dat op dit terrein geen algemeen geldende uitspraken zijn te doen. De optimisten zeggen dat we dit stadium nog niet bereikt hebben, omdat de huidige kennis gewoon nog te beperkt is. De pessimisten zeggen dat het met die preventieve tips nooit wat zal worden, omdat zo iets subtiels als 'crimineel gedrag' (dat wil zeggen: vandalisme, inbraak en (sexueel-) geweld), dat bovendien met zo veel andere zaken samenhangt, nooit via lang van te voren uitgevoerde ruimtelijke planning aangepakt kan worden. Zelfs als je al zou weten wat er moet gebeuren (en dat weet je niet), dan is de ruimtelijke planning van een nieuwbouw wijk een dusdanig ingewikkeld en langdurend steekspel van belangen afwegingen dat, of de uitkomst (uit criminaliteitspreventief oogpunt) niet klopt, of de uitkomst achterloopt bij de ontwikkelingen.

Met name de respondenten die deze pessimistische mening huldigen, waren dan ook gecharmeerd van onze ideeën over het 'gestructureerd aanrommelen': goed kijken waar het fout gaat, op grond daarvan wijzigingen in een bestaande (!) gebouwde omgeving aanbrengen (of eventueel in vergelijkbare nieuwe ontwerpen), kijken wat dat uithaalt, etc.

Deze uitbreiders verplaatsen dus duidelijk het onderwerp criminaliteitspreventie naar de beheerfase. Daar moet het startpunt liggen ..... en daar loopt het dan vaak al gelijk al vast zoals uit het volgende voorbeeld blijkt: een van onze gesprekspartners (stedebouwkundig ontwerper) was onlangs geconfronteerd met een vraag van een aantal bewoners uit een rijtje om het achter hun tuinen gelegen talud (lopend van de erfafscheiding achter tot een gracht) te mogen privatiseren.

Hun argument: de inbraak gevoeligheid van de achterzijde van de woning (de inbreker kan immers vanaf het openbare talud zo hun achtertuin inklimmen).

De stedebouwkundige nam dus contact op met de politie om te achterhalen of hier van een valide argument sprake was (voor dit specifieke geval, maar ook meer in zijn algemeenheid: zijn de achterzijden van eengezinswoningen in onze gemeente inderdaad inbraakgevoelig). Helaas ..... cijfers bleken niet voorradig. Men kon het aantal inbraken per jaar per stadsdeel uitdraaien, maar verdere specificaties (naar woningtype, voor/achterkant) bleken te veel gevraagd. Letterlijk stelt onze respondent: "Had ik de gevraagde gegevens wel gehad, dan had ik me zeker laten beïnvloeden bij een ingreep in dit geval en bij toekomstige ontwerpen".

Hiermee zien we duidelijk hoe ons onderwerp vast komt te lopen:

- algemene tips zijn uitermate moeilijk te geven;
- dus moet men via 'trial and error' maar leren hoe het kan of moet;
- edoch de 'errors' krijgt men nooit onder ogen omdat de meest simpele gegevens (bijvoorbeeld inbraken per woningtype) niet geregistreerd worden*.

Bij deze -op het eerste gezicht misschien dodelijk lijkende-schaakmat, mag overigens wel opgemerkt worden dat onze respondenten zich nog nauwelijks hadden beziggehouden met het onderwerp criminaliteit. De uitzondering hierop was het delict vandalisme: daar hadden de meeste respondenten duidelijk 'meer ervaring' mee. Ze hadden er al langer over nagedacht, ermee (of beter: ertegen) geëxperimenteerd, etc.

Misschien is een belangrijke conclusie dan ook wel dat criminaliteit voor veel ruimtelijke planners (zeker de door ons geïntervoeuwde uitbreiders) een nieuw onderwerp is. Van zo'n onderwerp mogen we niet verwachten dat men er meteen een antwoord op heeft. De voorgaande pessimistische schaaakmat in drie zetten (c.q. gedachtenstreepjes) zouden we dan ook als volgt kunnen pareren:

- ruimtelijke planners zijn geïnteresseerd in het onderwerp criminaliteit(spreventie), ze staan er open voor en er is in principe ook de wil om in hun werk er iets mee te doen;
- het betreft hier echter een breed, moeilijk en door ruimtelijke planners grotendeels nog onontgonnen onderwerp;
- daar waar ruimtelijke planners met het onderwerp ruimtelijke planning en criminaliteit al aan de slag zijn gegaan (vandalisme; de inbreiders -zie volgende hoofdstuk- meer dan de uitbreiders), blijkt men echter weldegelijk tot creatieve experimenten en oplossingen te komen.

Met deze afwending van een dreigende schaaakmat, hebben we tegelijkertijd twee kanten van de zaak laten zien: enerzijds de problemen die er zijn en die ons nog wachten, anderzijds de hoop die zondermeer ook aanwezig is. In deel III (de confrontatie en eindconclusies zullen we er op terugkomen.)

---

*= Wat men wel onder ogen krijgt zijn de enorme blunders of de volstrekt uit de hand gelopen situaties (eindstations) zoals bijvoorbeeld de Bijlmer hoogbouw. Op dit soort leegstands spektakelstukken (waarbij criminaliteit een rol speelt) valt echter onzes inziens niet echt goed beleid te voeren.

3. BINNEN DE BEBOUWDE KOM

Inleiding

In dit hoofdstuk geven we een samenvatting van de gesprekken en de belangrijkste conclusies uit de gesprekken met de voorzitters, projectleiders, secretarissen of voorpostfunctionarissen van de volgende projectgroepen stadsvernieuwing:

APG Spaarndammer- en Zeeheldenbuurt Amsterdam;

APG Indische Buurt Amsterdam;

APG Transvaalbuurt Amsterdam;

APG Schilderwijk Den Haag.

Terug verwijzend naar het onderscheid dat we in de inleiding tot dit tweede deel aanbrachten, betreft het hier dus allemaal inbreiers die werken in actie-gebieden. De schaal waarop men werkt verschilt echter nogal: van een relatief grote nieuwbouw productie in de Schilderswijk, tot een veel geringere productie in bijvoorbeeld de Transvaalbuurt in Amsterdam. Ook de fase waarin men zich bevindt verschilt: van volop (ver)bouw actie, tot een stadium waarin de klus bijna geklaard is en de beheerfase nakende is (Spaarndammer- en Zeeheldenbuurt te Amsterdam; met opzet om deze reden gekozen). Echte 'beheer ruimtelijke planners' zitten er dus niet bij deze groep, maar dat is ook logisch want die bestaan nog nauwelijks. Wel hebben al onze inbrei-respondenten ervaring op dit terrein.

Om meer zicht te krijgen op het onderwerp beheer, hebben we daarnaast als achtergrond een gesprek gevoerd met twee 'beheer theoretici' van de Universiteit van Amsterdam (Rothuizen en Gastkemper).

Naast deze twee universitaire beheer-deskundigen is ook nog een gesprek gevoerd met de (adjunct) projectcoördinator voor de Amsterdamse binnenstad. Onder zijn supervisie wordt in het westelijk deel van de binnenstad het "Stegenplan" uitgevoerd, waarbij men -qua criminaliteit objectief en subjectief onveilige- stegen tracht op te kalefateren. Deels gebeurt dit via op stapel staande bouwkundige en planologische maatregelen. Dit Stegenplan ontving overigens subsidie als een van de ingediende projecten bij de Stuurgroep Bestuurlijke Preventie van Criminaliteit (de 'Samenleving en Criminaliteit subsidiepot' van Justitie en Binnenlandse zaken).

De vraaggesprekken duurden elk ongeveer twee uur en hadden de volgende opbouw:

Allereerst werden vragen gesteld over de functie van de geënquêteerde en het gebied waarin hij werkzaam was. Vervolgens werd over de aard van de problemen gesproken, die door de organisatie waarin hij/zij werkzaam is, werden aangepakt en werden ook vragen gesteld over de organisatiestructuur, waarin werd gewerkt.

Daarna kwam het planologisch instrumentarium aan de orde waarmee in de organisatie werd gewerkt.

Nadat dit instrumentarium aan de orde was geweest werd overgeschakeld naar de criminaliteit in het desbetreffende gebied. Er werd gevraagd of de criminaliteit in het gebied, waar de geïnterviewde werkzaam was, als een probleem werd ervaren en zo ja, wat er tegen gedaan werd.

Vervolgens werd een relatie gelegd tussen ruimtelijke planning en criminaliteit(spreventie) en werd gevraagd in hoeverre zij in de praktijk van de criminaliteitspreventie hiermee werkten. Tot slot werd een aantal praktische tips aan de geïnterviewden voorgelegd (vergelijk de conclusies van deel I) en werd hen gevraagd in hoeverre zij deze tips bruikbaar achtten. Hen werd eveneens gevraagd of zij zelf hieraan nog tips konden toevoegen.

Aard van de problematiek

Alle geïnterviewden merkten op dat zij zich richten op de vernieuwing van de wijk in al zijn aspecten. Stadsvernieuwing werd niet gezien als een proces waarin alleen de woningen worden vernieuwd. Men was van mening dat er sprake moest zijn van een integrale aanpak, waarbij naast woningen ook de woonomgeving, de voorzieningen en de bedrijven dienen te worden aangepakt.

Organisatiestructuur

In alle gevallen werd in een projectgroepstructuur gewerkt. Elke projectgroep kende een kernapparaat (voorzitter, secretaris, planningsdeskundige) dat volledig voor de aanpak van de stadsvernieuwing is vrijgemaakt met daarnaast vertegenwoordigers van alle betrokken afdelingen en diensten, die een beperkt deel van hun tijd beschikbaar hadden voor die projectgroep. In theorie hebben alle projectgroepleden mandaat om namens hun dienst of afdeling te opereren. In de praktijk bleek dat aan dit mandaat door afdelings- en dienstleiding nogal eens werd geknabbeld. In alle gevallen, soms in meerdere, soms in minder mate, werd opgemerkt dat de projectgroep ook het probleem van de criminaliteitspreventie aanpakte of wilde aanpakken. Opvallend veel werd hierbij het vandalisme gememoreerd. In veel mindere mate werden inbraken en geweld op straat als problemen ervaren (in ieder geval niet als spontaan antwoord van de respondenten op onze vragen over dit onderwerp). Sexueel geweld werd door geen van de ondervraagden spontaan naar voren gebracht.

Planologisch instrumentarium

Door onze respondenten worden verschillende planologische instrumenten gebruikt:

- nota van uitgangspunten;
- globale en gedetailleerde bestemmingsplannen;
- voorbereidingsbesluiten;
- stadsvernieuwingsplannen;
- herinrichtingsplannen;
- bouwplannen;
- bouwverordening;
- erfpachtregeling.

Opvallend was dat de ondervraagden in de praktijk niet of nauwelijks

met bestemmingsplannen, nota's van uitgangspunten en voorbereidingsbesluiten werkten, ook al waren zij voor het desbetreffende gebied opgesteld. Of zoals een van de projectleiders opmerkte over een voorbereidingsbesluit dat voor een deel van zijn gebied werd opgesteld: "Daar werkt het stadhuis voor ons mee, maar wij in de praktijk niet".

Kennelijk werden deze besluiten en plannen als theoretisch ervaren en zien de projectleiders, c.q. de voorzitters, zich als pragmatici die er voor zorgen dat de wijk wordt vernieuwd: "Niet zeuren, aanpakken", "Niet lullen, gaten vullen".

Waar in sommige gevallen wel mee wordt gewerkt zijn stadsvernieuwingsplannen (in het kader van de wet op de Stads- en dorpsvernieuwing). Daarnaast wordt veel gewerkt met herinrichtingsplannen en met concrete bouwplannen, met de bouw-verordeningen en in voorkomende gevallen met de mogelijkheden die erfpachtregelingen bieden (een zeer efficiënt middel volgens een Amsterdamse projectgroepvoorzitter).

Een niet planologisch middel waar men in de praktijk ruimtelijk ordenend mee optreedt is de Algemene Politie Verordening (APV).

In geen van de gebieden waar de projectgroepvoorzitters en projectleiders werkzaam zijn, wordt de leefmilieuverordening toegepast. Men geeft hiervoor de volgende redenen:

- het opstellen van een dergelijke verordening kost veel tijd
- het biedt geen basis voor onteigening, iets wat in stadsvernieuwingsgebieden relatief veel plaats vindt
- het geeft alleen maar aan wat niet mag
- het stadsvernieuwingsproces is te ingrijpend om te volstaan met een leefmilieuverordening
- het tegengaan van ongewenste ontwikkelingen kan je ook met andere middelen bereiken (bijvoorbeeld door het stimuleren van de sociale controle in de wijk).

Het is aardig om hier een sprong te maken naar een 'puur beheer gebied': de Amsterdamse binnenstad. In dat gebied spelen de Zeedijkplannen en het eerder genoemde Stegenplan zich af. Twee 'plannen' waarbij men poogt een verloederd en uit criminaliteitsoogpunt gevaarlijk gebied wederom op te stoten in de veilige vaart der volkeren. Het interessante is dat het hier beheer in optima forma betreft (zie de eerder gegeven definitie) en dat dit (binnen) stedelijk beheer in belangrijke mate gericht is op het weer veilig maken van enkele van de qua criminaliteit hoogste risicogebieden van Nederland.

We citeren hier vrij uitgebreid een deel uit het gespreksverslag (M. is de respondent; PvS is de interviewer/auteur), waarmee de lezer tevens een beeld krijgt hoe dit soort verslagen er uitzagen. Het deel dat we citeren, werd (tekenend!) opgesierd met het kopje "Een nieuwe vorm van ruimtelijke planning".

De bij het Stegenplan (alsmede Zeedijkplannen) toegepaste ideeën impliceren in feite een nieuwe vorm van ruimtelijke planning. Centraal daarbij staat de vraag hoe je als overheid anderen (particulier initiatief) zover krijgt om iets uit de grond te stampen dat past binnen maatschappelijke en politieke randvoorwaarden, zoals bijvoorbeeld esthetica, idealen over het

percentage sociale woningbouw (ook: huurniveau), bouwkundig verantwoord e.d.. De betrokken partijen zijn in dit geval:

- de bewoners
- de eigenaars van gebouwen en grond
- projectontwikkelaars (de bouwers van het grote spul; hotels e.d.)
- de overheid (diverse gemeentelijke diensten).

We moeten goed beseffen dat het hier gegeven voorbeeld slaat op meerdere partijen (met ieder hun eigen belangen), die opereren in een bestaande omgeving. M. noemt het volgende:

- Je hebt geld nodig van particulier initiatief (PvS: zwart/wit gezien "de kapitalisten").
- Je moet politieke en ambtelijke tegenwerking omzeilen (de sociaal democratische idealen: "waarom doen we het als overheid niet allemaal zelf").
- Je hebt draagvlak van bewoners/eigenaars nodig.

PvS: Heel aardig bij dit laatste punt vind ik dat M. er bijv. sterk voorstander van is om aan bewoners (in dit geval eigenaar bewoners of kleine afwezige eigenaars) geld te geven waarmee ze zelf bijvoorbeeld architecten/ontwerpers/adviseurs kunnen inhuren. De overheid als organisator van zijn eigen tegenkracht (d.w.z. tegenkracht op korte termijn, op lange termijn is het voordelig).*

Aansluitend legt M. de nadruk op investeren in planvorming (ook heel letterlijk dus). Investeren in planvorming betekent voor de overheid: initiëren, marktverkenning, mensen interesseren, enthousiasmeren, een gebied "verkopen", commitments binnenhalen (bijv. van projectontwikkelaar) en uitdelen ("als jullie bouwen, houden wij de straat schoon"; dit gaat bij wijze van spreken in de vorm van contracten). Aan de basis van dit idee van planning ligt: "onderhandelen op basis van wederzijds voordeel", zoals M. het uitdrukt. Een en ander betekent een radicale breuk met masterplans, blueprint planning en eindsituatie planning. Er is immers geen eindsituatie, alles is proces.

Toch is een bestemmingsplan niet onbelangrijk. Het bestemmingsplan Kalverstraat/Nieuwe Dijk bevat het novum van "de bestemming binnenstadsfunctie". Dat wil zeggen alles(!) mag, behalve speelautomatenhallen, sex en (kleine) horeca (café, snackbar). Die drie impliceren namelijk ellende. Ze worden bevroren. M.: we willen dynamiek, de flexibiliteit van dit gebied handhaven, maar niemand wil deze drie. We hebben elkaar dus gevonden op wat we niet willen en dat kan je in een bestemmingsplan vastleggen. Verder heb je altijd nog de bouwverordeningen, algemene politie verordening, etc. Einde van het citaat uit het gespreksverslag.

---

*= PvS: In feite praten we hier over een heel directe vorm van het oude ideaal model van de advocacy planning (n.b. van M.: "advocaten" prima, maar ik doe tenslotte alleen zaken met direct betrokkenen. Met individuen. Met wijkverenigingen, opbouwwerk e.d. zit je altijd met het representativiteits probleem.

Dit Amsterdamse voorbeeld is vanzelfsprekend extreem. Logisch, want de gebieden waar het hier om gaat, worden door een extreme problematiek gekenmerkt. Toch betreft het experimenten die ook voor andere binnensteden leerzaam zijn en waarschijnlijk is de strekking nog wel breder te maken als we naar de werkwijze kijken.

Criminaliteit

Alle respondenten merkten op dat de kleine criminaliteit in hun wijk een probleem is. In sommige wijken wordt het echter als duidelijk zwaarder ervaren dan in andere ("we liggen er hier niet wakker van" tegenover "criminaliteit is voor onze wijk een groot probleem"). Uit de antwoorden van de ondervraagden blijkt dat de criminaliteit in het recente verleden hoger was dan nu (NB: een idee dat is gebaseerd op gevoelend en niet op concrete cijfers, die er immers veelal niet zijn). De dalende criminaliteit wordt in verband gebracht met de stadsvernieuwing. Zo trokken slooppanden veel junkies, die uit stelen gingen om aan hun dagelijkse rantsoen te komen. Ook werd er vanuit de slooppanden veel gedeald, wat weer allerlei 'onguur volk' aantrok. Nu de panden zijn gesloopt, dan wel zijn opgeknapt zijn de junks naar andere wijken getrokken. In alle gebieden is sprake van vandalisme. Ook is er sprake van winkeldiefstallen en inbraak. In veel mindere mate is er sprake van berovingen op straat, fysiek geweld, afpersingen van winkeliers, drugsproblemen, jeugdbendes.

Opvallend is dat er weinig sexueel geweld plaatsvindt in de betrokken SV-gebieden, dan wel dat dit delict niet leeft bij de ondervraagden (zowel mannelijk als vrouwelijk).

Alle respondenten zijn van mening dat de preventie van de (kleine) criminaliteit een verantwoordelijkheid is van de gemeente, al deelt zij deze verantwoordelijkheid met politie, justitie, de bevolking en de instellingen in de wijk.

De projectgroeporganisaties, waarin onze respondenten werkzaam zijn, proberen dan ook dit probleem aan te pakken. Dit doen ze zowel door zeer concrete projecten te starten, als door het treffen van organisatorische maatregelen (zoals het instellen van beheergroepen bestaande ambtenaren, bewoners, wijkagent, vertegenwoordigers van instellingen uit de wijk etc.).

In sommige gebieden wordt zeer planmatig gewerkt. Er wordt een actieplan opgesteld, onderzoek gedaan, overleg gevoerd met alle betrokkenen en tot slot wordt een aantal concrete projecten gestart. Ook probeert de projectgroep er voor te zorgen dat kleine onderhoudsklusjes in de wijk snel worden uitgevoerd. Dat voorkomt veel ergernis en bovendien veel nieuwe vernielingen, die door de oude worden uitgelokt.

Opvallend is dat de ondervraagden in meerderheid opmerkten dat het ontwikkelen en uitvoeren van plannen en projecten slechts zin heeft als er meer aandacht wordt besteed (door de politie) aan de handhaving van de openbare orde.

Bijna alle respondenten steken de loftrompet over de wijkagenten, zoor zover die er nog zijn. De volgende knelpunten bij het opstellen en uitvoeren van plannen en projecten op het gebied van de criminaliteitspreventie worden genoemd:

- gebrek aan geld + kennis;
- gebrek aan ambtelijke capaciteit;
- het langs elkaar heen werken van ambtelijke afdelingen en diensten;
- het onvoldoende op elkaar afgestemd zijn van de activiteiten van de instellingen uit de wijk zelf.

Criminaliteit(spreventie) en ruimtelijke planning

Het is zeer opvallend (zeker in het kader van dit onderzoek en gezien het feit dat de respondenten de stukken toegestuurd hadden gekregen) dat geen van de ondervraagden uit zichzelf bij het opsommen van maatregelen op het terrein van criminaliteitspreventie denkt aan de mogelijkheden van de planologie.

Bij verder doorpraten over dit onderwerp bleek een veel gebruikt argument dat ruimtelijke ordening en planning veelal een lange termijn maatregel is met effecten die lang doorwerken (bijvoorbeeld situering van bouwblokken op bepaalde wijze), terwijl bepaalde problemen op het gebied van de kleine criminaliteit mogelijk wel al na een paar jaar van andere aard en daarmee van andere aanpak zouden kunnen zijn.

Wel toetsten de respondenten in een enkel geval herindelingsplannen aan de in het recente verleden opgedane ervaringen inzake sociale veiligheid en criminaliteit. Ook achtte een van de ondervraagden het zinvol als er een handleiding wordt opgesteld voor ontwerpers, waarin wordt aangegeven hoe met preventie van criminaliteit rekening kan worden gehouden. Alle ondervraagden drongen aan op een praktijkgerichte aanpak van de problemen, waarbij de criminaliteitspreventie deel uitmaakt van de algemene beheersproblematiek in buurt en wijk.

Dit beheer heeft in alle projectgroepgebieden de aandacht, waarbij zowel aan technische als aan sociale aspecten aandacht wordt besteed. Veelal zijn beheergroepen ingesteld, die bestaan uit vertegenwoordigers van de bevolking, de instellingen die in de wijk werkzaam zijn en de gemeente.

Tot op heden wordt in deze beheergroepen slechts aandacht besteed aan de woningen en de directe woonomgeving. Maar de structuur ligt er om ook andere problemen aan te pakken (sociale problematiek zoals bijvoorbeeld die onder minderheden, jongeren, bejaarden).

De ondervraagden achten het van groot belang dat er voor goede voorlichting wordt gezorgd, zowel naar allochtone als naar de autochtone bevolking toe.

Een van de ondervraagden gaf als probleem bij het instandhouden van een dergelijke beheergroep op het gebrek aan politieke steun tot handhaving van een beperkt ambtelijk kernapparaat nadat het stadsvernieuwingsproces in technische zin is afgerond. Anderen wijzen hierbij ook op het gebrek aan steun van de ambtelijke bazen van de centrale diensten om medewerkers beschikbaar te houden voor het werk in de buurt. Wijzend op het grote belang van goed beheer nadat het stadsvernieuwingsproces is afgerond, noemt men dat een kortzichtige beslissing. Er is immers een groot bedrag geïnvesteerd in vernieuwing. Zo'n kapitaal moet ook beheerd worden.

Praktische tips

De respondenten reageerden tot slot op een aantal tips, die door ons zijn opgesteld om een viertal delicten te verminderen (zie voor deze tips de conclusies van deel 1).

In het algemeen vond men de gegeven tips of zeer voor de hand liggend (vandalisme en inbraak), of weinig tot niet relevant (geweld en sexueel geweld). Men wees er daarnaast op dat de gegeven tips erg algemeen zijn. Dat dit overigens geen probleem hoeft te zijn, blijkt uit de mening van enkele respondenten dat de tips juist daardoor bruikbaar zijn.

De bij het delict vandalisme genoemde gedachte van het veiligheidsventiel spreekt over het algemeen het meeste aan. Met name bij deze tip om (oncontroleerbare) speelplekken voor jongeren te maken in -of bij- een goed controleerbare buurt, noemden enkele respondenten echter het probleem dat de ruimte daarvoor vaak gewoon ontbreekt.

Met de 'anti-inbraak tips' was men het in de grote lijn wel ongeveer eens, met uitzondering van de aanbeveling om de toegankelijkheid van een buurt zo veel mogelijk te beperken als de inbrekers van buiten de buurt komen. In stadsvernieuwingsgebieden is dat laatste vaak niet het geval (is de voorzichtige indruk van enkele respondenten) en bovendien zijn juist in stadsvernieuwingsgebieden toegankelijkheidsbeperkende maatregelen uitermate moeilijk haalbaar, bijvoorbeeld gezien de ligging ten opzichte van het stadscentrum (veel doorgaande wegen, winkelstraten, etc.). Dit laatste werd door de auteurs van deze rapportage overigens al naar aanleiding van het literatuuronderzoek opgemerkt. Dat is ook precies de reden dat men een onderscheid naar type buurten zal moeten maken.

De aanbeveling om meer technopreventieve voorzieningen toe te passen opdat de inbreker moeilijker ergens binnenkomt, mag volgens de respondenten juist zijn, vaak blijkt dat dit punt op het eind van de rit als nog wegbezuinigd wordt.

Bij de tips met betrekking tot (sexueel-)geweld komt eenzelfde beeld naar voren als bij de uitbreiders: weinig en overwegend lauwe reacties, omdat het probleem in de buurt nauwelijks speelt volgens de respondenten.

Aan onze tips uit deel I, voegden de respondenten zelf nog een aantal toe. Het verband tussen deze tips en criminaliteit is echter meestal impliciet.

Eigen tips die men nog toevoegde:

- Draag waar mogelijk het beheer van de openbare ruimte over aan de bewoners en geef ze hiervoor een vergoeding.
- Voer goed en zorgvuldig overleg met de bevolking en voer ook uit wat je beloofd hebt. Dat verhoogt het vertrouwen en de geloofwaardigheid.
- Houdt de voorstellen zo kleinschalig mogelijk. Richt ze bijvoorbeeld op een gebied van ongeveer drie straten; dat is tenminste nog te overzien.
- Zorg voor goede voorlichting naar de buurt. Zowel naar allochtonen als naar autochtonen.
- Zorg door goede voorlichting ook dat de verschillende bevolkingsgroepen van elkaar leren. Dat voorkomt veel criminaliteit. Hierbij werd benadrukt dat de voorlichting in het algemeen vooral is gericht op autochtonen, waarbij men probeert hen begrip bij te brengen voor de buitenlandse culturen. Maar juist in omgekeerde richting zou het ook van groot belang zijn dat 'buitenlanders' leren hoe de Nederlandse cultuur in elkaar zit. Niet om zo nodig Nederlands te worden, maar om rekening te kunnen houden met de Nederlandse buurtbewoners (die het bijvoorbeeld uitermate belangrijk kan vinden dat de trap schoon gehouden wordt).
- Doe wat je zegt (zowel de gemeente als de politie) en deconcentreer het ambtelijk apparaat. Zo vereisen vandalisme reparaties thans (na melding bij de betrokken dienst) vaak maanden, terwijl als men de materialen "bij de voorpost" in de buurt op de stelling had liggen (bij wijze van spreken) een en ander veel sneller te regelen zou zijn.

Conclusies

Onze conclusies naar aanleiding van de gesprekken met inbreiers (stadsvernieuwing en beheer) kunnen kort zijn. Des te eerder mogen we naar de eindconclusies overstappen, waarin voor dit onderwerp weer een grote plaats is ingeruimd.

Wat opvalt is dat de inbreiers binnen hun werk op een bijna vanzelfsprekende manier een plaats inruimen voor het onderwerp criminaliteit. Zij zien het als een onderwerp op de agenda, waaraan zij -in samenwerking met gemeentelijke diensten en politie- iets moeten en kunnen doen in overleg met de buurtbewoners. De wijze waarop men het (deel)probleem criminaliteit aanpakt, wordt gekenmerkt door een groot pragmatisme. Dat moet ook wel, want de aard en omvang van de buurtcriminaliteit blijkt snel te wisselen. De aanpak die men kiest doet ons enigszins denken aan een spannend jongensboek: probleempje? .... even de mouwen opstropen en de zaak snel regelen, zonder al te veel moeilijk gedoe. Een praktische vertaling van wat we eerder 'gestructureerd aanrommelen' noemden. Het lijkt ons dan ook een prima aanpak die volstrekt logisch is in een bestaande gebouwde omgeving: de nadruk ligt op het proces. Een planproces dat tenslotte misschien bepaalde ruimtelijke consequenties heeft, maar dat laatste is in feite secundair (en het is zeker geen startpunt). Het is dan ook niet verwonderlijk dat de rol van het ruimtelijke plan (ter gedachtenbepaling: de regeltjes en de kaartjes) ondergeschikt is. Toch spelen ook hier (bestemmings)plannen nog steeds een rol. Een prima voorbeeld daarvan kwamen we in de binnenstad van Amsterdam tegen: het bestemmingsplan als een soort vastgelegde consensus over wat niemand als functies in het gebied wil hebben (sex-industrie, overlastgevende horeca en speelautomaten). Om een van onze respondenten te citeren: "in feite betreft het hier een leefmilieuverordening verstopt in bestemmingsplan kleren".

Ondanks het feit dat de inbreiers-aanpak vrij nauw aansluit bij de ideeën die wijzelf in deze eindrapportage opperen, moet een belangrijke kanttekening gemaakt worden.

Opvallend was dat ook de inbreiers zich qua criminaliteit (op een enkele uitzondering na) vooral druk maakten over het delict vandalisme. Daar werden -en waren- oplossingen voor verzonnen, daar deed wat men aan, dacht er over na, etc.. Inbraken spraken al veel minder tot de verbeelding en over (sexueel-)geweld werd nauwelijks gesproken.

Kijkend naar de cijfers uit deel I klopt hier iets niet. Strikt naar de hoeveelheid kijkend, mag toch gesteld worden dat zeker het delict inbraak, in de grote steden -zeker in Amsterdam en vermoedelijk vooral in saneringsbuurten- een redelijk problematische omvang heeft aangenomen. Kennelijk valt onze respondenten zichtbare criminaliteit zoals vandalisme (dat bovendien ten dele gericht is op de mooie spulletjes van de inbreiers) eerder op dan moeilijker zichtbare vormen van criminaliteit zoals inbraken en (sexueel-)geweld.

Zeker als we incalculeren dat bijna al onze respondenten afgingen op indrukken ("harde cijfers ontbreken nu eenmaal"), kan men zich de vraag stellen in hoeverre hier nog sprake is van gestructureerd aanrommelen. Zonder zicht op de omvang van de verschillende vormen van criminaliteit in de buurt, kan er immers van structuur nauwelijks sprake zijn. We komen hiermee op een vergelijkbaar punt als we bij de uitbreiders reeds stelden: lokaal en op buurt/wijk niveau blijken geen 'criminaliteitsanalyses' uitgevoerd te zijn, c.q. uitgevoerd te worden, waarop men een enigszins doortimmerd beleid kan grondvesten. Hoe moeilijk en weinig populair dit onderwerp ook mag zijn, het zal duidelijk zijn dat men tenminste een beeld van de verschillende vormen van criminaliteit in de stad of buurt moet hebben. Let wel: we vragen niet om perfecte doorwrochte wetenschappelijke criminaliteitsanalyses voor een gebied. Wel zouden we beleefd willen vragen naar een enigszins gestructureerde registratie die -gevoed uit verschillende bronnen- een redelijk beeld geeft van de aard, omvang, plekken e.d. van de zichtbare en minder zichtbare vormen van criminaliteit in de buurt. We kunnen ons niet aan de indruk onttrekken dat ondanks alle mouwenopstroperij en de (terechte) voorrang voor het praktische geregeld, dit misschien ook een klus is waarbij inbreiders een rol kunnen spelen. Al was het alleen maar door deze vraag met meer klem voor te leggen aan anderen, zoals bijvoorbeeld de politie, de gemeente, of de plaatselijke "Stuur-, Werk-, of Projectgroep voor de Bestuurlijke Preventie van Criminaliteit".

DEEL III:
CONFRONTATIE
EN
EINDCONCLUSIES

CONFRONTATIE EN EINDCONCLUSIES

Centrale vraag, opzet en afbakening

In dit onderzoek stond de vraag centraal hoe via ruimtelijke planning vier vormen van criminaliteit (vandalisme, inbraak, geweld en sexueel-geweld) te beïnvloeden zouden zijn. Om enig licht op deze vraag te kunnen werpen zijn we allereerst in de feitelijke literatuur gedoken, daarna volgde een aantal gesprekken met ruimtelijke planners.

Het is hierbij van essentieel belang dat we ons van meet af aan beperkt hebben tot feitelijk plaatsvindende criminaliteit. De gestaag groeiende stapel Nederlandse literatuur over 'sociale veiligheid' verdween hiermee bijna direct van tafel. In die literatuur wordt immers met name ingegaan op de ervaren gevoelens van (on)veiligheid. Hoe belangrijk dit onderwerp ook mag zijn, het was voor ons dus niet relevant.

We merken op dat, ondanks deze expliciete afbakening, met name in de gesprekken met ruimtelijke planners het onderwerp onveiligheidsgevoelens toch vaak weer op tafel terug dreigt te kruipen. Mede om deze reden mogen we er hier wel iets langer bij stilstaan. De 'sociale veiligheid groep' oogst immers flinke successen, zoals mede bleek uit onze interviews met ruimtelijke planners. Dit is natuurlijk een zeer verheugend gegeven, maar helaas maakt het de discussie er niet bepaald helderder op, omdat onveiligheidsgevoelens daarmee ook binnengehaald worden. Let wel: dat over het onderwerp onveiligheidsgevoelens gesproken wordt en dat men er serieus aandacht voor wil, is zeer terecht. Welbeschouwd is het natuurlijk zondermeer te gek dat tot op heden omgevingen gecreëerd konden worden waarin bij zeer velen de rillingen over de rug lopen. Spijtig is echter dat binnen het begrip sociale veiligheid de feitelijk plaatsvindende criminaliteit een enigszins ondergeschoven kind dreigt te worden. Het gevaar ontstaat daardoor dat men maatregelen propageert die wel (misschien) de onveiligheidsgevoelens zullen verminderen (leuk café op de hoek, lekker 'open' woningen met veel ramen op het maaiveld), maar dat de feitelijk plaatsvindende criminaliteit daardoor alleen maar meer gelegenheid geboden wordt (dronken baldadige jongeren in de voorheen rustige woonbuurt, inbraken op begane grond niveau).

Onzes inziens zou vanaf heden het woord sociale veiligheid niet meer gebruikt behoren te worden als men er niet de begrippen objectieve of subjectieve voorzet. Als men de maatregelen die uit het oogpunt van 'sociale veiligheid' voorgesteld worden op deze wijze geconcretiseerd worden zal ongetwijfeld blijken dat het merendeel van de voorstellen de subjectieve sociale veiligheid betreft. Dit ligt waarschijnlijk vooral aan het feit dat de maatregelen die liggen in de sfeer van het opheffen van onveiligheidsgevoelens relatief (!) zo eenvoudig zijn te verzinnen en lekker in het gehoor liggen. Als men zich -zoals wij in dit onderzoek hebben gedaan- beperkt tot de feitelijk plaatsvindende criminaliteit, valt er weinig te verzinnen. De maatregelen (tips) moeten immers gebaseerd

zijn op feiten. Vanaf dat moment verschijnt meteen de eerste grote kink al in de kabel. De kennis over feitelijk plaatsvindende criminaliteit in relatie tot de ruimtelijke omgeving ("crime and space") is -zeker in Nederland- nog beperkt te noemen. De op feiten gebaseerde tips zoals wij die naar aanleiding van onze literatuur-inventarisatie kunnen doen, zijn dus ook beperkt en vrij algemeen van karakter.

Toch is er wel wat te zeggen en we bleken dan ook in staat om een aantal tips voor ruimtelijke planners te formuleren.

De preventietips per delict

Elk delictplaatje eindigde met een poging om hetgeen bekend was over de ruimtelijke spreiding te vertalen naar planologische en (stede)bouwkundige maatregelen. Deze vier paragrafen uit deel I tot enkele kreten samenvattend, komen we tot de volgende aanbevelingen per delict:

Vandalisme

1. Zorg voor goede controle mogelijkheden (ramen, zicht) op vernielbare plekken en objecten.
2. Tegelijkertijd zorgen voor (oncontroleerbare) speelplekken voor de jongeren in de buurt.
3. Oppassen met een concentratie van veel jongeren (in de leeftijdsgroep 5-20) in een gebied (bijvoorbeeld via woningdifferentiatie en -distributie), zeker als dat gebied een 'vandalisme risico gebied' is met bijvoorbeeld veel semi-openbare ruimten (galerij hoogbouw), of als het een slecht controleerbare buurt met weinig speelvoorzieningen betreft (zie 1 en 2).

Inbraak

1. Als de inbrekers van buiten de buurt komen:
  - vermijd doorgaande routes door de buurt (omleiden, wegen doodlopend maken, drempels en dergelijke);
  - beperk het aantal buurtontsluitingen;
  - creëer fysieke of symbolische barrière tussen buurt en aangrenzende gebieden (groen, weg, water en dergelijke).
 Kortom: beperk als het ware de toegankelijkheid tot de buurt.
2. Houd rekening met het ideaal-typische onderscheid tussen centrum-, sanerings- en welvarende buurten. De te nemen maatregelen verschillen per type buurt (en ook qua type gebouw).
3. Inbrekers zijn zeer gevoelig voor de factor zichtbaarheid. Zowel tijdens het plegen van het delict als bij de vlucht. Projecteer daarom woningen zo, dat ze maximaal in het zicht van andere woningen liggen. Maak vervolgens de benaderde zijden die (deels) aan het zicht onttrokken zijn (bijvoorbeeld achterzijde laagbouw) zo ontoegankelijk mogelijk.
4. Vermijd, zeker in risico buurten, een directe aansluiting tussen woningen en groengebieden (creëer een barrière) en vermijd bij voorkeur doorlopende straatjes.
5. Zorg voor een redelijk niveau van technopreventie (sloten/grendels op deuren en ramen en dergelijke).

Geweld

Geweld is grotendeels gevolg van conflicten tussen daders en slachtoffers die elkaar (goed) kennen. In al die gevallen bestaat er dus geen relatie met de gebouwde omgeving. We beperken ons daarom tot 'gelegenheidsgeweld' jegens onbekenden waarmee we vooral in uitgaansgebieden terecht komen.

1. Geografische concentratie mag echter zeker in dit geval niet verward worden met oorzaak: met name jongeren zoeken (met een borrel op) naar confrontaties. Voorkomen van geweld via de gebouwde omgeving is dus moeilijk.
2. Concentreer de uitgaansgelegenheden die door jongeren bezocht worden in één gebied (discotheken, café's, maar ook bijvoorbeeld gokhallen, coffeeshops en dergelijke).
Voordelen:
  - Geen uitwaaiering (bijvoorbeeld naar woonbuurten;
  - Betere controle en beheersing (bijvoorbeeld door politie);
  - Duidelijkheid voor anderen (gevaar/veilig)
3. Zorg voor fysieke of symbolische barrières tussen uitgaansgebied en omringend gebied.
4. Besteed aandacht aan de aan- en afvoer routes:
  - beperkt aantal, goed verlicht, gemengd gebruik (snel/langzaam verkeer)
  - regelmatig openbaar vervoer, centrale en goed verlichte haltes, aangepaste dienstregeling 's avonds/weekend.

Sexueel geweld

De situatie is hier sterk vergelijkbaar met hetgeen we onder 'geweld' stelden:

- slechts weinig sexueel geweld heeft een relatie met de ruimtelijke situatie;
- de daders beïnvloeden actief de pleegplaatskeuze (slachtoffer meenemen).

Ongewenste seksuele initiatieven en exhibitionisme zijn zeker via planologische en bouwkundige maatregelen nauwelijks te voorkomen.

Voor verkrachtingen en aanrandingen (door onbekenden, in de openbare sfeer) hebben we -met de nodige relativeringen- de volgende tips:

1. Breng goede verlichting aan langs snel- en langzaamverkeerroutes, zeker als deze niet direct langs woonbebouwing voeren.
2. Plaats bus/tram (trein) haltes in het zicht van huizen.
3. Zorg voor goede alternatieve routes tussen woonbuurten en het stadscentrum en uitgaansgebieden. Men moet uit meerdere routes kunnen kiezen (dag/nacht).

We merkten al eerder op dat deze tips een sterk ingedikte versie zijn van de conclusies die we in de diverse delictplaatjes (zie deel I) trokken. De broodnodige nuanceringen en aanvullingen zijn hierbij dan ook bijna volledig weggelaten.

Hoe het ook zij, deze oogst in de vorm van tips en aanbevelingen -die overigens in de gesprekken nauwelijks aangevuld of verbeterd bleek te kunnen worden- is beperkt.

Gebrek aan basiskennis

Het zal duidelijk zijn dat er thans in Nederland nog vrij weinig kennis beschikbaar over 'crime and space'. Via de landelijke slachtofferenquêtes is weliswaar een goed beeld te krijgen van de spreiding van de verschillende delicten naar regio en urbanisatiegraad, maar zodra men iets specifiekere vragen gaat stellen, wordt het al snel gissen.

Bij nader inzien is dat ook logisch. Criminaliteitsdeskundigen hebben zich in feite nooit zo druk bezig gehouden met de ruimtelijke omgeving (pas zeer recentelijk roept men vanuit die hoek dat hier een belangrijke ingang voor criminaliteitspreventie ligt) en de ruimtelijke ordenaars hebben zich nooit druk gemaakt over criminaliteit (logisch want de stijging van criminaliteit is een vrij nieuw gegeven).

Het is grappig om te zien dat het delict vandalisme hier min of meer de weg heeft opgelegd. Ruimtelijke ordenaars worden immers met name door dit delict met de neus op de feiten gedrukt: 'hun spulletjes' worden vernield. Bovendien is vandalisme een delict waarover toch iets meer bekend is in Nederland (spreiding binnen steden, welk type gebouwen meer/minder, waar in die gebouwen, etc). Welbeschouwd is het natuurlijk uitermate vreemd te noemen dat het delict waar ruimtelijke ordenaars en ruimtelijke onderzoekers het makkelijkste de vinger achter moeten kunnen krijgen, veel minder tot de verbeelding speelt: inbraak.

Bij dit delict (maar ook bij geweld en sexueel-geweld) ontbreken eenvoudigweg heel essentiële basis gegevens: in welke buurten vindt het meer/minder plaats, op welke plekken (bij inbraak bijv.: voor/achterzijde per woningtype), welke werkwijze volgen de daders, etc.

Ondanks het feit dat we ons er terdege van bewust zijn dat de kreet "meer onderzoek is hier vereist", soms wat al te gemakkelijk over de lippen van onderzoekers rolt, menen we toch te mogen stellen dat zolang het aan essentiële basisgegevens ontbreekt, we ons in feite op drijfzand aan het bewegen zijn als we in de richting van maatregelen en tips denken.

Dat is ook de reden dat we in het eerste deel van deze eindrapportage per delict een paragraaf besteed hebben aan het aandragen van enige ideeën over verder onderzoek.

Lokale kortsluiting ontbreekt

Dat essentiële basiskennis in Nederland nog in zo'n geringe mate opgebouwd blijkt te zijn, is vervelend genoeg, maar het is nog geen ramp. Het echte werk moet immers lokaal gebeuren en voor heel Nederland geldende kennis zal altijd ingelijst worden in de centrale boodschap dat "lokaal de situatie anders kan liggen". De meest centrale vraag wordt daarmee dus hoe de vlag er lokaal bijhangt. Helaas.....

Op lokaal niveau blijkt dat kennis over criminaliteit en kennis over ruimtelijke planning moeilijk zijn kort te sluiten. Een van onze gesprekspartners ging bewust op zoek naar inbraak gegevens, maar die bleken bij de politie niet voorradig. Het pijnlijke is dat dit probleem zich bij bijna elk delict voordoet. De politie krijgt als "grote criminaliteitsdeskundige" van veel delicten slechts het topje van de ijsberg te zien en bovendien is de registratie vaak op een uit criminaliteitspreventief oogpunt hopeloze wijze opgezet (de registratie is er nog steeds in eerste instantie op gericht om daders te pakken).

Een van onze gesprekspartners ging expliciet op dit probleem in toen hij stelde dat het geven van bouwopdrachten en het beheer zoveel mogelijk in één hand moeten zijn. Alleen zo leert de beherende instelling welke fouten er bij de planning en bouw zijn gemaakt en die kennis kan bij de volgende bouw gebruikt worden. Het zal duidelijk zijn dat we hier vooral over corporaties spreken (de gesprekspartner was dan ook de volkshuisvester Hugo Priemus) en dat deze oplossing (hoe juist ook) alleen op micro-niveau werkt (een of enkele complexen).

Structureel zal het probleem van de gebrekkige lokaal voorradige criminaliteitsinformatie echter anders opgelost moeten worden: er zal lokaal een punt aanwezig moeten zijn waar deze kennis (via diverse registraties, onderzoekjes, criminaliteitsanalyse) geleidelijk opgebouwd wordt en naar aanleiding van 'bevragingen' verbeterd wordt. Onder het motto "schoenmaker houd je bij je leest" zouden de criminaliteitsdepartementen Binnenlandse Zaken en Justitie misschien eerst dit probleem maar eens op moeten lossen voordat ze gaan roepen dat ruimtelijke planners 'eindelijk' eens wat aan de bestrijding van criminaliteit moeten gaan doen*.

Onlangs is naar aanleiding van de kabinetsnota Samenleving en Criminaliteit in diverse gemeenten een Stuurgroep Bestuurlijke Preventie van Criminaliteit opgericht. Zo'n groep zou onzes inziens een prima punt zijn om dit soort informatie lokaal te verzamelen, c.q. om zelf actief naar informatie te gaan zoeken (bijvoorbeeld met behulp van slachtofferenquêtes). Daarnaast zal natuurlijk de politie altijd -als het goed is- een centraal punt in zo'n informatie netwerk zijn.

---

*= Hiermee hebben ruimtelijke planners een zeer sterk argument in handen om ten dele op hun bord geschoven criminaliteitsproblematiek weer terug te schuiven: "Oh ..... wij moeten wat doen? Prima! Zeg maar wat (..... lange stilte c.q. veel vaag gepraat aan de andere kant van de tafel .....). Oh ..... prima, dus dat moeten we doen, maar toon eens aan dat dat helpt, hoe moet ik dat doen, etc.".

In het land der blinden .....

Als landelijk essentiële basiskennis ontbreekt en als lokaal door ruimtelijke planners ook al geen kennis aangeboord kan worden ..... dan lopen we als onderzoekers met in de portefeuille een onderzoeksoopdracht naar ruimtelijke planning en criminaliteit een eerste klap op ons oog op.

Wat dan?

Als we vervolgens -nog met één oog open- tot de conclusie komen dat criminaliteit zeer sterk situationeel gebonden is en binnen één gebied ook nog sterk in de tijd kan fluctueren, dan krijgen we daarmee een dreun op dat ene nog openstaande oog. Criminaliteitsbestrijding lijkt een terrein waar voor ruimtelijk planners weinig eer aan te behalen valt.

Wat ons betreft is er heel veel gewonnen als deze pijnlijke conclusie heeft getrokken. Vanaf dat moment kan, bijna vanaf punt nul, een frisse start gemaakt worden zonder al te hoog gespannen verwachtingen.

Daarbij is het allereerst van belang om het terrein te isoleren waar de meeste winstkansen liggen. Uit de conclusies van het literatuuronderzoek, maar met name uit onze gesprekken met ruimtelijke planners, kunnen we afleiden dat de ruimtelijke schaal waarop de meeste winstkansen liggen, erg 'laag bij de gronds' is: een klein buurtje, enkele straten. Een van onze respondenten liet hier de term 'postzegel bestemmingsplan' vallen. Vooral de grootte aanduiding (postzegel) is hier van belang, omdat het in veel gevallen zal gaan om het planniveau onder het bestemmingsplan. Met de landelijk te constateren trend van het globale bestemmingsplan, komen we dan immers terecht in de sfeer van uitwerkingsplannen. Verder lijken ons de mogelijkheden om criminaliteitspreventie in te bouwen in uitbreidingsnieuwbouw vooralsnog vrij gering. Op zijn hoogst kunnen we de uitbreiders aanraden onze tips uit het literatuuronderzoek in het achterhoofd te houden. Verder zouden we hen in overweging willen geven om ondanks alle problemen toch actief over het onderwerp na te denken en er mee te experimenteren. Van een lijst met -uit criminaliteitspreventief oogpunt- gemaakte fouten valt al veel te leren. Zeker als men daarbij per geval ook de condities vermeld waaronder die fouten duidelijk naar voren kwamen (meestal zullen dat overigens sociale condities zijn).

Kortom: we zien de meeste winstkansen:

- binnen de bebouwde kom;
- in een klein gebied waarbij de belangrijkste structurerende elementen al bekend zijn (fysieke structuur, functies, bewoners/gebruikers, omliggende gebieden).

Daarbij is dan nog als extra voorwaarde van belang dat maatregelen snel en zeker toegepast kunnen worden (toezeggingen ook nakomen, zoals enkele van onze respondenten opmerkten).

Een laatste -vrij logische- voorwaarde is dan nog dat er van een reëel criminaliteitsprobleem sprake moet zijn. Over het algemeen zullen we daarmee uitkomen in de grotere steden.

Het zal een ieder duidelijk zijn dat we hiermee de grootste winstkansen zien op een terrein dat ook in de planologie nog zeer in ontwikkeling is: het beheer van een merendeels reeds bestaande omgeving. Dit terrein wordt ook wel aangeduid met de term 'stedelijk beheer'.

Met nadruk wijzen we er hierbij op dat we speuren naar de grootste winstkansen. Dat betekent niet dat bijvoorbeeld in streek- of structuurplannen niets gedaan kan worden; op deze planniveau's zal het echter (nog) moeilijker zijn om wat te doen, zeker nu we in deze eindrapportage de mythe van functiemenging als criminaliteitspreventief panacee zeer zwaar hebben gerelativeerd (degene die het lek prikken van de functiemengingsballon van dichtbij willen meemaken, verwijzen we naar hoofdstuk 5 in deel I). Het betekent ook niet dat men in kleinere steden niets hoeft te doen; hoogstens kan men het daar iets rustiger aan doen (en dat lijkt ons zeer aan te bevelen, want voor je het weet ontstaat er een onterechte 'criminaliteitsangst sfeer').

De beste winstkansen zoeken in stedelijke gebieden bij het (ruimtelijke) planningsproces dat zich afspeelt in een bestaand gebied binnen de bebouwde kom, lijkt op het eerste gezicht misschien een enorme beperking. Toch dient men te beseffen dat het hier niet alleen de (post) stadsvernieuwingsbuurten betreft, maar even goed de oude centrumbuurten, de (voor-oorlogse) twintigste eeuwse gordels of stadsuitleggen en de na-oorlogse buurten (of dat nu problematische hoogbouw is of niet).

Wat we voor deze buurten voor ogen hebben is een proces van ruimtelijke planning waarbij ruimtelijke plannen geen overheersende rol spelen*. Plannen zijn van papier, zijn statisch, staan in boekenkasten. Zo'n planningsproces als waar wij op doelen is praten, samenwerken, onderhandelen, snel beslissen, afspraken maken en nakomen (vergelijk deel II, hoofdstuk 3).

---

*= Of het zou in de negatie gezocht moeten worden: vastleggen wat zeker niet mag.

Beheer en criminaliteitspreventie: een model

In het schema op de volgende pagina geven we een schets van zowel de participanten als het proces van het beheer van de woonomgeving in een concreet (plan)gebied.

In dit schema komen twee "vakgebieden" nader tot elkaar: criminaliteit (het bovenste deel van het schema) en ruimtelijke planning (het onderste deel).

Het grijze middendeel van het schema geeft het proces aan dat de participanten gezamenlijk doorlopen: in een projectgroep waarin alle bij het desbetreffende gebied betrokken partijen zitting hebben, vindt een belangenafweging plaats via een onderhandelings proces. De uitkomst is een plan over wat alle partijen wel of niet willen (en ze reëel kunnen waarmaken). Daarbij moet er in ieder geval voor worden zorggedragen dat alle partijen zich ook aan dit plan commiteren (dus geen productie van papieren tijgers die in de onderste bureaula verdwijnen). Dit beheerplan wordt vervolgens uitgevoerd en de effecten worden constant geëvalueerd (monitoring). Op grond van die evaluaties kunnen bijstellingen plaatsvinden.

We zijn ons ervan bewust dat dit model een flinke simplificatie is.

- Zo is bijvoorbeeld met name het onderste deel van het schema nauwelijks uitgewerkt; maar dat is ook niet onze taak, wij beperken ons hier tot criminaliteit(spreventie).
- Ook de weergave van het hele proces -dat in werkelijkheid jaren, of misschien zelfs wel eeuwig, kan duren en dat met flink wat "trekken en duwen" gepaard zal gaan- is bijna ontroerend in zijn simpelheid.

De sterke kant van de schematische voorstelling van zaken, achten we echter de ijzere logica waar het criminaliteitspreventie betreft: Criminaliteit is een sterk situationeel gebonden probleem dat bovendien sterk in de tijd kan wisselen qua aard, type en omvang. Hierdoor wordt het o.i. noodzakelijk om te streven naar een nog redelijk flexibel planproces met een continu karakter waarin steeds weer (via evaluatie en terugkoppeling) nieuwe kennis en nieuwe adviezen en eisen ingebracht worden. Bovendien -en dat is de laatste voorwaarde- moet het criminaliteitsaspect in het planproces steeds afgewogen worden tegen andere belangen (kwaliteiten) en moet de uitvoering van criminaliteitspreventieve maatregelen door meerdere schouders gedragen worden (de integrale benadering).

Schema: Beheer van de woonomgeving en criminaliteitspreventie binnen
een buurt(je)
Participanten en proces

STURING DOOR:

Politie Justitie Burgemeester

Driehoek

Criminaliteit

Kennis over criminaliteit
omvang/type/plekken/etc.

POLITIE
Aangiftes/wijkdienst/
recherche/surveil./HKD

GEM. DIENSTEN
Vandalismegeg./Onder-
zoekbureau der gemeente
etc.

PART. INITIATIEF
Vrouwengroepen/
Semi-form.contr/
bewoners/etc.

Inbreng van kennis
Behartiging van belang
criminaliteitspreventie
Voorstellen, tips,
adviezen en eisen

PROJECTORGANISATIE:
VH/SO/SR/GEB/OW/
Politie/Bewoners/
Bedrijven/etc.

ONDERHAN-
DELINGEN

PLAN

UITVOE-
RING

CONSTANTE
EVALU-
ATIE

Inbreng van kennis
Behartiging van diverse
belangen: wonen, werken,
voorzieningen, verkeer,
etc.

KLASSIEKE GEMEENTEL.
BOUW EN BEHEERDIENSTEN
VH/SO/DRO/etc.

GEM. DIENSTEN
SR/OW/GEB/Politie/
etc.

PART. INITIATIEF
Bewoners/
bedrijven/etc.

Kennis over ruimtelijke
inrichting/planning

Ruimtelijke planning

STURING DOOR:

B & W +W+W+W

Met de meeste nadruk willen we bij dit schema opmerken: SCHRIK NIET! Het mag er dan misschien allemaal erg 'zwaar', 'langdurig' en 'bureaucratisch' uitzien, maar dat is nu juist niet de bedoeling. In essentie is het de bedoeling dat een aantal partijen (criminaliteitsdeskundigen en bouwers/beheerders van de gebouwde omgeving) elkaar bij herhaling treffen, de toestand in het gebied analyseren, een plan (plannetje, deelplan) ontwikkelen en aan de slag gaan. Gestructureerd aanrommelen noemden we dit eerder. Het beste is daarbij te werken met een zeer klein ambtelijk kernapparaat waarbij anderen (waaronder de criminaliteitsdeskundigen) op afroep beschikbaar zijn. Poep op de stoep: de reiniging erbij; inbraken: de politie erbij.

Als we ons gemakshalve even tot de bovenkant van het schema beperken en onze aandacht dus uitsluitend richten op het criminaliteitsaspect, dan doet zich één heel vervelend probleem voor. Er zijn drie "instanties" die criminaliteitspreventie in het planproces kunnen inbrengen: politie, gemeentelijke diensten en particulier initiatief. De belangrijkste instantie lijkt ons hier zondermeer de politie. Dát zijn de criminaliteitsspecialisten bij uitstek. Die hebben de gegevens en kennis van de in het desbetreffende gebied plaatsvindende criminaliteit. Op papier heeft de politie deze kennis ook wel,* al zal onze eerste triestmakende kanttekening (zie onder) de politiedeskundigheid flink relativeren.

Drie triestmakende kanttekeningen

Het in het voorgaande behandelde model hebben we in onze gesprekken met inbreiers (zie deel II hoofdstuk 3) aan onze respondenten voorgelegd. Ze konden kon zich er zonder uitzondering in vinden. Toch zijn er drie punten waardoor een brede invoering van dit organisatie model wel eens op problemen zou kunnen stuiten:

- De politie als de criminaliteitsdeskundige bij uitstek is waarschijnlijk eerder een wensdroom dan realiteit. Bij de politie komt natuurlijk heel veel informatie over criminaliteit binnen, maar helaas zit al dat papier in kaartenbakken waar geen hond uit wijs kan worden (behalve de rechercheur die nog boeven wil vangen). Het klinkt misschien wat bot, maar met betrekking tot de meeste massale vormen van criminaliteit weet de politie gewoon niet wat ze doet. Criminaliteitsanalyse (de simpele vraag: hoeveel keer vindt delict X plaats in buurt Y, op welke plekken, welke werkwijze gebruiken de daders en wie zijn de slachtoffers?), dáár doet de politie nauwelijks aan.**

---

*= De dark-number problematiek die bij bepaalde delicten speelt, laten we gemakshalve even buiten beschouwing. Deze is bijvoorbeeld via de andere instanties ten dele oplosbaar.

**= Het begrip criminaliteitsanalyse staat overigens borg voor flink wat verwarring. In de kabinetsnota Samenleving en criminaliteit wordt er ook over gesproken. De inhoud die men echter in deze nota aan het begrip criminaliteitsanalyse lijkt te geven, gaat veel meer in de richting van 'de analyse van bepaalde vormen van zware criminaliteit'. Het onderwerp wordt althans in belangrijke mate op het bord van de Centrale Recherche Informatiedienst in Den Haag (de 'supercops' van het Ministerie van Justitie) geschoven. 'Onze' criminaliteitsanalyses spelen zich op lokaal niveau af en centralisatie op landelijk niveau zou hier alleen maar belemmerend kunnen werken.

Voor de inbreng van "kennis over buurtcriminaliteit" die in ons model uit het schema een centrale plaats inneemt, zijn we dus afhankelijk van de wijkagent (wijkteam), de surveillant en de incidenteel per gemeente goed draaiende (geautomatiseerde) politieregistratie. Wel mag met enige nadruk gesteld worden dat het hoog tijd wordt dat in deze situatie verandering komt. Een voorbeeld project (voorbeeld voor politie en voor ruimtelijke planners) zou hier zeker geen luxe zijn! Enige druk van buitenaf op de politie (en op de 'politie-departementen') zou hier zeker geen kwaad kunnen.

Overigens mogen we hier enige hoop vestigen op de reeds eerder genoemde Bestuurlijke Preventie van Criminaliteit groepen die in vele gemeenten als paddestoelen uit de grond rijzen.

- De door ons geïnterviewde inbreiers werken (zij het in een wat 'zwaarder opgetuigde' vorm) net zo als wij voorstellen. Deze projectgroep structuur bestaat echter bijna alleen in stadsvernieuwingsgebieden, terwijl het gebied waarvoor wij dit model voorstellen vele malen groter is.
- Enkele van onze inbreiers waren reeds zo ver gevorderd met het stadsvernieuwingsproces dat zij op de drempel van een beheermodel (à la ons model) stonden. Hun voorstellen om de projectgroep stadsvernieuwing om te vormen tot een beheerachtige projectgroep hadden echter schipbreuk geleden. B en W waren tegen.

De logische en simpele voorstellen die we in het voorgaande deden, zouden dus best nog wel eens wat moeilijker te realiseren kunnen blijken dan men op het eerste gezicht denkt. Deconcentratie gedachten en een grotere kijk door anderen (bewoners en andere instanties) in de eigen keuken, zijn noch bij B en W, noch bij politiemensen, noch bij andere gemeentelijke diensten erg populair. Bovendien zal de heuse planoloog minachtend denken: "wat heeft dit nou nog met mooie plannenmakerij te maken".

Maar er is hoop .....

Als onderzoekers profetieën beginnen uit te slaan, wordt het oppassen geblazen. Maar na 137 pagina's ernst kan een in vergelijking tot Nostradamus wel zeer-korte-termijn-voorspelling voor de komende vijf à tien jaar misschien door de vingers gezien worden.

We zijn in deze eindrapportage herhaaldelijk ingegaan op allerlei problemen die zich voordoen als we iets willen zeggen over het onderwerp 'ruimtelijke planning en criminaliteit'. We hebben te hoog gespannen verwachtingen flink gerelativeerd en hebben -al was het heel vaak tussen de regels door- laten zien dat de inzet van ruimtelijke maatregelen bij de aanpak van (bepaalde vormen van) criminaliteit hoogstens een bijdrage kunnen leveren, nooit de oplossing.

Uitgaande van dit perspectief en met alle problemen en relativeringen in het achterhoofd, kunnen we desondanks constateren dat het onderwerp criminaliteit ook in de ruimtelijke planning toekomst heeft. De tijd is er kennelijk rijp voor en zowel aan de kant van ruimtelijke planners als aan de kant van de traditionele criminaliteitsbestrijders is er de belangstelling en de wil om dit nieuwe spoor te bewandelen.

In zo'n situatie is veel mogelijk en kan zeker het door ons geconstateerde probleem van de landelijk en lokaal gebrekkige informatie overwonnen worden. Bijzonder hoopgevend is in deze het uit de regeringsnota Samenleving en Criminaliteit voortvloeiende beleid waardoor de mogelijkheid voor onderzoek en experimenten volop geboden wordt vanuit Den Haag.

Misschien is het echter een andere ontwikkeling die op langere termijn nog doorslaggegender zal blijken. Die ontwikkeling betreft de evolutie (zo niet revolutie) die zich binnen de ruimtelijke planning aan het voordoen is, of zich recentelijk al voorgedaan heeft. De verschuiving van -om het even in steekwoorden aan te geven- (grootschalig) uitbreiden naar (kleinschalig) inbreien, van nieuwbouw naar beheer, van blauwdruk en eindsituatie planning naar processturing (c.q. procesparticipatie).

Aangezien -zoals een bekend ruimtelijke planner het enkele jaren geleden spottend uitdrukte- "Nederland in het jaar 2000 af is", wordt in planologenland -al is het alleen al om voldoende brood op de plank te houden- met toenemende ijver gewerkt aan de ontwikkeling van het vakgebied dat men wel aanduidt met de term 'beheer-planologie'. Dat wordt een interessante kar die volgestouwd met de meest vreemde zaken ongetwijfeld buurtgericht zal gaan rollen (en soms zelfs al rolt). Op die kar is zeker ook* plaats voor het onderwerp criminaliteit(spreventie) en onzes inziens is dat een prima plaats: criminaliteit als één pakketje tussen de andere (probleem) pakketten waar mensen mee te maken hebben en waaraan iets gedaan moet worden.

Deze uit planologenland afkomstige kar, blijkt prima te sporen met het door de Commissie Roethof en de nota Samenleving en Criminaliteit op de rails gezette beleid waarbij men sterk de nadruk legt op het lokale en buurt/wijk niveau en de daarbinnen opererende instanties (het maatschappelijk middenveld).

Uit de koppeling van deze twee ontwikkelingen kan iets moois bloeien

.....

---

*= Nogmaals: op zoek naar de beste winstkansen voor criminaliteitspreventie in de ruimtelijke planning zijn we de kansrijke fuik ingezwommen die hier eindigt bij de beheer-planologie. Buiten deze fuik is ook water waar kansen liggen.

Samenvatting

In dit onderzoek staat de vraag centraal, hoe via ruimtelijke planning vier vormen van criminaliteit (vandalisme, inbraak, geweld en seksueel geweld) te beïnvloeden zijn. Het onderzoek heeft betrekking op feitelijk plaatsvindende criminaliteit, dus niet op gevoelens van onveiligheid.

Een inventarisatie van kennis over dit onderwerp uit literatuur, met een accent op de Nederlandse situatie, leverde per vorm van criminaliteit een delictplaatje op. Elk delictplaatje bevat een beschrijving van de desbetreffende vorm van criminaliteit, gegevens over de omvang, de daders, de plaatsen waar het delict gepleegd wordt, ideeën voor verder onderzoek en suggesties voor planologische en bouwkundige maatregelen. Deze laatste zijn samengevat in een aantal preventietips per delict. Deze tips zullen aan het slot van deze samenvatting nogmaals genoemd worden.

De tips vormden een onderwerp van gesprek met rond de twintig ruimtelijke planners, die in de gemeentelijke ruimtelijke orderingspraktijk ervaring hebben opgedaan. De planners zien criminaliteit als één van de onderwerpen, waaraan ze in hun werk aandacht dienen te besteden. Criminaliteit is voor hen meestal vandalisme. Over de andere vormen van criminaliteit hebben ze geen concrete informatie, deze vallen dus grotendeels buiten hun gezichtsveld.

De conclusie van het onderzoek is, dat ruimtelijke planners een bescheiden houding past, als het gaat om criminaliteitsbestrijding, maar dat ruimtelijke maatregelen wel een bijdrage kunnen leveren. De bescheiden houding wordt ingegeven door gebrek aan basiskennis over 'crime and space' in het algemeen en gebrek aan lokale kennis in het bijzonder. De beste manier om criminaliteit aan te pakken is overal weer anders. De algemene preventietips, die hier gegeven zijn, moeten nog op elk specifiek geval worden toegesneden.

De bijdrage van de ruimtelijke planners moet vooral gevonden worden in de beheerplanologie op kleine schaal, waar gemeentelijke diensten (zoals ruimtelijke ordening en politie) en particulier initiatief samenwerken aan het beheer van de buurt.

Vandalisme

1. Zorg voor goede controle mogelijkheden (ramen, zicht) op vernielbare plekken en objecten.
2. Tegelijkertijd zorgen voor (oncontroleerbare) speelplekken voor de jongeren in de buurt.
3. Oppassen met een concentratie van veel jongeren (in de leeftijdsgroep 5-20) in een gebied (bijvoorbeeld via woningdifferentiatie en -distributie), zeker als dat gebied een 'vandalisme risico gebied' is met bijvoorbeeld veel semi-openbare ruimten (galerij hoogbouw), of als het een slecht controleerbare buurt met weinig speelvoorzieningen betreft (zie 1 en 2).

Inbraak

1. Als de inbrekers van buiten de buurt komen:
  - vermijd doorgaande routes door de buurt (omleiden, wegen doodlopend maken, drempels en dergelijke);
  - beperk het aantal buurtontsluitingen;
  - creëer fysieke of symbolische barrière tussen buurt en aangrenzende gebieden (groen, weg, water en dergelijke).
 Kortom: beperk als het ware de toegankelijkheid tot de buurt.
2. Houd rekening met het ideaal-typische onderscheid tussen centrum-, sanerings- en welvarende buurten. De te nemen maatregelen verschillen per type buurt (en ook qua type gebouw).
3. Inbrekers zijn zeer gevoelig voor de factor zichtbaarheid. Zowel tijdens het plegen van het delict als bij de vlucht. Projecteer daarom woningen zo, dat ze maximaal in het zicht van andere woningen liggen. Maak vervolgens de benaderde zijden die (deels) aan het zicht onttrokken zijn (bijvoorbeeld achterzijde laagbouw) zo ontoegankelijk mogelijk.
4. Vermijd, zeker in risico buurten, een directe aansluiting tussen woningen en groengebieden (creëer een barrière) en vermijd bij voorkeur doorlopende straatjes.
5. Zorg voor een redelijk niveau van technopreventie (sloten/grendels op deuren en ramen en dergelijke).

Geweld

Geweld is grotendeels gevolg van conflicten tussen daders en slachtoffers die elkaar (goed) kennen. In al die gevallen bestaat er dus geen relatie met de gebouwde omgeving. We beperken ons daarom tot 'gelegenheidsgeweld' jegens onbekenden waarmee we vooral in uitgaansgebieden terecht komen.

1. Geografische concentratie mag echter zeker in dit geval niet verward worden met oorzaak: met name jongeren zoeken (met een borrel op) naar confrontaties. Voorkomen van geweld via de gebouwde omgeving is dus moeilijk.
2. Concentreer de uitgaansgelegenheden die door jongeren bezocht worden in één gebied (discotheken, café's, maar ook bijvoorbeeld gokhallen, coffeeshops en dergelijke).
Voordelen:
  - Geen uitwaaiering (bijvoorbeeld naar woonbuurten;
  - Betere controle en beheersing (bijvoorbeeld door politie);
  - Duidelijkheid voor anderen (gevaar/veilig)
3. Zorg voor fysieke of symbolische barrières tussen uitgaansgebied en omringend gebied.
4. Besteed aandacht aan de aan- en afvoer routes:
  - beperkt aantal, goed verlicht, gemengd gebruik (snel/langzaam verkeer)
  - regelmatig openbaar vervoer, centrale en goed verlichte haltes, aangepaste dienstregeling 's avonds/weekend.

Sexueel geweld

De situatie is hier sterk vergelijkbaar met hetgeen we onder 'geweld' stelden:

- slechts weinig sexueel geweld heeft een relatie met de ruimtelijke situatie;
- de daders beïnvloeden actief de pleegplaatskeuze (slachtoffer meenemen).

Ongewenste sexuele initiatieven en exhibitionisme zijn zeker via planologische en bouwkundige maatregelen nauwelijks te voorkomen.

Voor verkrachtingen en aanrandingen (door onbekenden, in de openbare sfeer) hebben we -met de nodige relativeringen- de volgende tips:

1. Breng goede verlichting aan langs snel- en langzaamverkeerroutes, zeker als deze niet direct langs woonbebouwing voeren.
2. Plaats bus/tram (trein) haltes in het zicht van huizen.
3. Zorg voor goede alternatieve routes tussen woonbuurten en het stadscentrum en uitgaansgebieden. Men moet uit meerdere routes kunnen kiezen (dag/nacht).

LITERATUURLIJST

LITERATUUR

- Amir, M.: Patterns in forcible rape. University of Chicago Press, Chicago 1971.
- Bennett, T. en R. Wright: Burglars on burglary. Cambridge, Gower, 1984.
- Blaey, J.M. de/T.Y. Ong: Onderzoek naar de relatie tussen criminaliteit en ruimtelijke structuur. Gemeentepolitie 's Gravenhage, Dienst Beleidszaken en onderzoek, 's Gravenhage, 1985.
- Block, R.: Criminaliteit in de woonbuurt. In: Bijlagen bij het eindrapport van de Commissie kleine criminaliteit, bijl. 8. Den Haag, Staatsuitgeverij, 1986.
- Brantingham, P.J. en P.L. Brantingham (ed.): Environmental Criminology. Sage, Beverly Hills 1981.
- Brantingham, P.J. en P.L. Brantingham: Residential Burglary and Urban Form. In: Criminology Review Yearbook, pag. 475-486, 1980 (oorspronkelijk verschenen in Urban Studies, 12 (3), oct. 1975).
- Brantingham, P.J. en P.L. Brantingham: The spatial patterning of Burglary. In: The Harvard Journal, 14 (2), 1975.
- Brownmiller, S.: Against our will: men, women and rape. Bantam Books, New York 1985.
- Buikhuisen, W., R.W. Jongman, T. Schilt en T. Schilt-Drost: Onderzoek agressieve criminaliteit in Limburg. Tweede voortgangsrapport. Criminologisch Instituut, R.U. Groningen, 1972.
- CBS: Maandstatistiek politie, justitie en brandweer, februari 1984. Staatsuitgeverij, 's Gravenhage, 1984.
- CBS: Maandstatistiek politie, justitie en brandweer, mei 1984. Staatsuitgeverij, 's Gravenhage, 1984.
- CBS: Maandstatistiek politie, justitie en brandweer, mei 1985. Staatsuitgeverij, 's Gravenhage, 1985.
- CBS: Maandstatistiek rechtsbescherming en veiligheid, mei 1986. Staatsuitgeverij, 's Gravenhage, 1986.
- CBS: Maandstatistiek rechtsbescherming en veiligheid, febr 1987. Staatsuitgeverij, 's Gravenhage, 1987.
- CBS: Slachtoffers van misdrijven 1980. Staatsuitgeverij, 's-Gravenhage 1982.
- CBS: Slachtoffers van misdrijven 1981. Staatsuitgeverij, 's-Gravenhage 1983.
- CBS: Slachtoffers van misdrijven 1982. Staatsuitgeverij, 's-Gravenhage 1984.
- CBS: Slachtoffers van misdrijven 1983. Staatsuitgeverij, 's-Gravenhage 1985.
- CBS: Slachtoffers van misdrijven 1984. Staatsuitgeverij, 's-Gravenhage 1986.
- Clarke, R. en T. Hope (ed.): Coping with Burglary (Research perspectives on Policy). Kluwer/Nijhoff, Dordrecht 1984.
- Cozijn, C.: Verkrachting en aanranding; een analyse van bij de politie aangegeven gevallen. In: Justitiële Verkenningen, 1979.
- Davidson, R.N.: Burglary in the community: patterns of localisation in offender-victim relations, In: Coping with burglary. Eds. R.C. Parke & T. Hope, Kluwer-Nijhoff Publishing, Boston/Dordrecht/Lancaster, 1984.

- Dijk, A.G. van en P. van Soomeren. Vandalisme in Amsterdam. Universiteit van Amsterdam, 1980.
- Dijk, A.G. van en P. van Soomeren. Vandalisme: ideeën, onderzoek, preventie. Kobra, Amsterdam, 1981.
- Dijk, A.G. van en P. van Soomeren: De preventie van vandalisme. In: De Europese gemeente, nr. 3, mei/juni 1985.
- Dijk, C. van: Vandalisme in de woonomgeving. TH Delft, 1984
- Dijk, J.J.M. van en C.H.D. Steinmetz: De WODC-slachtofferenquêtes 1974-1979. Staatsuitgeverij, 's Gravenhage, 1979.
- Dijk, J.J.M. van: Financieel economische aspecten van misdaad en misdaadbestrijding. In: Economisch Statistische Berichten, dec. 1984.
- Ensink, E. en F. Albach: Angst voor sexueel geweld; van overdreven angst naar gerechtvaardigde woede. Werkgroep Vrouwenstudies, R.U. Leiden, 1983.
- Fiselier, J.P.S.: Slachtoffers van delicten (Een onderzoek naar verborgen criminaliteit). Ars Aequi Libri, Utrecht 1978.
- Gensch, B. en V. Zimmer: Gewalt gegen Frauen in Kassel. Gesamt hochschule Kassel. Arbeitsbericht des Fachbereichs Stadt- und Landschaftsplanung, 1980.
- Hough, M. en P. Mayhew: Taking account of crime: key findings of the British Crime Survey. Home Office Research Study, no. 85, 1985.
- Junger-Tas, J.: Oorzaken van vandalisme. In: Jeugd en Samenleving, 15de jrg. nr. 6, pag. 357-381. juni 1985.
- Korthals Altes, F.: Lezing gehouden op Nirov studiedag 10-6-1986 te Amsterdam. In: Nirov, Studiedag Sociale Veiligheid, 's-Gravenhage 1986.
- Lammertink, M.A. en E.H.M. van Wees: Vandalisme aan bezit van corporaties en gemeentelijke woningbedrijven, NWR, 1984.
- Landelijk Bureau Voorkoming Misdrijven: het plaatje van de criminaliteit, dec. 1985. Ministerie van Justitie, 1985.
- Leusink, B.: Modus operandi onderzoek regio Friesland. Lezing themadag inbraakpreventie RBVM Friesland, 1984.
- Loef, C.J.: Aanranding en verkrachting. Gemeente Amsterdam, Bestuursinformatie, afd. onderzoek en statistiek. Amsterdam 1985.
- Mayhew, P., R.V.G. Clarke, A. Sturman en J.M. Hough: Crime as Opportunity. Home Office Research Study nr. 34, HMSO, London 1976.
- Metz, G. en H. Rijpkema: Mythen en feiten over verkrachting. Groningen, 1979.
- Regionaal Bureau Voorkoming Misdrijven regio Noord-Holland Zuid-oost: Modus operandi onderzoek Hilversum, 1985.
- Newman, O.: Architectural Design for Crime Prevention. U.S. Department of Justice, National Institute of Law Enforcement and Criminal Justice, Law Enforcement Assistance Administration. GPO Washington D.C. 1973.
- Newman, O. en K. Franck: Factors Influencing Crime and Instability in Urban Housing Developments. National Institute of Justice. GPO. Washington D.C. 1980.
- Paepe, K. de: Vandalisme in parken. Eindexamenscriptie NWIT, Breda, 1981.

- Poyner, B.: Design against Crime (Beyond defensible Space). Butterworth, London 1983.
- Reppetto, T.A.: Residential Crime. Ballinger. Cambridge (MA) 1974.
- Roëll, A.: Inbraken. Wat weten we ervan? In: Economisch statistische berichten, 19/26 december 1984, 69e jaargang, no. 3486.
- Roethof, H.: Interimrapport van de Commissie kleine criminaliteit (onder voorzitterschap van H. Roethof). Staatsuitgeverij, 's-Gravenhage 1984.
- Roethof, H.: Eindrapport van de Commissie kleine criminaliteit (onder voorzitterschap van H. Roethof). Staatsuitgeverij, 's-Gravenhage 1986.
- Rijksplanologische Dienst: Maakt de gelegenheid de dader? (een verkennende studie over de kwaliteit van de openbare ruimten in de stad en sociale veiligheid), Ministerie van VROM, 's-Gravenhage, 1985.
- Savornin Lohman, P.M. de, A.G. van Dijk en P. van Someren: Criminaliteit en gebouwde omgeving, Amsterdam, 1986.
- Savornin Lohman, P.M. de, A.G. van Dijk en P. van Someren: Gebouwde omgeving en criminaliteit; het veldonderzoek (3 delen). Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieuhygiëne, 1986.
- Someren, P. van (in voorbereiding): Gebouwde Omgeving en Criminaliteit, Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer, 's-Gravenhage 1987.
- Steinmetz, C.H.D. en H.G. van Andel: Mishandeling en hulpverlening. Staatsuitgeverij, 's-Gravenhage 1984.
- Tazelaar, F.: De kwaliteit van het leefmilieu, Rijks Universiteit van Utrecht 1986.
- T.A. Repetto. Residential crime. Ballinger, Cambridge (Mass.), 1974.
- VNG: Beheer van de bebouwde kom, Vereniging van Nederlandse Gemeenten, 's-Gravenhage 1984.
- Vorrink, L.: De Beeldvorming ten aanzien van sexueel geweld. In: Tijdschrift voor Criminologie, 1982, 5-6.
- Walop, M., A.G. van Dijk en P. van Someren: Amsterdammertjes vernielen? Achtergronden van Jeugdvandalisme (rapportage onderzoek jeugdvandalisme deel 4); Gemeente Amsterdam 1982.
- Winchester, S. and H. Jackson: Residential Burglary: the limits of prevention. Home Office Research Study no. 74. HMSO. London, 1982.

BIJLAGE
AANDACHTSPUNTEN VOOR
GESPREKKEN

1. Bebouwde kom
2. Uitbreidingsnieuwbouw

Aandachtspunten bebouwde kom gesprekken

A. Feitelijke vragen/algemeen

- Naam geïnterviewde(n): (noteer ook adres en telefoonnummer)
- Functie(s): formeel met een korte omschrijving
- Werkzaam bij: (dienst)
- Achtergrond/ervaring geïnterviewde: (een kort CV)
- Gebied: (naam, grenzen)
- Korte omschrijving van het gebied, zowel fysiek als sociaal:
  - .hoeveel woningen:
  - .aantal ha:
  - .aantal en type bedrijven/voorzieningen:
  - .type inwoners:
  - .leeftijd (mensen en woningen):
- Globale typering gebied:

N.b.: het gaat hier om enkele zinnen, een introductie.

B. Ruimtelijke planning/planologie

1. Korte omschrijving van de problemen waaraan gewerkt wordt door de geïnterviewde (en directe collega's):
(n.b.: het gaat hier perse nog niet om criminaliteit; algemeen; het centrale normale werk zal ik maar zeggen)
2. Wat is het doel daarbij; de verwachte eindsituatie; wanneer wordt dat bereikt; wat dan:

(N.b.: in zijn algemeenheid gaat het hier dus om de vraag "wat doen jullie", "waarom/waartoe doen jullie dat"?)

3. In (met) welke organisatiestructuur werken jullie:
  - .hoe werken jullie:
  - .met wie:
  - .wat regelen jullie zoal:
  - .welke macht hebben jullie (om zaken te regelen):
  - .geld:
  - .capaciteit
  - etc.

4. Welk planologisch instrumentarium gebruiken jullie en hoe maak je daar gebruik van:
  - .rol bestemmingsplan (is het er, zo ja wat is strekking, globaal of gedetailleerd (qua functies/qua plekken)
  - .hoe wordt in de praktijk met bestemmingsplan gewerkt: (ik verwacht: "op de verre achtergrond", probeer dan toch de rol van het best. plan te achterhalen)
  - .speelt de leefmilieuverordening hier een rol? (ja? doorvragen over het hoe en het wat en het waarom en het wanneer, etc.)
  - .zou de leefmilieuverordening voor jullie het overwegen waard zijn? (pas op: hou het hier nog algemeen planologisch; ga dus niet erg diep in op de relatie leefm.verord. en criminaliteit!! Is er een leefm.verord. c.q. wordt die overwogen dan kan later dit aspect aan de orde komen)
  - .rol van verder planologisch instrumentarium?

Het is de bedoeling dat met deze vraag 4 eigenlijk de vraag beantwoord wordt: hoe bedrijft men hiero planologie/ruimtelijke planning; wat voor ervaringen heeft men; welke visie; en wat is bij dat alles de rol van het bestaande juridisch/planologisch instrumentarium daarbij.

C. Criminaliteit

1. Ervaringen met criminaliteit in de buurt:
    - (n.b.: feitelijke ervaringen met feitelijk plaatsvindende criminaliteit in de buurt: omvang, ernst e.d.)
  2. Is criminaliteit een probleem:
  3. Wat is precies het probleem (welke delicten, daders, plaatsen, slachtoffers, tijden, e.d.):
    - (n.b.: onderscheid heel goed (ook in het hele verdere gesprek) of het gaat om reële feiten of om onrustgevoelens; onze eerste interesse is feitelijke criminaliteit).
- Deze eerste drie vragen zullen elkaar grotendeels overlappen.
4. Is criminaliteit (gespecificeerd naar delict: zie vragen 1-3) voor jullie een probleem:
    - is het jullie verantwoordelijkheid (in hoeverre, waarom wel/niet):
  5. Wat doen jullie aan die criminaliteit (onderscheid: inhoud en organisatie):
  6. Wat ontberen jullie daarbij
    - .Tijd? (doorvragen: waarom heeft het dan geen prioriteit, wat heeft hogere prioriteit, hoe kan criminaliteit hoger op jullie prioriteitenlijst komen).
    - .Geld? (dito).
    - .Kenns (wat hebben jullie dan nodig aan kennis om ....)
    - .Steun in de rug van....., hulp van .....
    - .Overig.

D. Ruimtelijke planning en criminaliteitspreventie

1. Ideaal model criminaliteitspreventie in "beheer-achtige aanpak"

(zie eerste tussenrapportage grote schema)

.Korte uitleg

.Klopt het

.Haalbaar (waarom wel/niet), hoe te verwerkelijken

.Ook in andere buurten van deze stad haalbaar (ook daar waar geen stadsvernieuwingsprojectorg. draait???) . Commentaar

.Ook in andere steden bruikbaar (kleinere steden, zonder stadsvernieuwing)?

Let wel: deze vraag is (gekoppeld aan de volgende) eigenlijk de meest centrale vraag bij de bebouwde kom gesprekken. Filosofer er rustig over door. Geef veel ruimte voor ideeën, kritiek, anecdotes e.d.

2. Even terug naar het planologisch instrumentarium (vgl. hier de antwoorden gegeven in categorie B).

Welke rol speelt nu het eerder genoemde instrumentarium (even recapituleren) in deze 'projectorganisatie-achtige ideeën' m.b.t. criminaliteitspreventie en ruimtelijke planning?

.Bestemmingsplan:

.Leefmilieuverordening (als die er is/komt):

.Overig

.(eventueel ook: streek en structuurplan even aantippen)

E. Nog enkele inhoudelijke punten

In de vooraf toegezonden nota staan op de gele pagina's een aantal tips per delict over hoe we in de gebouwde omgeving, c.q. met ruimtelijke planning, criminaliteit kunnen voorkomen.

1. Jullie mening hierover (klopt het, zijn er tegenbewijzen aan te dragen, is er steun voor onze op de literatuur gebaseerde meningen):

Hoe zouden onze tips te verwerkelijken zijn? Zien jullie mogelijkheden (waar, hoe), zien jullie problemen (welke):

2. Hebben jullie naast onze ideeën zelf nog tips en suggesties?

(n.b.: hier zeer kritisch steeds doorvragen over hoe een tip zou werken t.a.v. criminaliteitspreventie. Een algemene kreet als "functiemenging" vereist dus doorzeuren van de kant van de interviewer (wat is dat dan precies, hoe werkt het, hoe zou het op criminaliteitspreventie werken, zijn daar bewijzen voor, etc.)).

Ook hier weer: hoe deze ideeën te verwerkelijken?

Duur van het totale gesprek schat ik op 1 à 2 uur.

Verwerking op ongeveer 3-5 A4-tjes (getikt) per gesprek

Aandachtspunten nieuwbouw gesprekken

A. Feitelijke vragen/algemeen

- Naam geïnterviewde(n): (noteer ook adres en telefoonnummer)
- Functie(s): formeel met een korte omschrijving
- Werkzaam bij: (dienst)
- Achtergrond/ervaring geïnterviewde: (een kort CV)
  - .hoeveel jaren ervaring (absoluut):
  - .heeft gewerkt aan de totstandkoming van welke plannen?
  - .gewerkt aan welke typen planproces (structuurplan, best.plan, stedenbouwk.plan):
  - .gewerkt aan welke delen van het planproces (hele planproces t/m bouwen, of bijv. alleen maken van het best.plan):

N.b.: het gaat hier om enkele zinnen, een introductie; m.n. gericht op het verleden, de ervaring, de achtergrond.

B. Ruimtelijke planning/planologie

1. Korte omschrijving van de zaken (plannen) waaraan thans gewerkt wordt door de geïnterviewde (en directe collega's):
(n.b.: het gaat hier perse nog niet om criminaliteit; algemeen; het centrale normale werk zal ik maar zeggen; wat heeft men thans onder handen)
2. In (met) welke organisatiestructuur werken jullie:
  - .hoe werken jullie:
  - .met wie:
  - .wat regelen jullie zoal:
  - .welke macht hebben jullie (om zaken te regelen):
  - .geld:
  - .capaciteit:
  - etc.
3. Welk planologisch instrumentarium gebruiken jullie en hoe maak je daar gebruik van:

Het is de bedoeling dat met de vragen uit categorie B eigenlijk de vraag beantwoord wordt: hoe bedrijft men hiero planologie/ruimtelijke planning; wat voor ervaringen heeft men; welke visie; en wat is bij dat alles de rol van het bestaande juridisch/planologisch instrumentarium daarbij.

C. Criminaliteit en ruimtelijke planning (van de geïnterviewde zelf)

1. Hoe zou je criminaliteit via ruimtelijke planning kunnen voorkomen?

Dit is een brainstorm vraag. Desnoods wilde ideeën. Highlights noteren

N.b.: alles laten noemen (wel sturen naar feitelijk plaatsvindende criminaliteit; onveiligheidsgevoelens in de marge noteren).

2. In hoeverre wordt nu reëel met criminaliteit(spreventie) rekening gehouden in het planproces?

Hiermee gaat de vraag dus steeds meer in de richting van: wat er nu precies concreet van terecht gekomen is (of -en in hoeverre- het bijv. onder invloed van andere belangen gesneuveld is; Waarom gesneuveld; Uitkomsten ervaringen.

De brainstorm van vraag 1 gaat in deze vraag dus over in concrete reële gevallen.

3. Hoe ontstaat dit gat tussen wat zou kunnen (de brainstorm uit vraag 1) en de realiteit (vraag 2).

Bij 1, 2 en 3 wel steeds ingaan op het planologisch instrumentarium en de rol die dit kan spelen, c.q. speelde.

Let wel: deze serie vragen is (gekoppeld aan de volgende categorie) eigenlijk het meest centrale onderdeel in deze nieuwbouw gesprekken. Filosofer er gerust over door. Geef veel ruimte voor ideeën, kritiek en anecdotes.

Categortie C kan (moet) afgewerkt worden zonder het literatuuronderzoek er bij. Het gaat bij C. zoals gezegd om vrij associeren (vraag 1) dat daarna met beide benen op de grond komt (vraag 2 en 3).